

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**PETROPOLİTİK ÇERÇEVESİNDE AMERİKA BİRLEŞİK
DEVLETLERİ VE SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ**

Ümmügölsüm TEZCAN

Prof. Dr. Törel YILMAZ ŞAHİN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

HAZİRAN 2022

**PETROPOLİTİK ÇERÇEVESİNDE AMERİKA BİRLEŞİK
DEVLETLERİ VE SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ**

Ümmügölsüm TEZCAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik ya pmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ümmügülsüm TEZCAN

17.06.2022

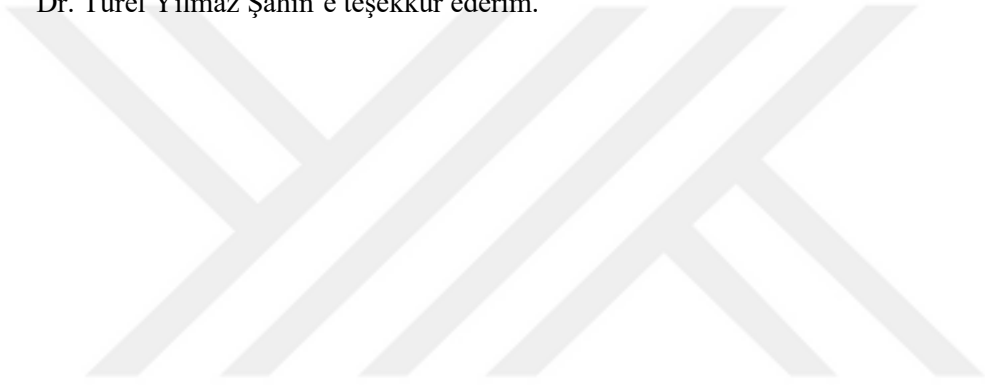
TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca her alanda destekçim olan aileme ve eşime teşekkür ederim.

Öğretmenlik yaparken farklı bir branşta Yüksek lisans yapmama olanak sağlayan TODAİE kurumundaki hocalarıma ve orada danışmanlığımı yapan değerli hocam Doç. Dr. Burak Tangör'e teşekkür ederim.

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitümüz çalışanlarına, özellikle Ayşen Tuncer hanıma teşekkür ederim.

Bu tez çalışmamda, yoğunluğuna rağmen danışmanlığımı kabul eden kıymetli hocam Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin'e teşekkür ederim.

PETROPOLİTİK ÇERÇEVESİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Ümmügülsüm TEZCAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HAZİRAN 2022

ÖZET

Enerji insanlık tarihinden itibaren hayatın devamlılığı için önemli bir girdidir. 19. yüzyılın sonuna doğru hayatımıza giren petrol enerjisi ile devletlerin ulusal ve uluslararası politikaları enerji eksenli şekillenmiştir. Yaklaşık iki asırdır hayatımızda olan petrol her alanda alternatifinin pek mümkün olmaması nedeniyle yakın bir gelecekte de dünya gündemini belirleyen bir güç olacaktır. Bu çalışmada petropolitik çerçevesinde petrolün, geçmişten günümüze kadarki önemli dönüm noktalarında etkisi saptanmıştır. Ayrıca, petropolitiğin Suudi Arabistan- Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerini nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma boyunca literatür taraması yapılmıştır. Sonuç olarak iki ülke ilişki ve politikalarının petrole göre şekillendiği gözlenmiştir.

Bilim Kodu : 114107 Uluslararası İlişkiler Ortadoğu Çalışmaları
Anahtar Kelimeler : Suudi Arabistan, Amerika, petrol, enerji, petropolitik
Sayfa Adedi : 102
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

RELATIONS WITH UNITED STATES AND SAUDI ARABIA WITHIN THE
PETROPOLICY FRAMEWORK

(M.Sc. Thesis)

Ümmügülsüm TEZCAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

JUNE 2022

ABSTRACT

Energy is an important input for the continuity of life since the history of humanity. With the oil energy that entered our lives towards the end of the 19th century, the national and international policies of the states were shaped around energy. Oil, which has been in our lives for nearly two centuries, will be a power that determines the world agenda in the near future, since its alternative is not possible in every field. In this study, the effect of oil on important turning points from the past to the present has been determined in the framework of petropolitics. In addition, it has been tried to determine how petropolitics affects Saudi Arabia - United States relations. A literature review was conducted throughout the study. As a result, it has been observed that the relations and policies of the two countries are shaped according to oil.

Science Code : 114107 International Relations Middle East Studies
Keywords : Saudi Arabia, United States, oil, energy, petropolitics
Total Page Number : 102
Supervisor : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLoların LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. ENERJİ KAYNAĞI OLARAK PETROLÜN KEŞFİ VE ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ	3
2.1. Enerji	3
2.1.1. Enerji Tanımı.....	5
2.1.2. Yenilenebilir Enerji Kaynakları	5
2.1.3. Yenilenemez Enerji Kaynakları	6
2.2. Petrol	9
2.2.1. Petrolün Keşfi.....	9
2.2.2. Çokuluslu Petrol Şirketleri'nin Kuruluşu.....	12
2.2.2.1. Standart Oil'in kuruluşu.....	12
2.2.2.2. Royal Dutch-Shell Şirketi'nin kuruluşu ve birleşmesi	13
2.2.2.3. Yedi kız kardeşler	14
2.2.3. Çok Uluslu Şirketlerin Önemi	16
2.2.3.1. Petrol arz ve talebinin önemi	17
2.2.4. Petrolün Uluslararası Politikadaki Yeri.....	21
2.2.4.1. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası	21
2.2.4.2. İkinci Dünya Savaşı	25
2.2.4.3. Soğuk Savaş dönemi	26
2.2.4.4. OPEC'in kuruluşu	29
2.2.4.5. Arap İsrail savaşları ve petrol krizi	31
2.2.4.6. İran- Irak savaşı.....	34
2.2.4.7. Körfez savaşı.....	36
2.2.4.8. 11 Eylül olayları.....	39
2.2.4.9. Arap Baharı.....	40
3. ABD VE SUUDİ ARABİSTAN ÜLKE GÖRÜNÜMLERİ	43
3.1. Amerika Birleşik Devletleri	43
3.1.1. Tarihsel Arka Plan.....	43
3.1.2. ABD Politikasını Şekillendiren Doktrinler	44
3.1.2.1. Harry Truman Doktrini	44
3.1.2.2. Dwight Eisenhower Doktrini	45
3.1.2.3. Richard Nixon Doktrini	46
3.1.2.4. Jimmy Carter Doktrini	46
3.1.2.5. Ronald Reagan Doktrini	47
3.1.2.6. George W. Bush Doktrini	47
3.1.3. ABD Politikalarını Şekillendiren Jeopolitik Hakimiyet Teorileri...	47

3.1.3.1. Mackinder'in kara hakimiyeti teorisi.....	47
3.1.3.2. Hava hakimiyeti teorisi	48
3.1.3.3. Mahan'ın deniz hakimiyeti teorisi	49
3.1.3.4. Spykman'ın kenar kuşak teorisi.....	50
3.1.3.5. Francis Fukuyama'nın tarihin sonu tezi.....	51
3.1.3.6. Huntington'un medeniyetler çatışması tezi	52
3.1.3.7. Enerji jeopolitiği	53
3.2. Suudi Arabistan	54
3.2.1. Genel Bilgiler	54
3.2.2. Tarihsel Arka Plan.....	55
3.2.3. Siyasi ve Toplumsal Yapı	57
3.2.4. Ekonomik Yapısı.....	60
4. ÇIKARLAR DOĞRULTUSUNDA GELİŞEN ABD-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNE PETROLÜN YANSIMASI.....	65
4.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem.....	66
4.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi.....	67
4.3. Soğuk Savaş Dönemi.....	68
4.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem.....	75
5. SONUÇ	81
KAYNAKLAR	85
ÖZGEÇMİŞ.....	89

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1: Ülkelere göre 2010 Nüfus Dağılımları 2050 Nüfus Projeksiyonları ..	4
Tablo 2.2: Bölgelere göre dünya görünür petrol rezervleri.....	8
Tablo 2.3: Bölgelere göre dünya görünür doğal gaz rezervleri.....	8
Tablo 2.4: Bölgelere göre görünür kömür rezervleri	8
Tablo 2.5: Ortadoğu petrol ayrıcalıklarının şirketler arası dağılımı (1960 yılı itibariyle % olarak hesaplar	15
Tablo 3.1: Suudi Arabistan'ın Coğrafi Görünümü ve Genel Bilgileri.....	54
Tablo 3.2: Suudi Arabistan Ham Petrol Fiyatları, Üretim ve İhracat, 1962-1970 (milyon Varil).....	62
Tablo 3.3: Suudi Arabistan Devlet Gelirleri 1969-1985 (Milyon Suudi Riyalı) .	63

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1: Sürdürülebilir Kalkınma Senaryosu, 2015-2030 son kullanımda ortalama yıllık enerji yatırımı	6
Şekil 2.2: 2010-2019 Yılları Bölge Bazında Küresel Petrol Üretimi	19
Şekil 2.3: 1990-2040 Yılları Bölge Bazında Dünya Enerji Talebi	20
Şekil 2.4: 2010-2019 Bölgelere Göre Dünya Petrol Tüketimi	20
Şekil 3.1: Suudi Arabistan’da Suudi ve Suudi Olmayan Nüfusların Büyüme Eğilimi, 1975-2015.....	61

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ARAMCO	Arabian American Company (Arabistan- Amerika Petrol şirketi)
BM	Birleşmiş Milletler
BP	British Petroleum (İngiliz Petrol Şirketi)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
CO₂	Karbondioksit
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
IEA	International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Örgütü)
OAPEC	Organization of Arab Petroleum Exporting (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü)
OPEC	Organization of Petrol Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği)
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi

1. GİRİŞ

Enerji insanoğlunun yaşamında giderek önemli bir hale gelmektedir. En basit anlamıyla bir olayı başlatan itici güç diye tanımlanmaktadır. Enerji geçmişte günlük işler için kullanılırken bugün hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Bir anlık üretim ağının kesintiye uğraması bile dünya genelinde bir kaosa neden olacaktır. Enerji çok değişik şekillerde elde edilebilir ve birbirine dönüştürülebilir. Enerji tüketim miktarı ülkeler için gelişmişliğin göstergelerinden biridir. Enerji kaynakları içinde karbon kökenli olanlar en fazla kullanım alanına sahiptir. Sanayi devrimiyle birlikte önemi ve kullanım alanı artan kömür, 19. yüzyılın sonlarında petrolün bulunması ile popüleritesini zamanla kaybetmiştir. Petrol önceleri aydınlanma amaçlı kullanılırken, bilgi devriminde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda yapılan buluşlar ile farklı alanlarda da kullanım imkânı bulmuştur. Petrolün keşfi ile Ortadoğu coğrafyasının ön plana çıkması aynı döneme denk gelmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın olduğu coğrafyalar bile ya petrolün bizzat yer aldığı ya da geçiş yolları üzerinde bulunan bölgeler olmuştur. Ülkeler için enerjinin elde edilmesi, nakli, uygunluğu, sürekliliği ve erişilebilirliği ulusal ve uluslararası alandaki politikaların belirlemesindeki başat aktörlerdir. Petrol savaşlar başlatıp savaşlar bitiren bir meta olarak dünya siyasetine geçmişten bugüne yön vermektedir. Yaklaşık iki asırlık süre boyunca petrol; savaş, darbe, kriz ve barışın temelinde doğrudan veya dolaylı yer alarak ulusal, bölgesel ve uluslararası politikaları şekillendirmektedir.

Yalnızlık doktrininden ABD'yi çıkarıp dünya siyasetini belirleyen konuma getiren yine petrol adlı meta olmuştur. Ülkesindeki rezervlerin azalması ve batılı rakiplerinin petrol alanında giderek öne geçmesi ABD'yi yalnızlıktan çıkartıp dünya siyasetinde her işe karışan güçlü bir devlet konumuna getirmiştir. Suudi Arabistan ise Osmanlı'dan yeni ayrılmış ve diğer devletlerden farklı olarak oluşum sürecini ve sınırlarını kendi içsel süreçleri ile tamamlamıştır. Yeni ortaya çıkan devletin iktisadi ve idari olarak reform ihtiyaçları vardı. Suudi Arabistan'a komşu devletlerin bir çoğundaki petrol varlığı, bu ülkede de petrol olabileceği fikrini desteklemiştir. Bu fikir doğrultusunda Suudi Arabistan yöneticileri o dönem için bölgede hâkim güç olan İngiltere ile görüşmek istemiştir. İngiltere'den yeterli destek alınamayınca ABD ile görüşmeler başlamıştır. İki ülke arasında o zaman başlayan birliktelik günümüze

kadar inişli çıkışlı olsa da devam etmektedir. İkili ilişkilerin temel dayanağı petrol ve ona bağlı gelişen petropolitik olmuştur.

Bu çalışmanın birinci bölümüne enerjinin tanımı, önemi ve enerji çeşitlerinden bahsedilerek başlanılmıştır. Bölüm içinde çalışmanın ana kaynağı olan petrolün keşfinden, öneminden, arz ve talep dengesinden, dünya petrol rezervlerinden bahsedilmiş ve ardından petrol piyasasını şekillendiren şirketlerin kuruluşu, gelişmesi ve önemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümün ikinci alt başlığı olarak petropolitiğin dünya siyasetindeki etkisine dönem itibari ile önemli olan olaylar eksenli bakılmıştır. Bu olaylardaki doğrudan ve dolaylı rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise petropolitik temelinde ele alınan ABD ve Suudi Arabistan ülkeleri inceleme konusu olmuştur. ABD'nin tarihsel gelişimine değinilmiş ve ardından ülkenin enerji politikalarını ve dış siyasetini belirleyen doktrin ve hakimiyet teorileri incelenmiştir. Suudi Arabistan'nın tarihsel oluşum süreci ile birlikte geçmişten günümüze kadar ki siyasi, toplumsal ve ekonomik yapılarına yer verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde geçmişten günümüze iki ülke arasındaki ilişkilere petropolitiğin etkisi, örnekler verilerek ele alınmıştır. Petrol iki yüzyıldır dünya siyasetinin en önemli çekişme arenası olup; yakın gelecekte de bu konumunu koruyacak gibi gözükmektedir.

2. ENERJİ KAYNAĞI OLARAK PETROLÜN KEŞFİ VE ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ

2.1. Enerji

Geçmişten günümüze enerji, insanoğlunun hayatında hep önemli bir yere sahip olmuştur. Her türlü üretim faaliyeti için hareket ettirici güç görevi üstlenmiştir. Enerji eski zamanlarda bireyin günlük ihtiyaçlarını gidermede kullandığı kaynak rolünden çıkıp günümüzde daha kompleks bir yapıya bürünmüştür. Kullanımı zorunlu ikamesi kıt bir kaynak olarak dünya siyasetini belirleyen bir role sahiptir.

Enerji, uygarlığın en temel girdisi olmakla beraber üretim ve tüketim oranları kalkınma ve gelişmişlik düzeylerini belirlemede kullanılan en önemli göstergelerdendir. (Sevim, 2019:7). Enerji, toplumların gelişmişlik ve kalkınma düzeylerini belirlemede kullanılan bir kriter olma sürecini 21. yüzyılın başında meydana gelen teknolojik gelişmelerle elde etmiştir.

Bir ülkenin tükettiği enerji miktarı o ülkenin sanayi, ekonomi, eğitim, sosyal yaşam gibi birçok alandaki gelişmişliğini anlamada bize ipuçları vermektedir. Barınma, ısınma, bilgi edinme, gezme, beslenme gibi sosyal ve ekonomik hayatın her alanındaki hizmet ve mal üretiminin temel girdisi enerjidir. Enerji bu yönüyle yaşamsal bir kaynak olarak karşımıza çıkmakta ve bir anda kesilmesi bile hayatın her alanında kaosu oluşmasına neden olmaktadır. Ulusal ve uluslararası gündemi; enerjinin temini, iletimi, verimliliği, erişilebilirliği ve güvenliği sürekli meşgul eden bir konudur. Tam da burada enerjinin temini ile kaynakların çeşitliliğine de değinmekte fayda vardır. Fosil enerji kaynaklarının sınırlı ömrü ve çevreye verdikleri zararlar, devletleri alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönlendirmiştir. Enerjinin yaşamsal bir kaynak olduğunu Johansson (2013:199) “iyi işleyen bir toplum için vazgeçilmez bir emtiadır” tanımıyla desteklemiştir. Bu emtia çok farklı formlarda karşımıza çıktığı için belli kriterler ile bir sınıflamaya tabi tutulmuştur. Kaynağın tükenme hızı ve durumuna göre yenilenebilir (ikincil) ve yenilenemez enerji (birincil) kaynakları sınıflaması en genel sınıflama şeklidir. Rüzgâr, güneş, nükleer, su, kaya gazı, jeotermal gibi enerji kaynakları yenilenebilir enerji sınıfındayken; petrol, kömür ve doğal gaz gibi fosil yakıtlar yenilenemez enerji kaynakları sınıfında yer almaktadır.

Dünya genelinde enerji kullanımı her geçen gün giderek fazlalaşmaktadır. Elde edilen istatistiklere göre enerji gereksinimi gelecekte de artma eğilimindedir. Dünya nüfusunun süratle çoğalması, insani yaşam süresinin uzaması ve kentlere kırsaldan olan göçlerin fazlalığıyla birlikte kaynaklar üzerinde büyük bir baskı meydana gelmiştir. Yoksul ve az gelişmiş ülkelerde kontrolsüz nüfus patlaması yaşanırken bunun tam tersi kalkınmış ülkelerde ise nüfus azalması yaşanmaktadır (Sevim, 2019:41). Bu değişim gelecek yıllarda ciddi problemlere neden olacak gibi gözükmektedir. Kalkınmış bölgelerdeki iş gücü, yoksul kesimin yer değiştirmesi için büyük bir etken olacaktır. BM araştırma sonuçları 2030'da dünya nüfusunun bu artış hızıyla devam ederse 8.2 milyara ulaşacağını göstermektedir. Artan bu nüfus miktarı, enerji kaynakları üzerinde ciddi bir baskı oluşturacaktır. Nüfusun sürekli artış eğilimi göstermesi, gelecekte doğacak enerji ihtiyaçlarının bugünden planlanmasını gerektirmektedir. Artış miktarıyla paralel olarak kentleşme ve buna eşlik eden sanayi üretim kapasitesinin de artması kaynaklarda oluşacak baskı açısından insanlığı olumsuz bir gelecek riskiyle yüz yüze bırakmaktadır (Bayraç, 2010:235). **Tablo 2.1**'de görüldüğü gibi özellikle enerji ithalatı fazla olan ülkelerin 30 yıl sonra nüfusları daha da fazlalaşacaktır. Bu durumda ise dünya enerji talebi giderek artacaktır.

Ülke	Nüfus (2020)	Nüfus (2050)
Çin	1 milyar 354 milyon	1 milyar 417 milyon
Hindistan	1 milyar 215 milyon	1 milyar 613 milyon
ABD	318 milyon	404 milyon
Endonezya	233 milyon	288 milyon
Brezilya	195 milyon	218 milyon
Pakistan	184 milyon	335 milyon
Bengladeş	164 milyon	222 milyon
Rusya	140 milyon	116 milyon
Nijerya	158 milyon	289 milyon
Japonya	127 milyon	102 milyon
Meksika	111 milyon	129 milyon
Filipinler	94 milyon	146 milyon
Vietnam	89 milyon	112 milyon
Almanya	86 milyon	72 milyon
Etiyopya	85 milyon	174 milyon
Mısır	85 milyon	130 milyon

Tablo 2.1: Ülkelere göre 2010 Nüfus Dağılımları 2050 Nüfus Projeksiyonları
Kaynak: Sevim, C., *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, sayfa 42

2.1.1. Enerji Tanımı

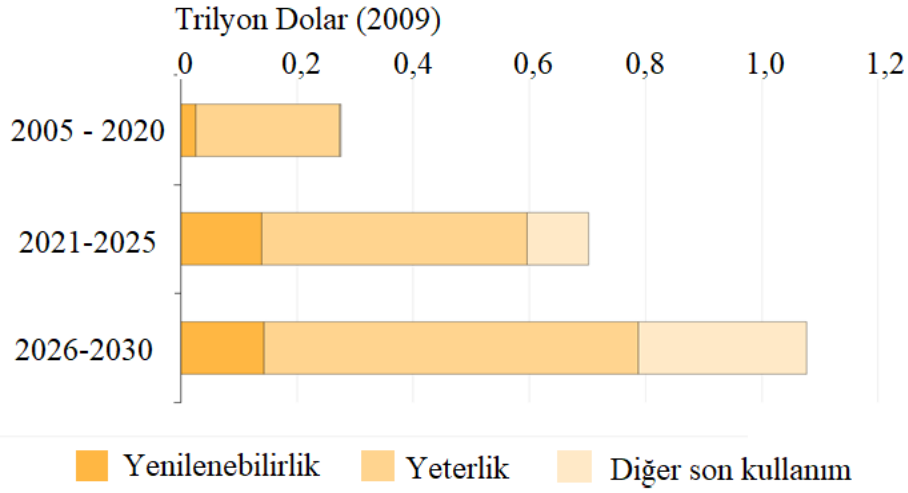
“Enerji maddede var olan ve ısı, ışık biçiminde ortaya çıkan güçtür.” (tdk.gov.tr,2021). Enerji hız, zaman ve ağırlık gibi temel fiziksel kanunlardan biridir. Genelde iş yapabilme yeteneği olarak tanımlanan enerji; mekanik, ısı, elektrik ve nükleer gibi çeşitlerde bulunabilir ve uygun yöntemler ile birbirine dönüştürülebilir ve farklı sınıflandırılmalara tabi tutulabilirler (Koç ve Kaya, 2015:37).

2.1.2. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir enerji sürekli devam eden ve kaynağı doğa içinden doğal olarak yenilenebilen enerjidir. Ertesi gün doğada aynı şekilde var olması bu kaynakların en önemli özelliğidir. Yenilenebilir enerji kaynakları geleneksel ve yeni olmak üzere iki sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bitki, odun ve diğer organik türevlerin bilindik yöntemlerle yakılmasıyla ortaya çıkan geleneksel biyokütle ve hidrolik enerji geleneksel kaynaklar olarak isimlendirilmekte ve bunlardan yıllardan beri yararlanılmaktadır (Sevim, 2019:202). Bunun yanında Jeotermal, güneş, rüzgâr, nükleer, gel-git akıntı ve kaya gazı ise yeni nesil yenilenebilir enerji kaynaklarıdır.

Yenilenemez olan fosil kaynakların dünya rezervlerindeki azalma eğilimi ve kaynakların asimetrik dağılımından dolayı uluslararası sistemdeki anarşi ve güvenlik durumları devletleri daha fazla yenilenebilir enerji sistem yapılarına yönlendirmektedir. Enerji arzındaki herhangi bir kesintinin ülkelerin ekonomik ve politik yapılarında meydana getireceği riskler önceden bilindiği için devletler bu alanda önemli yatırımlar yapmakta ve çok ciddi Ar-ge faaliyetleri yürütmektedirler.

Şekil 2.1' de yıllar içinde yenilenebilir enerji sektörüne ayrılan bütçenin giderek arttığı gözlenmektedir. Tesis kurulumlarının maliyetli oluşu sürecin çok hızlı olmasındaki en büyük handikaplardan biridir. Buna rağmen yapılan çalışmalar gösteriyor ki yakın bir gelecekte yenilenebilir enerjinin payı, enerji tüketiminde giderek artacaktır.

Şekil 2.1: Sürdürülebilir Kalkınma Senaryosu, 2015-2030 son kullanımında ortalama yıllık enerji yatırımı. *Kaynak:* IEA Consistent, accurate and timely energy data and statistics 2020 <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/average-annual-energy-investment-in-end-use-the-sustainable-development-scenario-2015-2030>

2.1.3. Yenilenemez Enerji Kaynakları

Karbon içermeleri ve meydana gelişleri itibariyle tekrardan yenilenmeleri çok uzun bir zaman aldığı için bu kaynaklara yenilenemeyen enerji kaynakları denilmektedir. Teorik olarak oluşması mümkün olmakla birlikte yeniden oluşması için gerekli sürenin milyon yıl olması neden yenilenemez denildiğini büyük oranda açıklamaktadır. En temel enerji kaynakları kömür, doğal gaz ve petroldür.

18. yüzyılda sanayi devrimi ve buharlı makinelerin icadı ile teknoloji hız kesmeden günümüze kadar büyük bir gelişim göstermiştir. Kaynaklardan ilki olan kömür en altın çağını 18. ve 19. yüzyılda yaşamıştır. Çarkların dönmesi, üretim çıktısının oluşması ve dağıtım süreçlerinde enerji giderek artan bir talep oluşturmuştur. Kömür petrol ve doğal gaza göre dünya yerküresinde daha homojen bir dağılıma sahiptir. Dünya ekonomik sistemindeki değişim ve yönelimler kömür talebini belirleyen önemli bir kriterdir. Petrol ve doğal gazın bulunmasıyla kömürün enerji üretimindeki lider olma özelliğinde gerileme olmuştur. Kömür çağı yerini petrol çağına bırakmıştır. Kömür kullanımında açığa çıkan CO2 salınımının çevre üzerinde ciddi olumsuz etkilerine rağmen günümüzde taşıma ve depolama kolaylıklarından dolayı hala tercih edilen bir enerji kaynağıdır.

Doğal gaz ise fosil enerji yakıtları içinde kullanıma başlanma süresi olarak görece daha gençtir. En bilindik özelliği karbon yakıtlar içinde en temiz enerji

olmasıdır. Doğal gaz boru hatları ve deniz yoluyla taşınmaktadır. Deniz yoluyla taşımada doğal gazın sıvı hale getirilip daha sonra taşındığı yerde tekrar gaz haline dönüşmesi gibi işlemlere tabi olması nedeniyle maliyet yükselmektedir. Bu yüzden en tercih edilen taşıma biçimi ise boru hattı ile taşınmasıdır. Bu arada doğal gazın da yerkürede asimetrik bir dağılıma sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Belli bölgelerde rezervlerin yarısı bulunurken başka coğrafyalarda ise ya çok az ya da hiç bulunmamaktadır. Bu durum ise anarşik yapıya sahip olan uluslararası sistemde rekabeti artırmaktadır. Enerji olarak birçok alanda kullanılmasına rağmen en yaygın kullanımı elektrik enerjisi üretimindedir. IEA'nın yaptığı çalışmalara ve ortaya çıkan senaryoya göre, her yıl ortalama %2,1 oranında artan dünya doğal gaz tüketiminin 2015 yılında 3,68 trilyon metreküpe, 2030 yılında ise 4,78 trilyon metreküp olarak giderek artacağı ifade edilmektedir. (mmo.org.tr, 2021)

Çalışmanın ana teması olan petrol, 19. yüzyılın sonlarına doğru keşfedilen ve keşfedildiği yıllardan itibaren dünya sahnesinde giderek yıldızı parlayan çok önemli emtiadır. Dünya günümüzde teknik anlamda akıl almaz bir hızla ilerleme kaydetmiş ise bu ilerleme petrol sayesinde olmuştur (Karadağ, 2019:7). Petrol ve yan ürünleri sağlıktan, ulaşım, giyimden, mutfak araçlarına kadar hemen hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Kullanım alanlarının geniş olması ve yerine ikame edilebilecek alternatif bir kaynağın henüz tam olarak mevcut olmaması petrolün kıymetini giderek artırmaktadır. Bazı alanlarda alternatif enerji kaynakları kısmen de olsa petrolün yerine kullanılmasına rağmen henüz ulaşım sektöründe ikame bir enerji kaynağı yoktur. Ekonomik boyutu kadar politik boyutuyla da uluslararası sistemin başat aktörüdür. Petrolün taşınma biçimi, ulaşım güzergahları, rezerv durumu, bulunduğu bölgelerin güvenliği gibi birçok neden ithal veya ihraç pozisyonundaki ülkelerin hem dış siyasetini hem de iç siyasetini etkilemektedir.

Bölge	Miktar (Milyar varil)	Dünya Toplamındaki Payı (%)
Orta Doğu	811	47,54
Güney ve Orta Amerika	325	19,05
Kuzey Amerika	233	13,66
Avrupa ve Avrasya	158	9,26
Afrika	130	7,62
Asya Pasifik	49	2,87
Dünya Toplamı	1706	100

Tablo 2.2: Bölgelere göre dünya görünür petrol rezervleri *Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, Ankara, 2016*

Bölge	Miktar (Trilyon m ³)	Dünya Toplamındaki Payı (%)
Orta Doğu	81	37,5
Avrupa ve Avrasya	78	36,1
Asya Pasifik	19	8,8
Afrika	17	7,9
Kuzey Amerika	13	6,0
Güney ve Orta Amerika	8	3,7
Dünya Toplamı	216	100

Tablo 2.3: Bölgelere göre dünya görünür doğal gaz rezervleri *Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, Ankara, 2016*

Bölge	Kanıtlanmış Rezervler (Milyar ton)	Dünya Toplamındaki Payı (%)
Asya Pasifik	364	37,6
Avrupa ve Avrasya	314	32,4
Kuzey Amerika	263	27,2
Ortadoğu ve Afrika	14	1,5
Güney ve Orta Amerika	13	1,3
Dünya Toplamı	968	100

Tablo 2.4: Bölgelere göre görünür kömür rezervleri *Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, Ankara, 2016*

Tablo 2.2, Tablo 2.3 ve Tablo 2.4 de fosil enerji kaynaklarının dağılımı ve bölgesel farklılıkları gösterilmektedir. Bu bölgesel farklılıklar ve artan oranda enerji ihtiyacı ülkelerin hem iç siyasetini hem de dış siyasetini etkilemektedir. Enerjinin temini, taşınması, taşınma yolları, ekonomikliği, devamlılığı ve güvenliği uluslararası sistemi sürekli meşgul etmektedir. Küresel olarak simetrik dağılımına sahip bir enerji kaynağı olan kömür, asimetrik bir dağılıma sahip petrole doğru

değişim göstermiştir. Bu değişim ülkelerin ulusal güvenlik konuları arasına enerji arz ve enerji kaynaklarına erişim olarak dahil olmuştur. (Sevim, 2019:21).

2.2. Petrol

2.2.1. Petrolün Keşfi

Petrol sözcüğü, petra (kaya) ve oleum (yağ) sözcüklerinden türetilmiş Latin kökenli bir sözcüktür. Dünyada ilk kez kullanımı ise Alman mineralog Georgius Agricola tarafından 1556'da yayımlanan “De Re Metallica” adlı eserde olmuştur (Pala, 2007:19). Yerkürenin derinliklerinde milyarlarca yıl içinde oluşmuş sıvı, katı ya da gaz formlarında bulunan; insan ve hayvan kökenli hidrokarbonlardan oluşan karışıma petrol denilmektedir. Petrol hammaddesinin içeriğinde başlıca hidrojen ve karbonla birlikte az miktarda nitrojen, oksijen ve kükürt bulunmaktadır.

20. ve 21. yüzyıllarda dünyanın ekonomik yapısını, teknolojiyi ve uluslararası siyaseti etkileyen petrol adlı metanın insanoğlu ile tanışması binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Petrol ile ilk tanışma içerdiği gazın kayalardan sızarak yeryüzüne çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte Tufan öncesi dönemde Tevrat da Yaratıcı'nın Nuh peygambere gemi yapımı için verdiği emirde petrole rastlanmaktadır. “Kendine gofer ağacından bir gemi yap; içini ve dışını ziftle ve ona odacıklar yap Tevrat, Tekvin 6/14” (incil.info.tr, 2021). Tevrat haricinde Sümer öncesi dönemlere ait yazılı kitabelerde de petrol ile ilgili bulgulara rastlanılmıştır. Petrol yani o dönemdeki adı ile nafta Sümer, Asur ve Babil uygarlıkları döneminde چراغ yapmada, mozaik yapıştırma, yol inşasında, gemi yüzeyini su almaması için kalafatlamada, boya karışımları hazırlamada ve sağlık alanında ilaç yapımında kullanılmıştır (aktaran Uluğbay, 2008:15). Irak ve Hazar denizinin Apşeron yarımadasında ilk petrol yatakları görülmüştür. Apşeron yarımadasında yeraltından yüzeye sızarak çıkan petrol asırlar boyunca yanmıştır. Yanan ateşin etkisi altında kalan Zerdüş bu durumdan etkilenip feyiz alarak iyiliğin temeli saydığı Ateş dinini kurmuştur. Bu dine mensup insanlar asırlarca ve her yıl düzenli bir şekilde Apşeron Yarımadası'na giderek ibadetlerini yapmışlardır (Ölmez,1998:9). Petrol tarihin değişik dönmlerinde çıktığı coğrafyalarda gündelik hayat içinde ve savaşlarda kendine kullanım alanı bulmuştur. Fakat stratejik bir meta olarak kullanımı ise 19.yüzyılda gerçekleşmiştir.

Elektriğin icadından önce eski çağlarda gece aydınlatmaları balina yağı ile sağlanıyordu. Temin edilmesinin zor olması ve fiyatların yüksekliği insanları farklı aydınlatma aracı arayışlarına yönlendirmiştir. Bu arayışlar neticesinde daha ucuza mal edilen bir takım sıvı ışık kaynakları bulunsa da bunlar ikinci kalite olup düşük ışık verdikleri için beklentileri tam olarak karşılayamamışlardır. Bu süreçte petrolden aydınlatma amaçlı gazyağı üretimi ve gaz lambası icadı biranda petrolü en çok aranan emtia olarak, uluslararası sisteme hızlı bir giriş yapmasını sağlamıştır (Yergin, 2007:26).

İnsanlığın tam olarak nasıl kullanacağını bilmediği petrole tanışma hikayesi çok eski olsa bile modern anlamda ve kitlesel olarak petrolün kullanım tarihi 1859 yılında ABD'nin Pensilvanya bölgesinde Drake'nin petrolü keşfetmesiyle başlamıştır. Daha önceki yıllarda ilkel yollarla elde edilen petrol Pensilvanya'da ilk kez kuyu delme tekniği ile açığa çıkarılmıştır. Petrol çıktığı dönem itibariyle aydınlanma alanında büyük bir devrim yaratmıştır. Balina yağına göre daha kolay ve fazla miktarda elde edilmesi ve ayrıca kaliteli ışık vermesi en belirgin özelliği olmuştur. Drake'nin keşfinin üzerinden yaklaşık bir yıl geçtikten sonra petrol konusunda ABD'de yazılar yazan bir araştırmacı yazılarının birinde şekilden yoksun olan bu maddenin çağın ışığı olduğunu belirtmiştir (Yergin, 2007:26). ABD'nin halen günümüzde de petrol üretimi yapılan eyaletlerinde, petrolden gazyağı ayırıştırarak birçok rafineri kurulmuş; evler ve sokaklar gazyağı lambaları ile aydınlatılmaya başlanmıştır. Her geçen gün sermaye ve toprak sahipleri yeni kuyu arayışlarına girip süratle petrol satışında yer almak istemişlerdir. Yale Üniversitesi hocalarından S. Sillima'nın hazırladığı bir raporda ham petrolün işlenmesiyle açığa çıkan birçok ürünün farklı sektörlerde de kullanılabileceğini belirtmesi sektöre olan ilginin daha da artmasına neden olmuştur. Elde edilen bölgelerde sermayeyi kurtarmak ve daha çok satış elde etmek için yeryüzüne daha çok petrol pompalanmıştır. Arzın talebi çok fazlalaşması nedeniyle fiyatlar hızla düşme eğilimi gösterip varil başı 20 dolardan 1-2 dolar seviyesine doğru düşüş yaşamıştır. Ülke içinde petrolün arz fazlalığı ilk petrol ihracının başlaması için gerekli ortamı hazırlamıştır. Petrol ilk kez bir gemi vasıtasıyla Londra'ya ihraç edilmiştir. 1865 yılının sonlarına doğru İngiltere, Almanya ve Fransa petrolden elde edilen gazyağı için temel tüketici kitlesi haline gelmişlerdir. Böylece ülke içindeki arz fazlalığı eritilmiş ve kapitalist sistemin ileride çok çetin mücadeleler vereceği bu siyah renkli

meta uluslararası dolaşıma adım atmıştır (Yergin, 2007:30-35). Burada şöyle bir parantez açmakta fayda vardır: Ülke içindeki arz fazlası petrol, ABD iç savaşıyla da sistemde cazip hale getirilmiştir. Bilindiği üzere her dönemde savaş ve piyasa spekülâtorleri petrol fiyatlarının değişimine etki etmişlerdir.

Stohwasser adlı bir mucit Berlin de bir teknik geliştirerek kara ağır çamuru yağ lambalarında yakılacak bir forma getirmiş ve petrolün aydınlatma alanındaki pazarı giderek yayılım göstermiştir. Daha sonra John D.Rockefeller ise 1870’de ABD’ de petrolün lamba yağı ve ilaç gibi özelliklerinden yararlanmak ve pazarlanmak için Standart Oil şirketini kurmuştur. Bu süreçte henüz içten yanmalı motorlar keşfedilmemiştir. (Engdahl, 2008:27). 19.yüzyıl sonlarına doğru dünyada çok önemli iki gelişmenin meydana gelmesi ile petrol farklı bir konuma yükselmiştir. Bunlardan birincisi Thomas Edison’un akkor ampulü bulmasıdır. Çağın en önemli icatlarından birinin piyasaya sürülmesiyle aydınlanma alanında adeta bir devrim yaşanmıştır. Elektriğin giderek yaygınlaşması petrolden aydınlatma amaçlı elde edilen yağa olan ihtiyacı azaltmıştır. Giderek daralan piyasada petrol için en önemli dönüm noktası ise içten yanmalı motorların üretilmesiyle olmuştur. Alman mühendisi Gottlieb Daimler, 1855 yılında bir kara vasıtasını hareket ettirebilmek için petrolle kullanılabilen ilk motoru yapmıştır (Engdahl, 2008:28). Henry Ford’un ilk otomobil fabrikasını açması ve seri üretime geçmesiyle de petrol yeni bir yola girmiştir.

Petrol tarihindeki önemli dönem noktalarından biri de denizler hâkimi İngiltere’nin gemilerde kömür yerine petrolü kullanması olmuştur. Winston Churchill’in donanma bakanlığı döneminde yapılan araştırmalar ile petrolün kömürden daha avantajlı olduğuna dair birtakım bulgular elde edilmiştir. Bu bilgiler ışığında savaş gemilerinde petrolün kullanılmaya daha elverişli ve avantajlı olmasının anlaşılmasıyla hızlı bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Teknolojiyi elde etmesine rağmen İngiltere’nin temel sorunu elinde hiç kaynağının olmamasıdır (Engdahl, 2008:29). Petrolün kömürü ikame ettiğini ve daha avantajlı olduğunu fark eden İngiltere, tüm maden mühendisi ve jeologlarını dünyanın birçok noktasına göndermiştir. Petrol sahaları için araştırmalar yapan jeologlar, araştırmalar sonucunda o günün şartlarında en çok petrol bulunan bölgenin Osmanlı hakimiyeti altındaki topraklar olduğunu İngiliz Hükümeti’ne rapor etmişlerdir. Bu süreçten

sonra Osmanlı toprakları güç mücadelesinin merkezinde yer almıştır (Acaroğlu, 2013:69).

1900'lü yılların başında petrol günümüzdeki kadar değer kazanmamış; fakat geleceğinin parlak olacağının teşhisi konulmuştur. Dünyayı idare edecek bir güç olduğunun ışığı alınmıştır. (Karadağ, 2019: 12). Gerçekten de petrol dünya siyasetine yön veren, ülkelerin iç ve dış politikasını etkileyen, toplumların sosyal ve ekonomik hayatlarına etki eden bir güç haline gelmiştir. Asimetrik dağılışının doğası gereği bulunduğu coğrafyalarda savaş, kan ve gözyaşı hiç eksik olmamıştır.

2.2.2. Çokuluslu Petrol Şirketleri'nin Kuruluşu

Yerküre genelindeki petrol rezervleri, her bölgeye eşit bir şekilde dağılmadığı için, petrol sanayisinde yer alan firmalar, uluslararası şirketler olarak organize olmuşlardır (Pala, 2008:26). Petrol özünde homojen bir madde iken petrol endüstrisi heterojen bir örgütlenme biçimindedir. Kamu ve özel birçok firmayı içinde barındırmaktadır. Petrol endüstrisi petrolün aranıp bulunmasından son damlanın tüketilmesine kadarki tüm süreçleri içine almaktadır. Firmalar da ise dikey bütünleşme söz konusudur. Bu tarz firmalar üretimden tüketime kadar her alanda hizmet sunan ve sermayesi fazla olan büyük ölçekli firmalardır. Petrol endüstrisi yapısal olarak yüksek risk düzeylerine, devamlı operasyonlara ve zorlu giriş koşullarına sahiptir. Firmalar hem kendi ülkelerinde hem de kendi dışındaki birçok ülkede petrolün üretim aşamasından dağıtım aşamasına kadar bütün faaliyet alanlarında yer alıp süreci kontrol etmektedirler. Bu durum ise oligopol yapıya sahip piyasa ve şirketler meydana getirmiştir (Kocaoğlu, 1997:8). Petrol piyasası kuruluş yıllarında Standart Oil şirketi ile tekeli bir piyasa yapısına sahipken süreç içinde oligopolist bir yapıya evrimleşmiştir.

2.2.2.1. Standart Oil'in kuruluşu

John D. Rockefeller, 1863 yılında babasından aldığı 5000 dolarlık sermayeyle küçük bir petrol şirketi kurarak sektöre ilk adımı atmıştır. Süreç içinde petrolün variller yerine boru hattı ile taşınmasının daha kolay olduğu fark edip öncülük etmiştir. Rockefeller, belli bir müddet sonra küçük küçük yapılanmış rafinerilerin verimsiz olduğunu ve bu rekabet ortamının fiyatları azalttığını düşünerek tüm mesaisini küçük işletmeleri alıp satma üzerine yoğunlaştırmıştır (Pala,2008:30). Üretim ile taşımayı birlikte götürmeyi başararak ve küçük çaplı işletmeleri bünyesine

katarak her geçen gün büyümüştür. İşe başladıktan sadece yedi yıl gibi kısa zaman diliminde 1 milyar dolar sermayeyle şirketin %27 sine sahip olarak 1870’te Standart Oil Company adlı ilk büyük şirket kurulmuştur.

şirket yeni yüzyıla girildiğinde ABD ham petrol kaynaklarının %87’sini, rafineri kapasitesinin yüzde 85’ini, satılan gaz yağı, fuel-oil ve benzinin ise %85’ini kontrol altına almış ABD de giderek büyüyen bir tirst olmuştur. (Pala, 2008:62). lke petrol sanayisinin neredeyse tamamını kontrol ediyor olması kamuoyunda büyük rahatsızlık meydana getirmiştir. O günün şartlarında trste hayır kampanyaları ve açılan onlarca dava neticesinde yargı, tekelci piyasayı dağıtma kararı almıştır. Bu süreçten sonra petrol endüstrisi oligopol bir yapı dönüşüm sürecine girmiştir (Pala, 2007:30).

2.2.2.2. Royal Dutch-Shell şirketi’nin kuruluşu ve birleşmesi

Rus ordusuna tüfek yapmak için ceviz ağıacı arayışına çıkan Robert Nobel, Hazar Denizi kıyılarında neft denen maddenin bölge halkı tarafından çok ilkel yollarla çıkarıldığına şahit olmuştur. Görmüş olduğı manzara karşısında asıl amacını bırakarak; yönünü petrole çevirmeye karar vermiştir. Nobel kardeşler Rus arından aldıkları izin belgesi ile ilk rafinerilerini Bak’ de kurup ve 1878’de ilk petrol tankerini yaparak sektöre ilk adımlarını atmışlardır. (Parlar, 2003:37). Nobel kardeşlerin icadı olan dinamit, boru hattı güzergahını açmak için dünyada ilk kez kullanılmıştır. Bu sırada nl Musevi ailesi olan Rothschild’ler Bak demiryolunun tamamlanması için gerekli finansı sağılayarak Rusya’ da var olan petrol kervanına onlar da katılmıştır. Çok kısa sürede Nobel kardeşler ile Avrupa pazarında rekabet edecek duruma gelmişlerdir. Rusya petrolyle Avrupa’ya açılan bu iki firma Standart Oil ile daha iyi rekabet etmek adına İngiltere’de Samuel adlı bir tüccarla ortaklık kurmuşlardır. Samuel kardeşiyle birlikte hediyeelik işi yapan ve Asya’dan mal getiren bir tüccardır. Ortaklık neticesinde petrol pazarına dahil olan Samuel, Asya bölgesinde ticaret kaynaklı oluşan çevresinin desteğini alma yoluna gitmiştir. Yaptığı görüşmeler neticesinde Asya’daki nüfuzunu kullanan Samuel, Rusya içindeki talep fazlası ürünlerin dış pazarlara taşınmasını sağılayıp Standart Oil karşısında avantaj elde etmiştir (Karadağ, 2019: 29-30).

Deterding başkanlığındaki Hollanda Kraliyet ailesine ait “Kraliyet Petrolü” Hint adalarının Sumatra bölgesinde petrol arayışına girmişlerdi. Buradan elde

edilecek petrol Çin pazarına ABD’den gelen petrole göre daha ucuz girmektedir. Standart Oil bu bölgede rekabet ederken milyarlarca dolarını kaybederek Çin pazarından çıkmak zorunda kalacaktır. Samuel, Standart Oil rekabeti ve Rusya işçi ayaklanmalarından giderek daha fazla etkilenmiştir. Samuel ve Deterding Uzakdoğu ve Rus petrol ticaretini birlikte yapmaktaydılar. Rekabetin her iki tarafı yorması üzerine iki firma birleşme kararı aldılar. Standart Oil şirketinin ulusal ve uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü düşürmek niyetiyle iki şirket tek bir çatı altında Sir Deterding başkanlığında birleşip Royal Dutch/Shell olan yeni bir şirket yapılanması oluşturdular. (Pala, 2008:35). Bu ortaklık sonucunda gerçekleşen hisse paylaşım oranları ile %60’ı Hollanda Kraliyet Petrole ve %40’ı Shell Şirkete ait olmuştur. Oluşan birlik şirkete daha sonra, Rothchildler de dahil edilmiş ve şirket başkanı Sir Deterding olmuştur (Ölmez, 1998:35). Bu grup dönemin süper gücü olan İngiltere’nin hâkim olduğu yerlerde petrol aramak için birtakım imtiyazlar elde ettiler. Hindistan ve Mezopotamya bölgesinde elde ettikleri ucuz petroleri fahiş fiyatlarla Avrupa ve Asya ülkelerine pazarlayarak kısa sürede uluslararası dev bir şirket haline gelmişlerdir.

2.2.2.3. Yedi kız kardeşler

Standart Oil’in dağıtılması ile dünya piyasasında adı Yedi Kız Kardeşler olarak geçen ve aralarında karmaşık çıkar ilişkilerinin olduğu yedi şirketten beş Amerikalı olan üyenin üçü doğmuş oldu. Bunlar ise sırasıyla New Jersey (şimdiki adı Exxon Mobil), Standart Oil of New York (Mobil) ve Standart Oil of California (SoCal) adlı şirketlerdir (Pala, 2008:32). Diğer iki Amerikalı üyesi Gulf ve Texas Oil Company (ChevronTexaco) oldu. Geriye kalan iki kız kardeş de BP ve Royal Dutch / Shell oldu. Petrol şirketleri büyükler ve bağımsızlar olarak adlandırılmaktadır. Büyük şirketler upstream (arama, keşif, üretim ve geliştirme) ve downstream (petrolün taşınması, rafine edilmesi ve pazarlanması) aşamalarının hepsinde bulunurlar. Bu safhalarının herhangi birinde bulunanlar ise bağımsızlardır. Yedi Kız Kardeşler dikey bütünleşmiş büyük şirketlerdir. Petrol piyasasını ellerinde bulundurmak için kendi aralarında çeşitli anlaşmalar yapıp ortaklıklar kurarak petrol piyasasının yaklaşık %80’ini karşılayan petrol alanlarını denetimleri altına almışlardır (Pala, 2007:33-38).

Tablo 2.5'den anlaşılabacağı üzere 1960'lı yıllarda petrol rezervlerinin %60'ını bulunduran Ortadoğu'nun %100 oranında petrolleri yedi kız kardeşler tarafından işletilmiştir. Yedi kız kardeş Ortadoğu ve ABD'nin tüm imtiyaz alanlarından sonra bazı özel ve devlet kuruluşu bağımsız şirketler dünya petrol imtiyaz alanlarına girerek dünya piyasalarını etkiler duruma gelmişlerdir. Petrol üreticisi ülkelerin millileştirme politika kararlarına kadar çok ciddi servet birikimi elde etmişlerdir.

Yedi Kız Kardeş ismini almalarının nedeni kendi aralarında rekabet edip dünyaya karşı bir bütün olarak hareket etmelerindendir. 1949 yılında bu kız kardeşler dünya üretiminin %55'ini yapıyorlardı. En altın çağlarını 1970 yılına kadar yaşamışlardır. Çünkü OPEC'in güçlenmesi ve millileştirme politikaları, Latin Amerika ve Sovyet ülkelerindeki petrol artışları ellerinde bulundurdıkları piyasanın yüzdelik dilimini azaltmıştır. Günümüzde bu kartelden geriye Chevron, Exxon Mobil, BP ve Royal Dutch/ Shell kalmış olup hala dünyanın en güçlü firmalarıdır. Çıkarıcı bir yapıya sahip olan petrol devlerinin dünyayı yönlendiren bu büyük gücü taçları, cumhuriyetleri, orduları ve sınırları tartışılır kılmakta; bu güçlü patronlar ise haritaları çıkarlarına göre çizmekteydiler (Taşpınar, 2011: 8).

AYRICALIK	BP	EXXON	CFP	GULF	SHELL	TEXACO	SOCAL	MOBİL
Abu Dhabi Marine	66.67	-	33.30	-	-	-	-	-
Abu Dhabi Petroleum Company	23.75	11.875	23.75	-	23.75	-	-	11,875
Arabian-American Oil Company (ARAMCO)	-	30.00	-	-	-	30.00	30.00	10.00
Bahrain Petroleum Company	-	-	-	-	-	50.00	50.00	-
Iraq Petroleum Company	23.75	11.875	23.75	-	23.75	-	-	11.875
Kuwait Oil Company	50.00	-	-	50.00	-	-	-	-
Qatar Petroleum Company	23.75	11.875	23.75	-	23.75	-	-	11.875

Tablo 2.5: Ortadoğu petrol ayrıcalıklarının şirketler arası dağılımı (1960 yılı itibariyle % olarak hesaplar Kaynak : Pala, C. (2008),20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni ABD-Petrol- Dolar, Yasak Elma Yayınları, syf 38

2.2.3. Çok Uluslu Şirketlerin Önemi

Petrolün önemini kavrayıp ilk adım atan kişiler bugün krallıklar kadar güçlü ve onların şirketleri ise devletler kadar zengin hatta bazı devletlerden daha zengindir (Yılmaz, 2016:118). Kuruldukları günden itibaren iki cihan harbi, soğuk savaş, körfez savaşları ve günümüzdeki petrol zengini Ortadoğu'nun karışık hallerine rağmen geçmişten bugüne dünyanın sermaye devleri olarak sürekli gelişim göstermişlerdir.

Güçlü organizasyon yapılarına sahip, cesaretli, risk alabilen, rekabetçi ve teknolojik alt yapıya sahip bu şirketler tarihsel süreçte oynadıkları rolle ve petrolün ekonomik getirileriyle birlikte etkin politik olarak hareket özgürlüğü kazanmış, uluslararası sistemde politik ve ekonomik birer aktör olmuştur. Bu şirketlerden küçük ölçekli olanlar da ulusal alanda menfaat sağlamışlardır. Örneğin ABD, Standart Oil'in herhangi bir ülkedeki çıkarlarının tehdit altında olması durumunda nota vererek politik-diplomatik tepkilerde bulunmuştur. Bu nedenle bu çok uluslu şirketlere sadece ekonomik çıkar birlikteliği diye düşünüp değerlendirmek eksik kalacaktır. Modern dünyanın hammadde kaynaklarından başat rolde olan petrol hem ticari ve ekonomik boyutuyla hem de uluslararası düzendeki politik-stratejik yeri itibariyle yeni dünya düzenin sistem parçası haline gelmiştir (Emeklier ve Ergül , 2010:62).

Petrol sektörü sermaye yoğun ve ileri teknoloji isteyen bir pazardır. Bununla birlikte henüz dünyada petrol yerine tam olarak ikame edecek bir ürün mevcut değildir. Petrol ve türevlerinin hayatın her alanında yer alması petrolün önemini ve yaşamsal bir kaynak olduğunu göstermektedir. Bu yaşamsal kaynağı ellerinde bulunduran ve piyasaya süren şirketler büyük bir ekonomik güce sahip oldukları için ulusal ve uluslararası sistemi yönlendirmeye muktedirlerdir. Petrolün her alanında söz sahibi olup ne zaman piyasaya sürüleceğine karar vermede tasarruf onlara aittir. Attıkları her adım ve kararlar tüm yerküreyi etkilemektedir. Bugün dünyanın en zengin 20 şirketinden 7 'si petrol şirkettir. Bu şirketlerin sermayeleri çoğu ulusal devletin yıllık gelir miktarlarından daha fazladır. Küreselleşmeyle birlikte şirketler dünyada birçok bölgede alt şirketlerini kurmaktadır. Bu durum ise onların doğrudan veya dolaylı olarak bulundukları ülkelerin ekonomik ve siyasi meselelerini etkilemelerine neden olmaktadır. Dünyanın en büyük petrol şirketleri ve sermayeleri

BBC kaynaklı verilere göre; birinci sırada Exxon-Mobil (sermayesi 315 milyar dolar), ikinci sırada Royal Dutch- Shell (sermayesi 221 milyar dolar), üçüncü BP-Amaco (sermayesi 209 milyar dolar), dördüncü Total-Fina Elf (sermayesi 113 milyar dolar), beşinci sırada Chevron Texaco (90 milyar dolar), altıncı sırada ise ENİ (Ente Nazionale Idrocarburi–45milyar dolar) yer almaktadır (Yüce, 2013:66-67).

İlk kurulduklarında ulusal bir şirket olan bu yapılar zamanla çokuluslu bir yapıya dönüşmüşlerdir. Birden fazla ülkede hem üretim hem satış alanında yer almaktadırlar. Bu firmalar üretim ve pazarlama planlarını tek bir ülke için değil bulundukları tüm ülkeler için yaparlar. (Balkanlı, 2002:16). IMF, Dünya Bankası, GATT ve IEA dünya ticaretinin önündeki engellerin kalkması ve piyasanın düzenlenmesi için çalışmaktadırlar. Bugün itibarıyla petrolün pazar ve dağıtım aşaması çok yüksek teknolojiye sahip Amerika ve Avrupa kökenli petrol şirketlerinin eliyle gerçekleşmektedir. Petrol çıkarma süreci de millileştirme politikalarına kadar Amerikan ve Avrupalı şirketler tarafından yapılmıştır. Günümüzde ise petrol çıkarma işlemi OPEC ülkelerinin kendi firmaları tarafından yapılmaktadır. OPEC ülkeleri ve çok uluslu şirketler karşılıklı menfaatler doğrultusunda işbirliği yaparak petrol üretim ve pazar sürecini yürütmektedirler.

2.2.3.1. Petrol arz ve talebinin önemi

Bilgi teknolojinin getirdiği yeni süreçler ile iş bölümü ve işin yapısı değişmiş ve dünya ekonomisi 1973'ten sonra yoğun bir teknolojik ve yapısal değişiklik sürecine girmiştir. Meydana gelen bu değişim ve dönüşüm süreci sanal bir faaliyet alanı yaratmıştır. Tüm sanallığa rağmen dünya halen eskisinden daha çok petrol tüketmektedir. Çünkü insanların ve sanayinin hareket etmesine ihtiyaç vardır. İnternet bilgi sağlayabilir sanal dünya birçok işi kolaylaştırabilir, ancak mal ve hizmetleri somut halinden çıkarıp sanal dünyaya taşıyamaz. Lojistik sektörü için petrol önemini korumaya devam ettiği sürece boyunca güç ve refah göstergesi olarak hükümetler içinde önemli kalacaktır (Noreng, 2004:28).

Dünyada tüketilen fosil enerji kaynakları arasında birinci sırada petrol gelmekte ve onu sırasıyla kömür ve doğalgaz takip etmektedir. Petrol ve petrol ürünleri sanayinin hammadde ve ara girdisidirler. Kullanım alanlarının çeşitliliği ve

ulaşımın şu andaki en büyük tedarikçisi olması enerji kaynakları arasında neden ilk sırada olduğunun başlıca nedenleri olarak gösterilebilir.

Enerji arz ve talebi devletlerin ekonomik büyüklükleri ile ilişkilidir. Ülkelerin GSY H'deki büyüme oranları artma eğilimi gösterince duydukları enerji ihtiyaçları artmaktadır. Ekonomik faaliyetlerle arz ve talep arasında paralel bir ilişki mevcuttur. Ekonomik büyüme artarken enerji tüketimi de artmaktadır. Enerji tüketimi ile sanayinin sürekli çalışıp mal ve hizmet üretmesi ile sağaldığı katma değer ekonomik büyümeyi etkilemektedir. (Aydın, 2010:326).

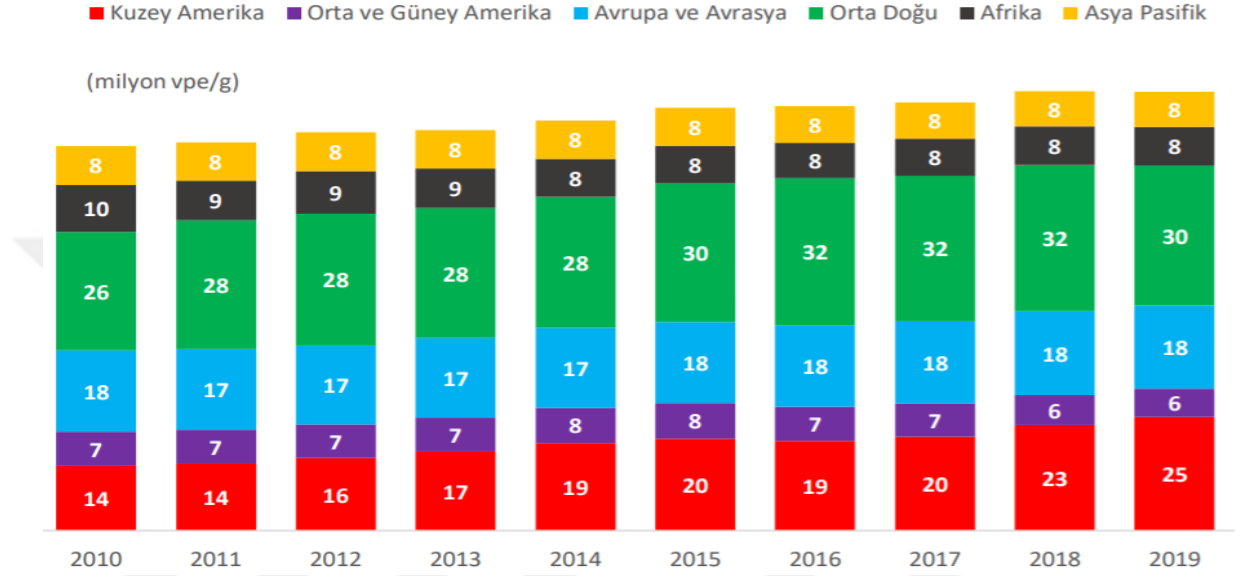
Petrol arz ve talebi dünyada meydana gelen ekonomik ve siyasi her türlü ortamdan etkilenmektedir. Örneğin petrol ambargosunun olduğu dönemde arz azalıp fiyatlar yükselince talep de düşmüştür. Petrol piyasası geçmişten günümüze kadar birçok dalgalanmaya maruz kalmıştır. Meydana gelen bu inişli çıkışlı süreçler uluslararası ölçekte  l e ekonomilerini ve dünya siyasetini ciddi anlamda etkilemiştir.

Endüstriyel ekonomilerin üretim yapıları ve büyüme hızları dünya ekonomik sisteminde ve petrol piyasasında ciddi bir tüketici kitle oluşturmaktadır. Oluşan kitle piyasanın talep kökenli değişimlerinde etkili olmaktadır. Yüksek fiyatlar ile sanayi ekonomilerinin enerji tüketim artışını düşürür ve bu durumda büyüme oranlarını olumsuz etkiler. Bunun yanında yüksek fiyatlar ülkelerin var olan enerjiyi daha verimli kullanmalarını teşvik etmekte ve aşrı enerji büyüme talebini engelleyebilmektedir (Kablamacı, 2011: 64). Sanayileşen ekonomilerin yüksek oranda büyüme ihtiyaçlarıyla girintili olarak dünya enerji piyasasından ve gelişen şehirleşme ve ulaşım sektörlerinden doğan tüketimdeki ihtiyaçlar ve değişiklikler petrol piyasasının talep unsurunu oluşturmaktadır.

Enerjinin arz kısmını ise üretim, çıkarma, işleme ve dağıtım süreçleri oluşturmaktadır. Arz, dünya piyasanın şekillenmesinde büyük bir öneme sahiptir. Hem ekonomik hem de politik olarak piyasa üzerinde etkilidir. Dünya petrol arzını, üretimi gerçekleştiren ülkelerdeki ekonomik ve politik istikrar yapılarıyla birlikte teknik olarak petrolün rezerv ve üretim oranları oluşturmaktadır (Kablamacı,2011:73).

Petrol arz eden ülkeler genel olarak tüketimde çok geride olup gelişmemiş veya çok az gelişmiş ülkelerdir. Petrol talebi yüksek olan ülkeler ise gelişmiş ve

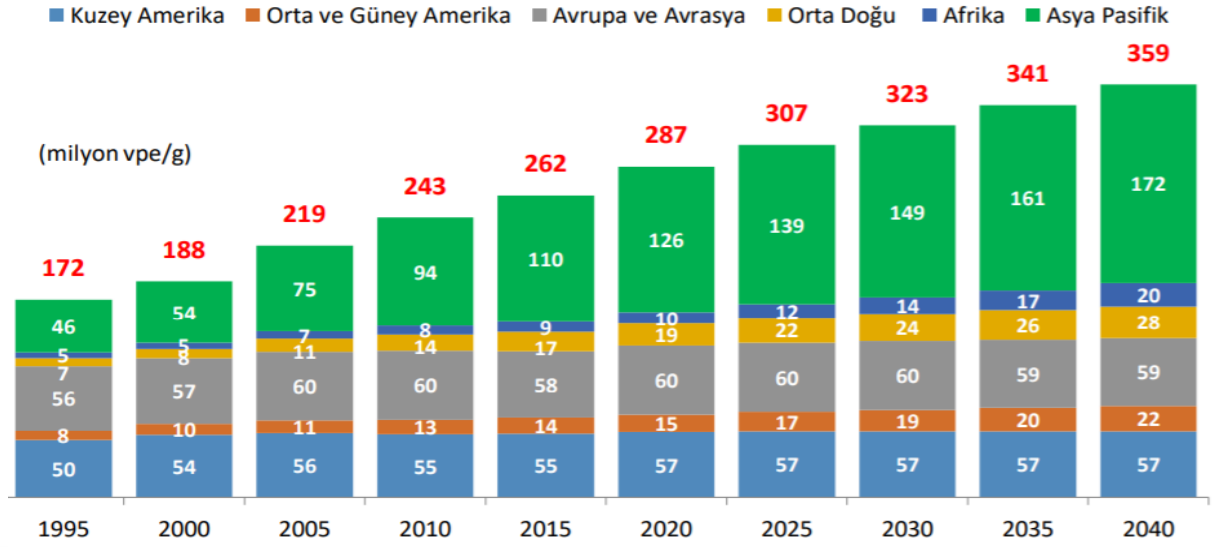
sanayileşmiş ülkelerdir. Petrol arz ve talebinde fiyat istikrarı, kaynak devamlılığı, güvenliği, tedariği ve verimli kullanılması önemlidir. Arz, talep ve fiyatları etkileyen faktörlerden biride yeni teknolojiler ile alternatif enerji kaynaklarının devreye girmesidir. Örneğin günümüzde ABD’ de shale gaz’ın (kaya gazı) üretilmesi ve 2020’den sonra faaliyet alanının giderek genişlemesiyle birlikte enerji ithal eden ülke pozisyonundan ihraç eden ülke pozisyonuna geçeceği öngörülmektedir.

Şekil 2.2: 2010-2019 Yılları Bölge Bazında Küresel Petrol Üretimi

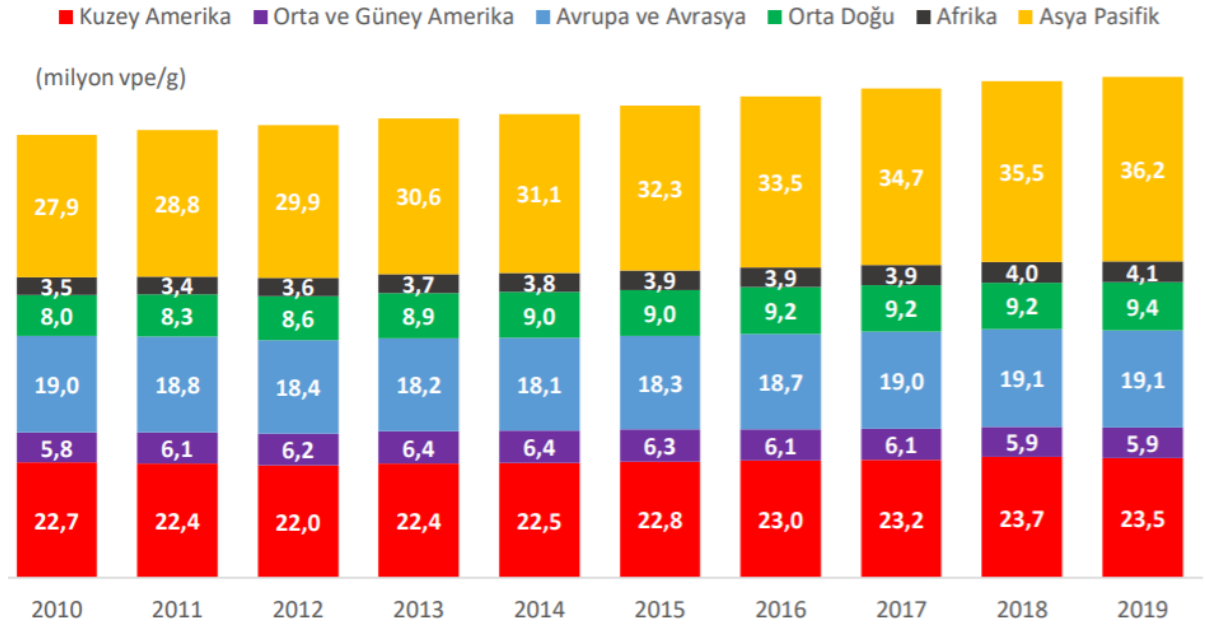
Kaynak: TÜRKİYE PETROLLERİ A.O. 2020 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu

Şekil 2.2’de görüldüğü gibi dünya petrol arzını birinci sırada Ortadoğu ülkeleri (Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen) ve ikinci sırada ise Kuzey Amerika ülkeleri (Kanada, Meksika ve ABD) sağlamaktadır.

Şekil 2.3: 1990-2040 Yılları Bölge Bazında Dünya Enerji Talebi

Kaynak: TÜRKİYE PETROLLERİ A.O. 2020 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu

Şekil 2.4: 2010-2019 Bölgelere Göre Dünya Petrol Tüketimi

Kaynak: TÜRKİYE PETROLLERİ A.O. 2020 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu

Şekil 2.3 de Petrol talebi sanayileşmesi son yıllarda artan Asya Pasifik ülkelerinde yıl bazında sürekli artış göstermektedir. Şekil 2.4’de petrol tüketimi sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerde yıl bazında artarken gelişmemiş veya az gelişmiş bölgelerin ülkelerinde değişim kayda değer olmamaktadır. Dünya petrol tüketim sıralamasında ilk 15 içinde sadece iki Ortadoğu ülkesi vardır. Bunlar Suudi Arabistan ve İran’dır. En çok petrol tüketip ve en fazla sanayileşen ülkeler petrol yönünden fakir olan ülkelerdir. (Yılmaz, 2016: 108).

2.2.4. Petrolün Uluslararası Politikadaki Yeri

2.2.4.1. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası

Yüzyıla damgasını vuran petrol 1860'larda aydınlatma amacıyla gün yüzüne çıkarılıp kullanılmıştır. Amerika kıtasından dünyaya yayılan petrol ilk etapta karanlık geceleri gündüz yapmak talebiyle piyasada dolaşım göstermiştir. Yale Üniversitesi'nden S.Silliman'ın hazırladığı rapor petrolün aslında sadece aydınlatma için değil yan ürünlerinin de farklı amaçlar ile kullanılacağını göstermiştir. Pazara fazla pompalanan petrol ülke içinde üretim fazlası olunca çok geçmeden hükümet desteğini arkasına alan Standart Oil 1961'de ilk kez gemi ile İngiltere, Fransa ve Almanya'ya ihracat başlatmıştır. İçten yanmalı motorların bulunuşu ve gemilerde kömür yerine petrolün kullanılmaya başlanması ile çağın adı petrol olmuştur. Geçmişte Tunç Çağı, Bakır Çağı gibi insanların doğadan elde ettikleri madenlere ve onların çağa olan hakimiyetlerine göre çağları adlandırmaları yapılmıştır. Bir önceki yüzyıla ve bu yüzyıla damgasını vuran ve önemi her geçen gün giderek artan petrol çağa adını vermiş ve petrol çağı olmuştur (Üşümezsoy, 2006:9).

Petrolün gün geçtikçe öneminin anlaşılmasıyla dönemin güçlü devletleri İngiltere, Almanya ve Fransa kendi topraklarında petrol araştırmalarına başlamışlardır. Ulusal sınırlar içinde petrol olmadığı anlaşıncaya çeşitli bölgelere uzmanlar göndererek rezerv tespiti yapmak istemişlerdir. Gelen raporlar çok büyük rezervlerin Osmanlı toprakları içerisindeki bölgelerde yer aldığına işaret etmiştir. Petrolün bazen doğrudan bazen dolaylı rol üstlendiği dünya siyasetini ve özellikle Ortadoğu güvenliğini etkileyen tarihinin başlangıç adımları atılmıştır.

Petrolün yaygın kullanımıyla birlikte çok uluslu şirket yapılanmaları meydana gelmiş ve bu şirketler devletlerin desteğini alarak dünya pazarında büyük bir güç olma yolunda ilerlemişlerdir. Çokuluslu şirketlerin ilerleyişi neticesinde hem petrol piyasası genişlemiş hem de önemli miktarlarda petrol rezervlerine sahip olan Ortadoğu coğrafyasının siyasi ve idari olarak yeniden düzenlenmesine giden sürecin başlangıç kıvılcımı olmuştur. (Ayhan, 2006:123).

Topraklarında petrol olmasına rağmen bunu işletmeyi bilmeyen Osmanlı yönetimi bu kara çamurdan faydalanmayı istemiştir. Fakat Osmanlı Devleti topraklarının sürekli savaş hali, dünyada meydana gelen gelişmeler ve diğer devletlerin baskısı sonucunda Osmanlı idarecileri bazen isteyerek bazen de

istemeyerek çeşitli imtiyazlar vermişlerdir. Bu imtiyazlardan ilki Almanya'ya verilmiştir. Savaştan önce bölgede petrol olduğunu tespit eden Almanlar Bağdat'a kadar uzanacak olan bir demiryolu hat projesini üstlendiler. Bu imtiyazla birlikte hattın geçtiği yerlerdeki madenlerin de istetilmesi imtiyazını almışlardır. Konsorsiyum aynı zamanda, Bağdat, Basra ve Basra körfezi terminalinde modern limanlar ve depolama tesisleri kurma hakkını da elde etmiştir (Mosley, 1973: 81). Bunu duyan İngiltere karara itiraz edip bir başka devletin bu bölgede deniz üssü veya liman kurmasına izin vermeyeceğini belirtmiştir. Aynı süreçte Rusya'da Bakü petrollerinden dolayı bölgede başka bir devlet istemediği için karara karşı çıkmıştır. Petrol üzerindeki rekabetin yoğunlaştığı 1900'lü yılların başı aynı zamanda Osmanlı bürokrasisinde önemli çalkantıların yaşandığı bir dönem olmuştur (Ayhan, 2006:127). İttihat ve Terakki partisi yönetime geldikten sonra İngilizler adına Darcy gruba imtiyaz verilmiştir. Almanya'ya II. Abdülhamit zamanında verilen imtiyaz padişah tahttan düştükten sonra geçersiz sayılmıştır. Çok geçmeden Almanya buna itiraz edince petrol şirketleri çatışma yerine iş birliğini tercih ederek Turkish Petroleum Company aldı bir şirket kurulmuştur. Mısır, Kuveyt ve Türk- İran sınırı dışındaki diğer bölgelerde birbirinden habersiz petrol arama girişimleri yasaklanmıştır. Fakat bu anlaşma daha yürürlüğe girmeden Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile ortadan kalkmıştır (Ayhan, 2006:128-129).

Ortadoğu coğrafyasının ilk petrol alanlarının keşfedildiği İran 1900'lerde çok önemli bir bölge haline gelmiştir. 1870'lerde İran Şahı Nusreddin tarafından İngiliz bir barona ilk imtiyaz verilmiştir. Fakat çok geçmeden Rusların itirazı ile son bulmuştur. 1900'lerde bu sefer Rusya boru hattı için imtiyaz isterken karşısında İngiltere'yi bulmuştur. İngiliz asıllı Darcy bölgeye gelip gerekli araştırmaları yaparken Şah ile arasında bir dostluk gelişmiştir. Bu dostluk neticesinde İran şahı bölgesinde 60 yıl sürecek petrol imtiyaz fermanını vermiştir. Darcy bunu İngiliz istihbaratının bir oyunu ile elinden kaybetmiştir. 1908 yılında Mescidi Süleyman civarında petrol kuyuları bulunmuştur. Bölgede çıkarılan petrolün döşenen boru hattı ile Abadan'a ulaştırılmasının yanında petrolü rafine edecek ilk rafineri de yine Abadan'da kurulmuştur (Ayhan, 2006:134). Tam da bu yıllarda İngiliz donanması gemilerde kömür yerine petrol kullanmaya başlamıştır. Petrolün gemilerde kullanımının kömüre göre daha avantajlı olmasının anlaşılmasıyla petrole her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulacaktır.

Churchill, “petrole bağımlı olarak çalışan çok sayıda gemi yapmıştık. Öte yandan adalarımızda petrol yoktu. Petrol istediğimize göre, onu elde etmenin iki yolu vardır: Ya barış içinde deniz taşımacılığıyla getirmek; ya da savaş yaparak diğer ülkelerden elde etmek. Demek ki donanmayı bir daha geri dönmek üzere petrole bağlamakla ‘bir dertler denizine karşı silahlanmış’ oluyorduk.” demiştir (Yergin, 2003:152).

Fransız ihtilalinin hazırladığı düşünce ortamı ve sömürgeci yönelimler, hammadde zengini grupları büyük devletler kısılcasına almıştır. Dönemin süper gücü İngiltere Basra Körfezi’ndeki potansiyeli keşfedince gözünü o bölgeye dikmiş ve bunun neticesinde bölgede üstünlük sağlayarak Emirlik’ler ile çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar ile bölgede İngiltere’den habersiz başka bir ülke üreticisine izin verilmeyeceği kabul edilmiştir. İngiltere’nin baskı ve ödüllendirme politikaları sonucu, 1861 ve 1892’de Bahreyn, 1891’de Umman, 1899’da Kuveyt, 1916’da Katar emirleri, İngiltere’nin izni olmadan kendi topraklarında herhangi bir ülkeye imtiyaz hakkı tanımayacaklarına dair anlaşmaları kabul etmişlerdir (Owen ve Pamuk, 2003:106). Kendi yönetimi altındaki topraklarda meydana gelen bu gelişmelerden Osmanlı yöneticilerinin haberi olmamıştır.

Tüm bu gelişmeler ve aşırı sert rekabetler sonucunda çok geçmeden cihan harbi başlamış ve Osmanlı devleti istemese de savaşa dahil olmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Dini bağlara ve halifelik statüsüne güvenerek açtığı bazı cephelerde mağlup olmuştur. Mağlubiyete giden yolda kendi imparatorluğu altındaki toplulukların ayaklanması ve karşı tarafı savunması ön ayak olmuştur. Savaşın ilk çıktığı günlerden itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti’nin merkezi devletlere eğilim gösterdiğini fark edince, Osmanlı Devleti’ni arkadan vurmak için bütün Arap alemini Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklandırmak istemiş ve bunun içinde Mekke Şerifi Hüseyin ile temasa geçmiştir. Çeşitli vaatler karşısında ikna edilen Şerif Hüseyin İngiltere yanında savaşa girerek; halifelik statüsü ve dini bağlar ile açılan cephede Osmanlı Devleti’ni yalnız bırakmıştır. Savaş esnasında petrol için yapılan şeylerden biri de İngiltere tarafından Irak cephesinin açılmasıdır. Bu cephenin açılış amacı Abadan petrollerinin korunmak istenmesidir. Bu süreçte daha savaş petrol bölgelerinin paylaşılmasına yönelik daha savaş bitmeden birçok anlaşmalar yapılmıştır. Bolşevik İhtilali ile savaştan çıkmak zorunda kalan Rusya bu anlaşmaları uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Çok geçmeden ABD’nin de savaşa dahil olmasıyla savaşı ihtilaf devletleri kazanmıştır (Armaoğlu, 2017:105-127)). Savaş

esnasında kara, deniz ve hava araçlarıyla birlikte onların yakıt ihtiyacı olan petrolü elinde bulunduran ülkeler savaşta üstünlük sağlamıştır. Bu durum diğer devletlerinde petrole olan ilgisini daha da artırmıştır. Belki petrol savaşı direk başlatan birinci itici güç olmasa bile sonucun onun sağladığı teknik güçle kazanıldığı aşikardır.

1920’de yapılan San Remo konferansı ile Arap topraklarında manda rejimleri kurulmuştur. Buna göre; mandalarda “modern dünyanın ağır koşullarına” henüz ayak uyduramayacak insanlar yaşarlardı. Bu insanlar “tek başlarına ayakta durabilecek duruma gelene kadar” kendilerini yönetecek “ilerlemiş devletlerin” kontrolüne verilirlerdi (Cleveland, 2008: 194). Böylece bu bölgeyi kendi petrol çıkarları için İngiltere ve Fransa garanti altına almışlardır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken ABD’de bölgede petrol imtiyazları almak için harekete geçmiştir. Fakat Fransa ve İngiltere’nin mukavemeti ile karşılaşmıştır. ABD bölgede hiçbir tekele izin vermeyen Açık Kapı Politikasının uygulanması için çok ısrar etmiştir. Amerika’nın meydan okumaları ve Türkiye’nin de Musul üzerinde hak iddia etmesi sonucu İngiltere ABD şirketleri ile ortaklık görüşmelerine razı olmuştur. (Ayhan, 2006:143). Amerika savaş sonrası izolasyon politikasına dönse de ekonomik çıkarlarının gerekliliği olarak petrol konusunda istisnai davranmıştır. İngiliz Hükümeti Ortadoğu’da iki Amerikan şirketinin Musul petrollerinde pay almasına izin vermiştir. 1928 de Belçika’nın Ostend şehrinde İngiltere, Fransa ve Amerika arasında Kırmızı Hat Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Anglo Persian Oil Company (İngiliz), Royal Dutch Shell (İngiliz- Hollanda Ortaklığı), Compagnie Française des Petroles (Fransız) ve Near East Development Corporation (Amerikan) eşit haklara sahip olmuştur. Bu anlaşma ile üyelerin eski Osmanlı topraklarında birbirinden habersiz petrol araması yasaklanmıştır (Pala, 2007: 56).

Kırmızı Hat Anlaşması sadece Irag Petroelum Şirketlerini kapsamaktadır. Bunun dışında kalan şirketler petrol imtiyazı elde etme ve petrol arama çalışmalarına başlamışlardır. Socal Amerikan Hükümeti’nin desteği ile Bahreyn’ de petrol bulup ve kısa sürede ihracatına başlamıştır. Bahreyn de petrol çıkması Suudi Arabistan hükümetini de harekete geçirmiştir. İbni Suud’un istediği parayı veren şirket Standart Oil Company of California olmuş ve 29 Mayıs 1923 de el-Hassa ayrıcalığını almıştır. 1936 ‘da el-Hassa ayrıcalığının yarı payını Texas Corporation (daha sonra adı Texaco) almış ve 31 Ocak 1944 de bu ortaklığın adı Aramco olmuştur (Gürel,

1979:62). Petrol imtiyaz sürecine Kuveyt 1933, Katar 1935, Umman 1937, ve BAE 1939 da katılmıştır.

2.2.4.2. İkinci Dünya Savaşı

İki savaş arası dönem çok kısa sürmüştür. Birinci dünya savaşından mağlup ayrılan Almanya'nın iflas eşiğine gelmiş ekonomisi ve dayatılan anlaşma maddeleri milliyetçi Almanlar arasında rahatsızlık yaratmıştır. Almanya Hitler ile ülke içinde önemli sanayi ve kalkınma hamleleri atarak Birinci Dünya Savaşı'nın izlerini silmeye çalışmıştır. Almanya'nın saldırgan söylemleri özelde Avrupa'da genelde ise dünya da tedirginlik yaratmıştır. Irkçı söylemleri ve yayılmacı politikaları yeni bir savaşın başlayacağını sinyalleri olmuştur.

1930'lu yıllarda Ortadoğu coğrafyası İngiltere'nin petrol ve ham madde gereksinimlerini karşılamaktadır. O yıllarda İngiltere dünya petrol ihtiyacının üçte ikisini temin etme kapasitesine sahiptir (Yergin, 2017:353). 1918-1939 yılları arasında İngiltere ve Fransa, ham madde kaynağı olarak önemi artan Ortadoğu bölgesinde denetimlerini genişletmiş ve bu bölgeye öncelikle petrol yatırımları yapmışlardır (Parlar, 2003:346). Otomotiv sanayisinde hızla ilerleyen Almanya, petrole olan ihtiyacına alternatif bir yöntemle çare bulmuştur. Hidrojenerasyon adlı yöntemle kömürden sıvı yakıt elde etmeyi başarmıştır. 1939 yılında Almanya'da bulunan 14 hidrojenerasyon fabrikası ihtiyaç duyulan petrolün %46'sını karşılamıştır (Parlar, 2003:354-356). Bu yöntem ile elde edilen yakıt petrole göre daha maliyetli olmasına rağmen Almanya üretimi sürdürmeye devam etmiştir (Yergin, 2017:315).

1930'ların başında Japonya, petrol tüketiminin %7'sini kendi kaynaklarından kalan %80'lik kısmı ise ABD'den ithal etmektedir. 1930 yılların sonlarında Çin ile savaşan Japonya'nın petrol ihtiyacı giderek artmış ve ithalat konusunda daha bağımlı hale gelmiştir. 1941 yılında Japonya, Güneydoğu Asya ve Orta Pasifik'te bulunan ABD ve İngiltere' ye ait kolonilere eş zamanlı Pearl Harbor Saldırısı'nı düzenlemiştir. Japonya'nın buradaki amacı petrol alanlarını ele geçirmektir (Yergin, 2017: 295-300). Hitler için Rusya'yı işgal etmenin temel nedeni petrol kaynaklarına ulaşma arzusudur. Bu süreçte petrol konusunda Almanya için diğer bir hedef Romanya olmuştur. Savaş başlamadan önce kurulan ittifak ile Romanya petrollerinin tamamı Almanya'ya verilmiştir. 1940 yılında Almanya'nın ithal ettiği petrolün %58'sini bu ülkeden karşılanmıştır (Parlar, 2003:383).

Japonya'nın savaş sırasındaki kaderini petrol ve diğer hammaddelerin ithalatı belirlemiştir. Amerikan denizaltıları sürekli olarak Japonya'nın ticaret gemilerine saldırmış ve bütün petrol ithalatını sekteye uğratmıştır. Japonya'nın savaş bitmeden savaş kapasitesi hızla tükenmiştir. Almanya Rusya içinde ilerlemesine rağmen başta petrol olmak üzere birçok sorun nedeniyle geri çekilmiştir (Parlar, 2003:393).

İkinci Dünya Savaşı hareket ve makine savaşı olarak gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda dünya genelinde petrol sıkıntısı yaşanmış ve petrol karne ile dağıtılmıştır. Petroldeki ithalat ve ihracat dengeleri değişmiştir (Ölmez, 1998:71). 1941 ve 1945 yılları arasında Müttefikler 7 trilyon varil petrol tüketmiş ve bunun 6 trilyonunu ABD sağlamıştır (Yergin, 2017:360). Birinci Dünya Savaşı ile karşılaştırıldığında bu savaşta sadece ABD bile yüz kattan daha fazla benzin kullanmıştır (Parlar, 2003:397). Uçakların havada süzülmesi, tankların karada yürümesi ve donanmanın denizlerde süzülmesi için enerjiye ihtiyaç vardır. Petrol savaşı başlatan birinci neden olmasa da seyrinde etkili olan bir meta olmuştur. Avrupa bölge olarak çoğunlukla ithal petrol ile hareket etmektedir. Almanya'nın görkemli savaş aletlerini hareket ettirecek petrolün ikmal ve stoklarında sıkıntıların meydana gelmesi savaşın seyrini etkileyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Savaş döneminde petrol yönünden üstünlük sağlayan ülkeler savaşı kazanmıştır. Ortadoğu'nun bu dönemdeki en büyük katkısı petrol rezervleri ile müttefik devletleri desteklemek olmuştur. Petrol bir kez daha dünya siyasetinde seyri değiştiren bir meta olduğunu göstermiştir. Churchill' e atfedilen bir sözde bir damla petrolün bir damla kandan daha değerli olduğu vurgulanmaktadır (Karadağ, 2019:13). İkinci Dünya Savaşı, birinciden daha çok petrolü temel stratejik kaynak haline getirmiş ve savaş esnasında şekillenmeye başlayan iki kutuplu dünyada Ortadoğu coğrafyasının özelde ise Suudi Krallığı'nın büyük önem kazanmasını sağlamıştır (Achcar, 2004: 17). Savaşın ülkeler üzerindeki yıkıcı etkisi, var olan strateji ve petrol politikalarının kökten değişmesine neden olmuştur (Taşpınar, 2011:43).

2.2.4.3. Soğuk Savaş dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından geçmişin güç merkezi olan Avrupa kabuğuna çekilirken ABD ve Sovyet Rusya'nın etrafında şekillenen iki kutuplu bir sisteme geçilmiştir. Hitler Almanyası ve Mussolini İtalyasını etkisiz hale getiren güç

ABD ve Sovyet Birliği olmuştur. Savaştan her açıdan yıkık vaziyette çıkan Avrupa devletleri bu iki güç etrafında toplanacaklardı (Sander, 2019: 223).

Soğuk Savaş iki blok arasındaki ilişkilerde blok ve üye ülkelerin davranışlarını denetleyen bununla beraber kuralların olmadığı ve ilişkilerin güce dayandığı dönemin adıdır. Kutupların birbirlerine direk olarak silah kullanmaktan kaçındıkları anlaşmazlık dönemi olup ve bu dönem toplam 42 yıl sürmüştür (Nye ve Welch, 2015:189). ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan diğer devletlere göre daha güçlü çıkmıştır. İngiltere ve Fransa'nın hüküm sürdüğü Ortadoğu coğrafyasındaki güçleri, savaş nedeniyle giderek azalmış ve bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu otorite boşluğu ABD tarafından doldurulmaya başlanmıştır. İngiltere'nin 1939-1952 döneminde Ortadoğu petroleri üzerindeki kontrol oranı %76 dan %33 e gerileme yaşarken, ABD'nin payı ise giderek artış gösterip %17 den %59 a çıkmıştır (Dursun K., 1965:133).

1933 yılında İngiltere ile yaşadığı petrol anlaşmazlığını çözemeyen İran Şahı Şah Rıza ülkesindeki İngiliz ve Rus etkisini azaltmak ve anlaşmazlıktan doğan hak kayıplarını gidermek için Almanya yanlısı siyaset izlemiştir. Hatta Alman petrol şirketine imtiyazlar tanımışsa da savaşın çıkmasıyla birlikte bu imtiyazlar devreye girememiştir. Almanya'nın Sovyet topraklarına girmesiyle birlikte İngiltere, Amerika ve Sovyet Rusya İran'ı işgal edip Tahran'a kadar ilerlemişlerdir. İran Şahı Rıza tahtından feragat etmiştir (Ayhan, 2006:164). İran politikasında savaş esnasında müttefik hareket eden güçler iş petrol paylaşımına gelince farklı stratejiler takip etmişlerdir. Savaşın devam ettiği sürede ABD ve İngiltere kendi hâkim sahalarını güvence altına alacak görüşmeler yapmışlardır. 1944 yılında ABD Başkanı Richald Roosevelt İngiltere Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede; İran petrolünün İngiltere'nin olduğunu, Irak ve Kuveyt petrollerini ise bölüşeceklerini belirtmiştir (Yergin, 2017:382). Tüm bunlar olurken Sovyet Rusya müttefik olarak dışarıda tutulmuştur. Tahran yönetimi ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği baskısı altında kalmıştır. Tahran yönetiminin ABD ile anlaşacağı bir dönemde Rus baskısı artınca Şah Rıza bu imtiyazdan vazgeçmiştir. Moskova Batı yanlısı olarak gördüğü hükümeti istifa ettirmiş ve yerine Gali Bayat Hükümeti getirilmiştir. Mecliste yeni bir yasayla bakanların ve başbakanın petrol konusunda yabancı ülke ve şirketler ile

görüşmelerini yasaklanmıştır. Nitekim müttefikler İran petroleri konusunda karşı karşıya gelmişlerdir (Ayhan, 2006:162).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte bölgeden çekilmeye başlayan ABD ve İngiltere'nin tam aksine Sovyet Birliği bölgeyi boşaltmak istememiştir. Hatta Sovyetler Birliği Tahran yönetimi dışında, kendi denetimi altındaki topraklarda iki cumhuriyetin kurulmasına verdiği destek taraflar arasındaki krizi artırmıştır. Tahran yönetimi ise Birleşmiş Milletler 'den yeterli desteği alamadığı için Tahran'ın toprak bütünlüğü için Sovyetlerin koşullu asker çekme politikalarını kabul etmiştir. 1946 yılında Başbakan Ahmed Kavam (Ghavam) ve Tahran Rus Büyükelçisi Ivan V.Sadchikov iki ülke arasında anlaşmaya varılan konuları dünyaya duyurmuşlardır. Buna göre Rusya İran topraklarını boşaltıp Azerbaycan ve Mahabat sorunu İran'ın iç meselesi sayılacaktır. 50 yıl süreli Rus ve İran ortaklı petrol şirketi kurulup ilk 25 yıl İran %25 hisseli olup daha sonra yarı yarıya paylaşım yapılacaktır. Fakat 1947 yılında Rusya tüm İran topraklarından çekilmesine rağmen söz verilen şirket kurulamamıştır. Bu durum Tahran yönetimi üzerindeki baskıyı artırmıştır. Kuzeyden Sovyet ve güneyden İngiliz baskısı İran hükümetini 1947'de petrol imtiyazı ile ilgili yeni bir yasanın kabulüne sevk etmiştir. Sovyet Rusya'ya verilen imtiyaz geçersiz kılınp ve İngiliz şirketinin petrol faaliyetlerindeki imtiyazları da tartışmaya açılmıştır (Ayhan, 2006:166).

ABD özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgede oluşan nüfuz ve imtiyazlarını korumak istemekteydi. Soğuk Savaş sürecince yönetime gelen tüm ABD başkanları bölgedeki Sovyetler Birliği yayılmacılığını önleyip kendi çıkarlarını korumak adına adım atmışlardır. Dönemin ABD Başkanı Eisenhower bölgede batılı devletlerin çıkarının korunacağını gerekirse askeri müdahalelerin yapılacağını duyurmuş ve Sovyet Rusya'ya karşı yapılan tüm hamleleri desteklemiştir. Örneğin ABD bizzat kendisi üye olmayıp Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere tarafından kurulan Bağdat Paktı'nı desteklemiştir. ABD'nin amacı iç hilal bölgesinde Sovyet yayılmacılığını engellemektir. Çünkü ABD İkinci Dünya Savaşı sonunda kendi rezervlerinin azalma gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Dünyanın en fazla rezervlerine sahip Ortadoğu bölgesinde elindeki imtiyazları kaçırmak istemeyip ve bunu ulusal çıkarları için hayati derecede önemli görmekteydi (Harunoğulları, 2017:129). Ortadoğu, ABD için kutuplaşmanın jeopolitik hattını

oluşturan kenar kuşağın merkezi olması ve batı blokunun ekonomik üstünlüğü için hayati derecede önemli olan doğal kaynakları barındırması açısından önemliydi (Ayten, 2003:411).

1950’li yılların başlarında Nasır yönetimindeki Mısır’ın panarabizm ve Musaddık yönetimindeki İran’ın paniranizm hareketleri ve Sovyet sempatisi neticesinde millileştirme politikaları uygulanmıştır. Millileştirme politikaları ile amaçları kendi ülkelerindeki petrolün üretim yönetimini ele geçirmek ve petrol kartellerinin güçlerini kırmaktır. Nitekim bu gelişmelerin kendi çıkarlarına uygun olduğu bilen Sovyetler Birliği bu durumu desteklemiştir. Sovyetler Birliği 1950’den itibaren petrol ihracında önemli bir konuma gelip; Amerikan ve İngiliz oligopollerinin direncini kırmak için bölge içine fazlaca müdahil olmuştur. Bununla birlikte Sovyetler birliğinin uyguladığı ucuz petrol satış politikası Ortadoğu da üretici ülkeler ve şirketler arasında ekonomik kayıptan dolayı problemlere neden olmuştur. Çünkü bölgedeki hemen hemen bütün oluşumları etkileyen temel unsur hiç şüphesiz ki petroldür.

2.2.4.4. OPEC’in kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sürecince ve sonrasında petrol fiyatları artmış ve bu durum varil başı fiyatları sabit tutulan üretici ülkelerin gelirlerinde ciddi azalmalar meydana getirmiştir. Bunun yanında endüstrinin her aşamasında etkili olan Büyük şirketler imtiyaz ve kartel düzenlemeleri ile karlarını artırmışlardır. Ama aynı durum üretici ülkeler için geçerli olmayıp onlar sadece üretim yapılırken sabit bir ücret olarak ve diğer aşamaların hiçbirinde faaliyet göstermemişlerdir (Pala, 2007:66). Bununla birlikte Sovyetlerin düşük petrol fiyatı politikası ve komünist blok dışındaki ülkelere de petrol satması da üretici ülkelerin gelirlerinde azalmalar meydana getirmiştir. (Ayhan, 2006:199). Gelir azalmaları ise üretici ülkeler ile şirketler arasında gerilimlere neden olmuştur. Çünkü petrol üreten ülkelerinin ekonomilerinin neredeyse tamamı petrol ihraç gelirlerine bağlıydı. Ucuz petrol politikasına karşı 1959’da BP %10 indirim ile ilk hamleyi başlatmış oldu. Fiyatların düşüşü tüm Arap ülkelerini sinirlendirmeye yetmişti. Ardından Jersey (Exxon), üretici ülkelere haber bile vermeden varil başına fiyatı %7 düşürdü (Yergin, 1995: 594). İkinci indirim hareketinden sonra üretici ülkeler üretimin dayandığı afişe fiyatını sabit tutmak için birlikte birtakım önlemler aldılar. Piyasaya yeni dahil olan bağımsız şirketler dışında

İran ve Arap ülkelerinde var olan şirketlerin hepsi Amerikan ve İngiliz şirketleriydi. Bu şirketler tüm upstream ve downstream süreçlerinin hepsinde organize olmuş dikey birleşme örneği yapılarıdır. Yani petrolün çıkarımı, rafinerisi, işlenmesi, taşınması ve pazarlanması dahil tüm süreçlerde yer almaktaydılar. 1950'lerin sonuna kadar Yedi Kız Kardeşler komünist olmayan petrolün dörtte üçünü üretiyorlardı (Ayhan, 2006:219).

Üretici ülkelerin kararlar üzerinde hiçbir etkileri yoktu. İmtiyaz anlaşmalarının süre uzunluğu ve temellendirme yanlışlıkları neticesinde ülkeler tüm haklarından neredeyse feragat etmişlerdi. Bunun diğer bir nedeni ise bölge ülkelerinin bunun işleyecek teknoloji ve bilgiye sahip olamamasıdır. Petrol konusunda söz sahibi olmak ve fiyat istikrarını sağlamak isteği birlikte hareket etme fikrini tetiklemiştir.

Sürekli eriyen petrol gelirleri nedeniyle yaşanan hoşnutsuzluk Venezuela'da patlak verdi. 1948 yılında petrol sanayisinden kazanılan karların yüzde 50-50 paylaşılmasını öngören bir vergi yasasını ülkelerinde çıkardılar. Bu sayede üretici firmalar elde ettikleri karların yarısını ürettikleri ülkelere bıraktılar. Yarı yarıya denilen bu sistemle üretici ülkeler yönetime katılma hakkı elde edip ve petrol satış süreçlerine olan ilgileri artmaktaydı (Parlar, 2003: 442). Daha sonra Venezuela dışındaki petrol üreticisi ülkeler de aynı hak talebinde bulunmuşlardır. Burada Venezuela'nın üretici ülkeler ile yürüttüğü diplomatik çabaları göz ardı etmemek gerekir.

1960 yılına gelindiğinde üretici ülkeler imtiyaz süre uzunluğu, işletilmeyen bölgeler, yönetim sorunları, yabancı iş gücü, üretim giderlerinin düşürülmesi ve fiyatlandırmaya etki etmek gibi pek çok önemli konuda girişimlerde bulundular (Ayhan, 2006:222). Bu süreçte üretici ülkelerin bağımsız diye anılan yeni şirketlerle imtiyaz anlaşmaları yapmaları ve bunu yaparken %50'den fazla kar almaları yüzde 50-50 sistemini ortadan kaldırmış ve bölge kartellerini zor duruma sokmuştur.

Sovyetler Birliği'nin ucuz petrol üretimi, bağımsız yatırımcıların da üretime dahil olması ile oluşturdukları arz fazlası ve %50-%50 sistemi Yedi Kız Kardeşlerin petrol gelirlerini ciddi oranda düşürmüştür. Petrol şirketleri için karlar yüksekken her şey çok güzelken ; karlar düşünce elde edilen pay azalma gösterince şirketler bu durumda pek hoşnut olmamışlardır (Taşpınar,2011:50). 1960'ta Aramco

ortaklarından New Jersey başkanı afişe fiyatların indirilmesini ve buradaki zararın iki taraf arasında bölünmesi gerektiğini açıklamıştır. Bundan rahatsız olan üretici ülkeler Irak'ta bir toplantı yapmışlardır. Dört gün süren görüşmeler ardından İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Venezuela temsilcileri tarafından 10 Eylül 1960'ta OPEC kurulmuştur. Batılı petrol şirketlerinin Ortadoğu bölgesindeki güç ve kontrollerine karşı yapılmış en önemli hareket OPEC'in kurulumuyla gerçekleşmiş oldu (Altay ve Nugay, 2013: 4). Üretici ülkeler bu hamleleri ile petrol şirketlerini tehlike olarak görüp, onların oluşturduğu tröst yapısına karşı kendi tröstlerini kurmuşlardır (Giritli, 1978:27).

2.2.4.5. Arap İsrail savaşları ve petrol krizi

Yirminci yüzyılın başından itibaren kullanımı ve erişimi siyasallaşan petrol Ortadoğu bölgesindeki siyasetin en belirleyici unsuru olmuştur. Petrolün hikayesi alıcı, satıcı ve üretici arasındaki inişli çıkışlı bir serüvendir. Yaklaşık 150 yıllık bir süreyi kapsayan petrol hikayesinin temelinde üretici ve tüketici ülkeler arasındaki güç mücadelesi yer almaktadır. (Kahveci, 2019:453). Süreç içinde bölgede kaos ve güç mücadelesi hep gündemde olmuştur. Bölgede krizler, savaşlar, darbeler ve müdahaleler geçmişten bugüne sürekli meydana gelmektedir.

1948 yılında başlamak üzere İsrail ve Arap ülkeleri arasında tam dört sıcak savaş yaşanmıştır. Bu savaşlardan sonuncusu olan Yom Kippur Savaşı dünya çapında bir etki yaratacak olan Petrol Krizine neden olmuştur. Arap devletleri hemen yanı başlarında kurulan yayılmacı İsrail devletine karşı ilk baştan beri tepkiliydiler. Çok küçük bir zümre olarak gelen Yahudi topluluk şimdi bir devlet olup ve bölgenin asıl sahiplerini yerlerinden etmek istemiştir. Bu durum geçmişte olduğu gibi günümüzde de çözilemeyen kronik bir problem olarak devam etmektedir.

Birinci Arap- İsrail Savaşı'ndan sonra İsrail ve onun Arap komşuları olan Ürdün, Mısır, Suriye ve Lübnan arasındaki çatışmalar devam ederken yeni bir savaşın da zemini hazırlanmıştır (Yılmaz, 2004:91). Savaş meydana gelmeden önce Mısır Devlet Başkanı Nasır Aden üzerinde söz sahibi olmak için Yemen de iç karışıklık çıkarmaya çalışmıştır. Aden'e nüfus ederek Kızıldeniz'in kontrolünü elde geçirme niyeti savaş başlayınca hüsrarla neticelenmiştir (Yılmaz, 2004: 133).

1967'de başlayan Altı Gün Savaşı olarak da tarihe geçen bu savaşın gerginliği I.Arap-İsrail savaşından itibaren sürmekteydi. İngiltere ve Amerika

desteğini alan İsrail, Mısır ve Suriye'ye saldırdı. Bunun akabinde gerçekleşen Irak konferansında Mısır, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir, Kuveyt ve Abu Dabi temsilcileri bir araya gelip İsrail'e yardım eden ve destekleyen ülkelere petrol ihracatını durdurma kararı aldılar. Bu bağlamda tüm Müslüman ülkelerini bu olayı kınamak için birlik olmaya ve beraber hareket etmeye davet ettiler. Şirketlerin ise alınan kararlara uyması için uyarıda bulunma kararı aldılar. Ayrıca konferansta kararlara uymayan şirketlerin imtiyaz hakları ellerinden alınarak millileştirme yapılacağı açıklandı. Nasır İsrail'e doğrudan yardım eden ve savaş başlatmasına göz yuman ABD ve İngiltere'ye petrol satışlarının durması yönündekini kararını petrol ihraç eden Arap ülkelere söyledi. Cezayir, Mısır, Sudan, Suriye, Yemen ve Tunus bu iki ülke ile diplomatik tüm ilişkilerini kesmişlerdir. Irak ve Lübnan ise büyükelçilerin çekilmesi için 48 saat süre vermişti (Ayhan, 2006:245-248). Petrol ambargosu üretim kısılması yapılmadan olduğu için fiyatlar üzerinde ciddi artış göstermemiştir. Kuveyt de yapılan 13. Arap Birliği toplantısında Irak, Mısır ve Suriye üretimin durmasını istemelerine karşı Suudi Arabistan ve Kuveyt bu fikre karşı çıkmışlardır. Dönem itibari ile Nasır güçlü bir karizmatik lider ve sıkı bir Arap milliyetçisi idi. Suudi Arabistan bu durumun ülkesinde sıkıntı çıkarmasını istemediği için mecburen petrol ambargosunu kabul etmiştir (Ayhan, 2006: 250-252).

Ambargo nedeniyle Süveyş'in kapatılması ve bazı ülkelerin üretimi durdurması kaynaklı fiyat artışları meydana gelmiştir. Petrol ithal eden ülkeler daha fazla para ödeyerek petrol almaktaydılar. Bu durum İngiltere'yi çok ciddi etkilemiştir. 1968'de terk etmeyi düşündüğü Aden bölgesini 1967'de terk etmek zorunda kalmıştır. ABD kendi petrol kaynakları olduğu için başka ülkeler gibi bu durumdan çok ciddi etkilenmemiştir. Alınan karara çare olarak Arabistan kökenli olmayan petrolün bu bölgelere gönderilmesi ile sorun çözülmeye çalışılmıştır. Bu durumdan zarar gören taraflardan biride ambargo uygulayan devletler olmuştur (Pala, 2007: 80).

Altı Gün Savaşlarını izleyen dönemlerde dünya geneli üretim artışları olunca 1967 yılında yapılan 14. Arap Birliği Zirvesinde ambargo kaldırılmıştır. Böylelikle her ülke istediği ülkeye dilediği yoldan petrol satabilecekti. 2 Eylül 1967 tarihinde Suudi Arabistan'ın tüm ülkelere petrol satacağını duyurması ile resmen ambargo

yürürlükten kalkmıştır. (Ayhan, 2006:255). Bu süreçte Arabistan ve Kuveyt ılımlı bir tavır sergilemişlerdir.

Arap ve İsrail çekişmesi hiç durmadan devam etmiş ve her seferinde petrol politik bir silah olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Nitekim 1973 yılına gelindiğinde bir önceki savaşta kaybedilen toprakları almak için Sovyetler Birliği silahları ile güçlendirilmiş Mısır ve Suriye tekrar savaş açmıştır (Sander, 2019:597). Başkan Nixon İsrail'e yardım parası gönderince ABD'ye giden tüm petrol gemileri ve ihracat durdurulmuştur. 16 Ekim'de OPEC üyeleri ham petrolün varil fiyatına %70 zam yaptı. 17 Ekim'de ise OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) üyeleri Kuveyt'te toplandı. Irak hükümet temsilcisi tüm Amerikan şirketlerinin millileştirilmesini, İsrail'e destek olanların petrolünün kesilmesini ve Amerikan bankalarındaki fonların çekilmesi teklifinde bulundu. Fakat bu durum diğer üyeler tarafından reddedilince Irak toplantıyı terk etmiştir. Birçok tartışmanın yaşandığı zirvede kabul gören fikir Suudi Arabistan'dan gelmiştir. İsrail'in 1967'de işgal ettiği yerlerden çekilene ve bölge halkına hakları verilene kadar petrol üretim kısıtlamasına gideceklerini duyurdular. Her ay %5'ten az olmamak üzere kısma kararına varıldı (Ayhan,2006:271-272). Arapları destekleyenlere kısıntı olmayacağını bunun yanında tarafsız kalanlara da kesinti yapacaklarını açıkladılar. 4-5 Kasım 1973'te bir araya geldiklerinde ise bir önceki kesintiye ek %25 kesinti yapılmasına karar vermişlerdir.

Petrol ithal eden ülkeler için bu dönemdeki kesintiler ciddi ekonomik problemler yaratmıştır. OPEC'in yaptığı üst üste bu zamlar ve üretim kesintileri Batı ekonomik sisteminde ciddi dalgalanmalara yol açmış ve bu durum petrolün Batı için hassas olan konumunu göstermiştir (Ersin, 2003:98).

Bu süreçte en karlı çıkan ülkenin ABD olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1970'ler petrol krizinin yanında Bretton Woods sisteminin de çalkantılı olduğu yıllardı. Kontrolsüz dolar fazlalığına karşı ABD'nin elinde o kadar altının olmaması ödemeler dengesinde açığa neden olmaktaydı. 1964'ten itibaren Batı Avrupa ve Japonya'nın hızlı ekonomik büyümesiyle birlikte ABD'nin dış ticaret fazlasında düşüşler meydana gelmiştir. Buna Vietnam savaşı ve ülke içi artan enflasyon da eklenince ABD için çok zor günler yaşanmasına neden olmuştur. Para arzını sağlaması için doların kıt olduğu bir ortam gerekliydi. Petrolün ödeme birimi dolardı. Petrol fiyatları artınca maliyetleri artan ve cari işlem açığı veren ülkeler

ithalat faturalarını karşılamak için finansman arayışına çıkacaklardı ve mecburen bulacakları kaynak dolar olacaktı. Bu süreçte ABD'nin artan petrol fiyatları ile gelirleri artan Arap ülkelerinin elindeki dolarları tekrar kendi ülkesine ticari anlaşmalar neticesinde yatırım olarak getirmesi, Arapların fonlarını Amerikan bankalarına koymaları , bölgede çalışan petrol şirketlerinin gelirleri ve petrol alım satımında anahtar para olan petrolün dünya da aranan para olması ile dolar fazlalığının eritilmesi ve son olarak İngiltere ve Japonya'nın fiyat artışlarından etkilenmesi sonucu kazandıkları büyüme ivmelerinin düşmesi ABD için büyük bir kar olmuştur (Pala, 2007: 100-135).

Bu süreçte en büyük zararı az gelişmiş ülkeler gördüler. Gelişmiş ülkelere petrol ithaline ihtiyaç duyanlar, kaybettikleri paraları tekrar petrol bölgelerine sanayi, bilgi ve teknoloji satarak elde ettiler. Ama az gelişmiş ülkeler için aynı durum söz konusu olamadı.

2.2.4.6. İran- Irak savaşı

1958 yılında Irak'ta monarşinin yıkılmasını takip eden süreçte ilişkiler bir türlü düzelememiştir. Bu tarihten itibaren sol görüşlü rejimlerin yönetime gelmesi ile Batı yanlısı Şah rahatsız olmuştur. Şah bu dönemde Basra Körfezini İran gölü yapmak istemiş ve karşısında Irak rejimini bulmuştur. İran-Irak sınırı ve Şattü'l Arap denilen Dicle ve Fırat nehirlerinin Basra'nın biraz kuzeyinde birleşmesiyle meydana gelen 120 mil uzunluğundaki nehir sınırı iki ülke arasında Osmanlı zamanında başlayıp devam eden bir sorundu. Şah Irak rejiminin bu konudaki mukavemetini kırmak için Irak'taki Kürtlere destek vermekteydi. Saddam Hüseyin başa geldikten sonra Kürtlere muhtariyet vererek sorunu bertaraf etmek istemiştir. 1970'lerde Irak'ın Sovyetler Birliği'yle silah alma anlaşması yapması İran tarafından hoş karşılanmamıştır. 1974'te Kürtlere verilen söz gerçekleşmemiş ve Irak içinde çatışmalar çıkmıştır. İran bu dönemde bunu koz olarak kullanmıştır. İki ülke arasındaki gerilimlere son vermek için 1975 yılında OAPEC toplantısında barışma yapıp imzalanan Cezayir Anlaşması ile Şattü'l Arap nehir sınırı yeniden ele alınmıştır. Nehirdeki Thalweg çizgisi milletlerarası hukuka uygun olarak İran-Irak arasında sınır olarak kabul edilmiştir. Yine anlaşma gereği taraflar iyi komşuluk ve dostluk münasebeti kurup karşılıklı iş birliğinde bulunacaklardır. Fakat bu iyi niyet ve anlaşma sonrası oluşan ortam 1979'da İran Devrimi meydana gelmesiyle tekrar

kötüye gitmiştir. Bu kötüye gidişin nedeni ise oluşan yeni İran rejiminin Şii tabanlı olmasıdır. Çünkü Irak içindeki halkın büyük çoğunluğunun Şii kökenli olması Baas rejimi için tehlike olarak görülmüştü. İran rejim lideri Humeyni'nin ilk günden itibaren Arap topraklarındaki Şiileri kışkırtması ve yıkıcı faaliyetler gütmesi tehlike olarak görülme fikrini desteklemiştir. İran Rejimi Şii nüfusla birlikte Irak'taki Kürt nüfusu da kışkırtmıştır (Armaoğlu, 2017:686-690).

İki ülke arasındaki bir diğer sorun ise Ortadoğu bölgesinde kimin lider olacağına dair bir yarış içine girmeleridir. Mısır'ın İsrail ile Camp David anlaşmasını imzalaması sonrası Bağdat da toplanan Arap Zirvesi, Mısır'la tüm diplomatik ilişkilerin kesilmesi kararını almıştır. Mısır'ın dışlanması ile bölgede lider sorunu çıkmış ve Irak ile İran bu yarışta karşı karşıya gelmişlerdir (Yılmaz,2004:38).

İran ve Irak arasındaki anlaşmazlık, 1980 yılında Irak'ın İran sınırlarını aşmasıyla savaşa dönüşmüştür. Irak ülke nüfusunun yarısının Şii olması nedeniyle İran'daki devrimin kendi ülkesinde de baş göstermesinden endişe duymaktaydı. Bunun yanında Cezayir Anlaşması ile kaybettiği Şattü'l Arap denetimini tekrar kazanmak ve Kuzistan bölgesine ulaşarak oradaki Arapların özgürlük olmasını sağlayarak İran'ın petrol gelirlerinden mahrum kalmasını amaçlamaktaydı. Ama en önemlisi bölgede lider güç olma arzusu içindeydi. (Arı, 2004: 380-381). Şattü'l Arap suyu iki ülkenin de petrol zenginliklerinin taşınmasında önemliydi. Kuveyt ve Suudi Arabistan'daki petrol kaynaklarına doğru İran'ın ilerleyip bu bölgeyi tehdit etmesiyle birlikte ABD Saddam rejimini desteklemiştir. İran devleti ile olan etnik ve düşünce farklılıklarından dolayı Arabistan ve Kuveyt Irak'ı desteklemişlerdir (Arı,2004:391). Çünkü bu ülkelerin Şii nüfus oranı fazla idi ve İran Devrimi'nin getirdiği ideolojik ortamdan etkilenmek istememişlerdi. Özellikle Arabistan'ın petrol çıkan bölgelerinin Şii nüfus ağırlıklı olması ve herhangi bir bölünme ile bu bölgelerin elden çıkması Suudi Arabistan için felaket sayılmıştır. Tüm bu nedenler ışığında Batılı devletlerin hammadde ve teknik gücünden faydalanan Irak savaş da üstünlük kazanmaya başlamıştır. İran'ın körfezdeki tehdidinin artması neticesinde Kuveyt tankerlerine ABD bayrağı çekilip savaş gemileri tarafından korunmuştur. Savaşın bir tarafı haline gelen ABD, İran petrol sahalarını bombalayarak İran birlikleri ile karşı karşıya gelmişlerdir. Amerikan birlikleri aynı süreçte İran ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında tartışmalı olan Mübarek petrol sahasında 4 İran savaş gemisine

saldırı düzenlemiştir. Bu saldırı esnasında Amerikan donanmasına ait bir kruvazörün İran yolcu uçağını düşürmesi sonucunda 290 sivil hayatını kaybetmiştir. Tahran bu saldırıyı güçlü bir ABD uyarısı saymıştır. 1988 yılının ortalarına doğru İran hem silah ve teçhizat eksikliği hem de petrol ihracının durmasıyla meydana gelen ekonomik yetersizlikle baş etmek zorundaydı. İran aynı zamanda büyük güçlerin savaşı kazanmasına izin vermeyeceklerinin farkına varmıştı. Sekiz yıl süren savaş 1988’de İran hükümetinin 1987’de BM Güvenlik Konseyi’nin oybirliğiyle kabul ettiği ateşkes kararına uymak zorunda kalmıştır (Ayhan, 2006: 309-3012).

Savaş süresince iki ülkenin petrol arzındaki düşme kaynaklı dünya piyasasında meydana gelen boşluk Suudi Arabistan’ın üretim kapasitesini artırmasıyla dolmuştur (Yergin, 2010: 813-816). Savaş bittikten sonra İran petrol sevkiyatına başlamıştır. Irak’ın savaş sürecince petrol ihracının azalması ülkeyi ekonomik olarak zorlamıştır. Sekiz yıl süren bu savaş iki ülkenin de insan ve ekonomik kaynaklarının azalmasına neden olmuş ve iki devlet de bölgede uzun süre için tehdit olmaktan çıkmışlardır (Gündoğan, 2011:69). Ateşkesten birkaç sonra Soğuk Savaş’ın duvarları yıkılarak dünya sisteminde yeni bir dönem başlamıştır.

2.2.4.7. Körfez savaşı

Irak ile Kuveyt arasında var olan sorunların temelinde, Kuveyt’i İngiltere tarafından kendi toprakları içerisinde oluşturulan yapay bir devlet olarak görüp ve kendi toprağı olarak ilan etmesi yatmaktadır. Diğer bir neden ise Kuveyt’in petrol üretimini artırmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır (Arı, 2004: 415-418). Kuveyt’in petrol rezervlerinin yanında El-Rumeyla (Irak), El-Hassa (Suudi Arabistan) ve Kuzistan (İran) petrol alanları bulunmaktadır. OPEC ve Körfez İşbirliği üyesi olan Kuveyt dünyadaki rezervlerin yaklaşık %9’una sahiptir. 1990 yılında Bağdat’ta toplanan Arap Birliği Zirve toplantısında yaptığı konuşmada Saddam Hüseyin, Kuveyt ve BAE’nin OPEC üretim kotalarını aşarak Irak’a karşı ekonomik savaş başlattıklarını iddia edip gerginliğin ilk sinyali vermiştir (Ayhan, 333-335). Irak, İran ile yaptığı savaş neticesinde bozulan ekonomisini yüksek petrol fiyatlarından kazanacağı gelirle düzetmek istemişti. Fakat piyasaya fazla sürülen petrol varil başı fiyatları düşürmüştür. Savaşa giden süreçte tetikleyici nedenlerden biri ise İran-Irak Savaşı esnasında Saddam Hüseyin’in Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi devletlerden aldığı borcu ödemek istemeyişidir. Onları Humeyni rejimine karşı koruduğu için bu

faturanın herkese bölüştürülmesi gerektiğini savunarak ödemeyi reddetmiştir (Arı, 2004:421-422).

Irak'ın silahlandırma politikalarına destek olan Batılı devletler ülkenin petrol gelirlerinin önemli bir kısmını alıp üstüne de 100 milyar dolar borçlu hale getirmişlerdi. Irak silahlanma programı ile bölgenin en güçlü devleti haline gelmiştir. Hem dış borçların varlığı hem de silahlanma planlarının devamlılığı için Irak petrol gelirlerine ihtiyaç duymaktaydı. Petrol fiyatlarındaki fazla üretimden dolayı meydana gelen düşüşler ve ülkede meydana gelen ekonomik kriz, ortamı iyice gerginleştirmiştir. El-Rumeyla bölgesinin %90'ı Irak'a ve %10'luk kısmı ise Kuveyt'e aittir. Irak fazla üretimin nedeni olarak Kuveyt'in El-Rumeyla bölgesindeki petrolleri çaldığını iddia ederek 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir (Ayhan, 2006:341-342). Irak, Kuveyt'i kendi topraklarına kattığını ve 19.vilayeti olduğunu ilan etmiştir. Bu durum körfez monarşileri için şok etkisi yaratmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali ile dünya petrol rezervlerindeki payının %20'ye ulaşması ABD ve Batılı ülkeler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Çünkü bölge petrolünün %70'ini bu ülkeler almaktaydı. BM Irak'ın Kuveyt'e olan müdahalesine sert tepki göstermiş ve Amerika müdahaleyi karşılıksız bırakmamıştır. Avrupa Topluluğu üyesi ülkeler, Irak ve Kuveyt'e yönelik petrol ithalatına ambargo koyma kararı almışlardır. ABD sorunun diplomatik yollarla çözümü yerine askeri müdahale ile çözülmesini istemekteydi. Saddam'ın ilerleyişi durdurulmazsa körfezdeki tüm petrol sahalarının tehlikeye gireceğini ve bunun da enerji güvenliği soru yaratacağını öne sürüp diğer devletlerin de Amerikan politikasına destek vermesini sağlamıştır (Ayhan, 2006:348). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 687-688 sayılı karar ile kurulan Çekiç Güç özelde Irak genelde ise Körfez bölgesinde Amerikan askeri varlığını artırmıştır. ABD bölgede kontrollü gerilim politikası başlatarak diğer ülkelerin bölgeye yatırım yapmasını riskli hale getirmiştir. Saddam Hüseyin tüm bunlara rağmen Rus, Çin ve Fransız petrol şirketlerine imtiyaz vermeyi başarmıştır. Körfez de gerilim arttıkça petrol fiyatları artmış ve bölgedeki güvenlik sorunları nedeniyle Körfez ülkeleri elde edilen petrol gelirlerini tekrar Amerikan silah sanayisine aktarmışlardır. (Ayhan, 2006: 349-355). 16 Ocak 1991'de ABD önderliğinde başlayan müdahale Bağdat'ın Amerikan yönetiminin önerdiği tüm koşulları kabul etmesinin ardından 28 Şubat 'ta Başkan Bush'un açıklamalarıyla son bulmuştur (Ayhan, 2006:349).

BM Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararıyla Irak'ta ateşkes sağlanmıştır. Alınan kararla Irak'ın yapacağı petrol satışlarına BM karar verecek ve satışlardan elde gelirlerin bir kısmı Irak'ta görev yapan BM görevlilerine bir kısmı da Irak'ın ödemek zorunda olduğu savaş tazminatına harcanacaktır (Arı, 2004:438). Bu süreçte Irak'a gıda alımında kullanılmak koşuluyla 2 Milyar dolarlık petrol satması konusunda izin verilmiştir. Irak 2003 yılına kadar yapmış olduğu 3.3 milyar varil ihracatın geliri 62 milyar dolar olmuştur. Saddam rejimi hem gıda hem de petrol satışı konusunda şirketlerle sözleşme yapma yetkisinden taviz vermemiştir. Körfez Savaşı sonrasında Irak'a uygulanan ambargo çokuluslu petrol şirketleri tarafından hiçe sayılarak Irak'ta petrol imtiyazları elde etmişlerdir (Ölmez, 1998:132). 1991 Körfez Krizi neticesinde dünya ve Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler hem uluslararası alanda hem de bölgede dengelerin yeniden oluşmasına neden olmuştur. Aktörlerin bazıları siyaset sahnesinden silinirken bazıları ise dünya siyasetinin merkezine oturmuştur. Sovyet Rusya'nın ve Doğu Bloğu'nun dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi sona ermiş ve ABD uluslararası ve bölgesel politikaların belirlenmesinde daha aktif hale gelmiştir (Arı, 2004: 444). ABD ordusu Körfez'e yerleşerek Devrimci İran'ı kuşatma, petrol bölgelerini kontrol altına alma, Körfez monarşilerinin kendisine karşı olan bağımlılıklarını artırma gibi birçok avantaj elde etmiştir. Bugün ABD'nin bölgedeki askeri varlığı devasa boyutlarda olup, neredeyse tümü Körfez ülkelerindedir (Gündoğan, 2011:71). ABD bu ülkeler ile üs ve liman kolaylıkları içeren anlaşmalar imzalamıştır. ABD bölgedeki mevcudiyeti ile petrol kaynaklarının stratejik bekçisi olmuştur. Bu dönemde Yeni Dünya Düzeni kavramı ortaya atılarak ABD bir anlamda kendi düzen anlayışını tüm dünyaya dayatmak için yola çıkmıştır (Altay ve Nugay,2013:17).

1990'ların başından itibaren, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile Sovyetler Birliği dağılınca, küresel hegemonya konusunda ABD'nin karşısında belirgin bir rakip kalmamıştır. Jeopolitik ve soğuk savaş bitmeyip sadece şekil değiştirmiştir (Engdahl, 2008:325). Tek kutuplu dünyada ABD yakaladığı avantajlı konumu devam ettirmek adına küreselleşme politikalarıyla dünya pazarında büyük paylar elde etme ve kendisine rakip olarak çıkabilecek ülkeleri dizginleme hedefine yönelmiştir. Hedefin başlangıç adımı dünya enerji kaynaklarının kontrol ve kullanımı için enerji piyasasındaki petrol şirketlerinin yapılandırılması olmuştur. Petrol şirketleri arasında yapılacak büyük birleşmelerin kapısı aralanmıştır. 1998 ve 1999 yıllarında BP-

Amaco-Arco, Exxo-Mobil ve 2001 yılında Chevron-Texaco şirket birleşmeleri gerçekleştirildi. Bu birleşmeler ile finansal yapıları çok güçlü hale gelen şirketler, petrol ve doğal gaz sahalarına aynı anda yatırım yapma gücüne kavuşmuşlardır. Özellikle milli petrol şirketlerinin dünya pazarındaki etkileri bu birleşmeler ile elimine edilmiştir (Çoban, 2009:181-182). Küreselleşme hedefi ile milli şirketler Dünya Bankası ve İMF yaptırımları ile özelleştirilmiştir. Rusya ve Kanada gibi doğal enerji kaynağı zengini ülkelerin teknolojik altyapıları ve birikimleri Batılı devletlerin her türlü baskısının üstesinden gelebilecek güçtedir. Fakat aynı durum teknolojik altyapı ve birikim olarak Batılı şirketlere ihtiyaç duyan ve aynı zamanda dikta rejimleri ile yönetilen Ortadoğu coğrafyası için geçerli değildir (Çoban, 2009: 184-185).

2.2.4.8. 11 Eylül olayları

11 Eylül 2001 günü dünyanın finans kalbi olan ikiz kulelere yapılan saldırı tüm dünyada şok etkisi yaratmış ve dünya genelindeki terör algısının değişmesine neden olmuştur. 11 Eylül terör saldırıları ABD'nin çıkarları için büyük bir tehdit sayılmıştır. ABD'nin yeni stratejileri içinde Ortadoğu bölgesi hedef haline gelmiştir. Bölgedeki İslam temelli terör örgütlerinin varlığı ve bazı ülkelerin bunların faaliyetlerine göz yumup destek vermesi ABD'nin ulusal çıkarlarına ve ülke varlığına yönelik bir tehlike olarak yorumlanmıştır. Bu saldırı ile bölgedeki enerji kontrolü noktasında hareket alanını artırmak isteyen ABD için önemli bir avantaj olmuştur (Altay ve Nugay, 2013:21). Tüm dünyaya tek başına hareket edeceğinin sinyalini vermiştir. ABD dünya genelinde kendi hegemonyasının tesisi için “kuşatma” (containment) politikası yerine “önleyici savaş” (preventive war) fikrini geliştirdi. Önleyici Savaş doktrini, terörist olarak nitelendirilen devletlere henüz bir tehdit olmadan kuvvet kullanılmasını ve eyleme geçilmesini öngörmekte ve olabilecek herhangi bir saldırının yeri ve zamanı belli olmasa da askeri müdahalenin varlığını kabul etmektedir (Köni, 2003:81). ABD bu doktrin ile savaşa girerken BM gibi uluslararası kuruluşların desteğine ihtiyaç hissetmediğini tüm dünyaya göstermiştir. Bu süreçte ABD siyaset, kültür-sanat ve medyayı kullanarak tüm dünyaya İslamafobi adlı algıyı pazarlayarak ilerde yapacağı hamleler için haklılık zemini oluşturmaya çalışmıştır.

11 Eylül terör saldırısından sonra Bush yönetimi terörle mücadeleyi gündem maddesi haline getirip hedef olarak petrol sahibi ülkelere yönelmiştir. Arap devletlerinin terörle mücadele konusunda kendilerine destek vermelerini isterken özellikle petrol zengini Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri üzerindeki baskısını artırmıştır (Ayhan, 2006:377). Ülkesinde artan petrol tüketimine güvenli bir kaynak bulup uluslararası alanda sürekli güçlenen devletlerin ABD etki alanının dışına çıkmalarını engellemek için petrol kaynakları ve geçiş güzergahları üzerinde hem fiziki hem de siyasi denetim kurmaya çalışmıştır. Bununla birlikte gelecekte ABD için güç tehdidi sayılabilecek Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkeleri de enerji kozunu kullanarak dizginlemeyi hedeflemiştir (Ayhan, 2006:386-387). 1990'lı yıllardan itibaren Asya-Pasifik ülkelerinin petrol tüketimi hızlı bir artış eğilimi göstermiştir. Petrol tüketiminde %90 oranında dışarı bağımlı bu ülkeler petrol ithalatının büyük çoğunluğunu Ortadoğu coğrafyasında temin etmektedirler. Bu nedenle enerji kaynakları ve güzergahları üzerinde kurulacak bir denetim Çin gibi yükselme trendinde olan ülkelerin Amerikan çıkarlarıyla uyum bir şekilde hareket etmelerini sağlayacak bir etken olarak görülmüştür (Ayhan, 2006:386). Çin'in ulusal petrol şirketinin elinde bulunan bir kontrat Batı Irak petrolleri için çok büyük bir gelecek vadeliyordu. Belçikalı yazar Collon dünyaya hükmetmek için tüm her yerdeki petrolün denetlenmesi gerektiğini vurguluyordu (Engdahl, 2008:361-378). 11 Eylül'den sonra petrol zengini bölgeler yeniden dünya siyasetinin gündeminde yer alarak çıkar gruplarının güç mücadelesine sahne olmuştur.

2.2.4.9. Arap Baharı

2010 yılında Arap coğrafyasında başlayan yönetim karşıtı ayaklanmalar 21. yüzyılın en önemli olaylarından biri olmuştur. Bu coğrafya sahip olduğu doğal kaynaklar ve stratejik konumu ile çıkar çevrelerinin üzerinde çekişmeler ve savaşlar yaptığı bir alandır (Oğuzlu,2019:7). Uzun yıllardır baskıcı rejimler tarafından yönetilen Arap halkları, Tunus'ta başlayan ayaklanmalarla beraber çeşitli değişim ve dönüşüm süreçlerine uğramıştır (Dersan, 2013:18). Arap Baharı'nın bölgesel ilk etkisi halihazırda var olan kaos ortamını, iyice şiddetlendirmesidir.

Petrol, bulunduğu günden itibaren küresel güçlerin gözbebeği, gelişmişlik ve refahın lokomotif gücü olmuştur. Bölgede varlığı tespit edildiği günden itibaren baskı, istikrarsızlık ve ekonomik zorluklar hiç eksik olmamıştır. Bölge rezervlerinin

işletilmesi ile edilen servet belirli bir azınlık zümre ve küresel güçler arasında paylaşılmaktadır. Topluma refahın tam olarak yansıtılamaması ve tabandan gelen seslere karşı kulakların kapanması ile gerilim giderek artmıştır. Geçmiş dönemdeki bölgenin gençlerine göre şu dönemdeki genç kesimi bilgi devrimi kaynaklı daha bilinçlidirler. Üniversite kesimi arasında artan işsizlik, gençler ile yönetim arasında hoşnutsuzluk oluşturmuştur. Bu süreçte olayların bir anda büyümesinin nedeni bireylerin iletişim teknolojileri ile anında haberleşme gerçekleştirmiş olmasıdır. Arap baharının arkasında yatan nedenleri refah ve demokrasi isteği olarak sıralayabiliriz (Göçer ve Çınar, 2015:53).

Ortadoğu tarihine baktığımızda siyasi sistemlerde demokrasi ve iktidar değişimi olayları gözlenmemiştir. Darbe ile birbirini takip eden monarşiler kurulmuştur. Babadan oğula geçen krallıklar ve yönetim denen organizasyonun aynı aileden olması devlet ile toplum arasına set çekmiştir. Bununla birlikte 1900'lü yıllardan itibaren artan şiddetle bölgenin batı hegemonyasına maruz bırakılması toplumu patlamaya hazır bir bomba haline getirmiştir. Çünkü batılı devletler ile kurulan ilişkiler kurumsal düzeyde olmayıp yöneten şahısların şahsi çıkarına göre şekillendiği için hep değişken süreçler yaşanmıştır. Küresel güçlerde Arap halklarının isteklerini göz ardı edip kendi çıkarlarını ön plana alınca halk daha çok yoksulluğa ve gerginliğe mahkûm olmuştur. Tunus da fitili ateşlenen olaylar önce Mısır'a daha sonra ise Yemen'e sıçrayarak bu ülkelerde yönetim değişiklikleri meydana getirmiştir. Diğer Arap ülkelerinde ayaklanmalar yönetim değişikliklerine neden olacak boyuta gelmemiştir. Mesela Suudi Arabistan, Umman, Fas ve Bahreyn halklarına bir takım sosyal ve iktisadi haklar vererek durumu kontrol altına almaya çalışmışlardır. Ülkelerin farklı siyasi ve toplumsal yapılara sahip olması meydana gelebilecek sonuç üzerinde etkili olmuştur (Göçer ve Çınar, 2015:55). Örneğin Suudi Arabistan da genel bir gösteri olmamış çoğunlukla Şiiilerin yaşadığı bölgelerde sıkıntılar yaşanmıştır. Olası halk hareketlerini önlemek için ulusal gelirlerden halka daha çok kaynak ayırmaya başlaması ve kadınların sınırlı da olsa toplumsal yaşama katılmasına izin verilmiştir. Suudi Arabistan, Fas, Bahreyn ve Ürdün süreci Libya'ya göre daha iyi yönetmeyi başarmışlardır (Oğuzlu, 2011:15).

Demokrasi ve ekonomik arzular ile başlayan süreç çok karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Bölge ülkelerinde ulus devlet olma aynı ortak kaderi paylaşma

duygularından ziyade mezhep ve etnik köken duyguları kuvvetli idi. Osmanlı Devleti'nin dağılma süreci ve Birinci Dünya Savaş'ından sonra bölgedeki etkin güç olan İngiltere ve Fransa tarafından çizilen ülke sınırları nedeniyle ulus devlet bilinci tabandan gelip kurucu güç olma fırsatı bulamamıştır. Bu yüzden etnik ve dini temelli ayrışmalar sürekli gündemi meşgul etmekte ve çatışmalara zemin hazırlamaktadır.

Toplumun kendi dinamiklerinden ortaya çıkan bu süreç Küresel güçlerin olaylara dahil olmasıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. Ortadoğu denilince yine her zamanki gibi enerji kaynakları ve baş rol oyuncusu olarak da petrol çıkmıştır. Son on yıldır dünya jeopolitiği Asya Pasifik merkezli olmaya doğru gitmiştir. Bu durum 1940'tan beri gücü giderek artan ve Soğuk Savaş'tan süper güç olarak çıkan ABD için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Gelişmesi hızlı olan ülkelerin en önemli enerji girdisi olan petrol ABD elindeki önemli bir kozdur. Dünya enerjisinin kalbi olan bu coğrafya büyük güçlerin birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştığı bir bölge olduğu için sürekli değişken politikalara maruz kalmaktadır. Arap Baharı hareketi Ortadoğu coğrafyasında iç siyasal denklemlerle beraber bölgesel güçlerin güç dengelerini de etkileyecek bir sürecin başlangıcı olmuştur. Küresel ekonominin bölgeden elde edilen petrol ve gaza olan bağımlılığından dolayı ABD ve Rusya gibi güçlü ülkeler bölgede meydana gelen olayları yakından takip etmiş ve bu buradaki siyasi süreçlere yönlendirici etkide bulunmuşlardır (Paksoy, Paksoy ve Alancıoğlu, 2013:17).

3. ABD VE SUUDİ ARABİSTAN ÜLKE GÖRÜNÜMLERİ

3.1. Amerika Birleşik Devletleri

3.1.1. Tarihsel Arka Plan

ABD'nin kuruluşu 18.yüzyılın son çeyreğinin en önemli olaylarından biridir. Amerikan devrimi ile birlikte 13 İngiliz kolonisi arasında bütünleşme, güçlenme ve genişleme adımları atılmıştır. 19.yüzyılda kendi içinde yaşadığı dönüşüm ve gelişmelerle güçlü bir devlet olarak uluslararası alanda ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda kendini göstermiştir. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Soğuk Savaş ile sahneye tekrar çıkıp günümüze kadar uluslararası sistemde başat bir rol üstlenerek dünya siyasetini yönlendirmiştir.

Coğrafi keşifler sırasında Amerika'yı bulan sömürgeci devletler burayı sömürge haline getirmişlerdir. Fransa Kanada'yı, İspanya Florida, Kaliforniya, Teksas, Arizona'yı, Portekiz Brezilya'yı, İngiltere ise Kuzey Amerika'nın güney kıyılarına yerleşmiştir. İngiltere bu bölgede 13 adet koloni kurmuştur. Koloniler sömürgecinin idaresi için kurulmuş birimlerdir. ABD, 13 İngiliz kolonisinin İngiltere'ye karşı başlatmış oldukları bağımsızlık hareketi sonucunda 1776 yılında "Bağımsızlık Bildirgesi"nin yayınlanmasıyla kurulmuştur (Armaoğlu, 2017:68). Ardından İngiltere ile yapılan savaşlar 1783 yılına kadar devam etmiş ve nihayetinde İngiltere bu devletin bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. Ülkenin ilk Cumhurbaşkanı George Washington ve ardından gelen yöneticiler Avrupa'nın karışık siyasi zemininden yeni kurdukları ülkeyi uzak tutmak için yalnızlık politikasını izlemişlerdir. Söz konusu politika, dönemin ABD Başkanı James Monroe tarafından "doktrin" (Monroe Doktrini) haline getirilmiştir. Bu doktrin ile amaç Avrupa'nın iç işlerine karışmamak ve aynı şekilde Avrupa'nın Amerika içişlerine karışmasını önlemektir. Bu politika 1941 yılına kadar uygulanılmaya çalışılmış ve bazı nedenlerden dolayı taviz verilse de genel olarak uyulmuştur.

ABD her güçlü ulus devletin tavrıyla kendisinin egemen olduğu bir dış siyaset uygulamıştır. Avrupa ile sorunlar ve geçmişten kalan koloni etkisini kırmak için girdiği yalnızlık politikasından 1900'lü yıllarda çıkma eğilimleri göstermiştir (Yalçın, 2013: 429). Birinci Dünya Savaşı'nda kendi çıkarlarını gözetip dünya siyasetine dahil olmuştur. Petrol paylaşım bölgelerinde pay almak için çeşitli adımlar atmıştır. Aktif olarak kendi çıkarlarını korumaya yönelik politikalar izlemiştir. ABD

dış politikalarını iktidara gelen başkanlar ve dönemin önemli bilim insanları şekillendirmiştir. ABD tarihine baktığımızda ülkenin dış politika ve milli güvenlik stratejileri jeopolitik teorilere ve doktrinlere bağlı olarak şekillenmiştir. ABD bağımsızlığını aldıktan sonra dış dünya ile ilişkiler dengeye oturana kadar kara hakimiyet teorisini kullanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte denizlerde üstün olan İngiltere'nin gücünü görünce deniz hakimiyeti teorisine yönelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ile başlayan Soğuk Savaş döneminde güç iki kutup özelinde toplanınca burada da kenar kuşak teorisini kullanmıştır. Soğuk Savaş bitimiyle küreselleşen dünyada önemli gelişmeler olmaktaydı. Teknolojik gelişmelerin hız kazanması ve dünya genelinde artan enerji ihtiyacı ile sistemde enerji kaynaklarının rolü hâkim olmuştur. Burada da enerji jeopolitiği teorisi önem kazanmıştır.

3.1.2. ABD Politikasını Şekillendiren Doktrinler

1941 Pearl Harbour baskını ile yalnızlık politikasını tamamen noktalayan ABD için yeni bir dönem başlamıştır. Daha önceki süreçlerde temkinli olarak dünya genelindeki sorunlara dahil olurken bu tarihten itibaren doğrudan veya dolaylı her konunun içinde yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı ABD'nin süper güç olma yolundaki önemli dönüm noktalarından biridir. Hitler'in başlattığı savaş ve güçsüzleşen Avrupa ortamına savaşın seyrini değiştiren ülke olarak dahil olmuştur. Yıkıcı savaş ile üzerinde güneş batmayan ülke olarak anılan ve bir dönem Amerika'yı sömürgeleştiren İngiltere çok güç kaybetmiştir. Ortaya çıkan güç boşluğunu ABD kendi lehine doldurmuştur. İngiltere'nin güç kaybı nedeniyle çekilmek zorunda kaldığı bölgelere ABD nüfus etmekteydi. Bu bölgelerin başında gelen yer hiç şüphesiz ki Ortadoğu bölgesiydi. Gelen devlet başkanları dönemin şartlarına ve çıkarlarına uygun olarak kendi isimleriyle anılan doktrinler oluşturmuşlardır.

3.1.2.1. Harry Truman Doktrini

İkinci dünya savaşından sonra Avrupa devletleri savaşın yıkımlarını düzeltmek için kendi kabuklarına çekilirken meydan ABD ve Rusya ikilisine kalmıştı. Soğuk Savaş denilen iki kutuplu bir sistem içinde ülkeler taraf olmaya mecbur bırakılmaktaydı. Sovyetlerin komünizm tehdidi tüm dünyaya hızla yayılma eğilimindeydi. Ortadoğu coğrafyası da bu tehdit ile baş başa kalmıştır. İran ve Türkiye'nin Sovyet tehdidine yenilme durumu Ortadoğu'yu, Yunanistan'ın bu tehdit altına girmesi de Avrupa'yı zora sokacak bir durum ortaya çıkaracaktı. Başkan

Truman'ın 1947'de yayınladığı mesajda, özgür insanları içerden ve dışardan gelebilecek tehditlere karşı koruyup ve aynı zamanda ekonomik ve mali yardım yapmanın zorunluluğunu vurgulamıştır. Bunlar yapılmazsa dünya barışının tehlikeye gireceğini savunmaktaydı. Başkan söz konusu mesajla Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolar yardım ile askeri teçhizat göndermeyi istemekteydi. Truman Doktrini olarak anılacak olan mesajın kongreden geçmesi neticesinde iki ülkeye yardım edilerek Sovyet tehdidinin bertaraf edilmesi sağlanmıştır. Bunlar dışında Bahreyn de bir liman ve Suudi Arabistan'da üs kurma anlaşmaları yapılmıştır (Kansu, 2014: 64).

3.1.2.2. Dwight Eisenhower Doktrini

1956 Süveyş Krizi'nin ardından bölgeden çekilen İngiltere ve Fransa tarafından oluşan boşluk ABD tarafından doldurulmak istenmekteydi. Bu isteğin hayata geçtiğinin en önemli göstergesi ABD Başkanı Dwight Eisenhower tarafından ortaya atılan ve kendi adıyla anılan doktrindir. Süveyş Krizi esnasında ABD, İngiltere ve Fransa'ya sert tepki vererek Mısır'a karşı başlatılan saldırıyı durdurmuştur. Savaş sonrası dönemde Ortadoğu coğrafyasının genel görünümü ve Batı'nın Arap dünyasından yediği darbe ABD'yi tedirgin etti (Şahin,2011:117). İki kutuplu dünya düzeninin kıyasıya rekabet ettiği alanlardan biri Ortadoğu coğrafyasıydı. Bu süreçte ABD'yi en çok rahatsız eden şey İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle oluşan boşluğu Sovyetler Birliği'nin doldurmaya çalışmasıdır. ABD hoşnut olmadığı durumları bertaraf etmek için bölgede yeni bir politika izleme kararı almıştır. Başkan Eisenhower 5 Ocak 1957'de Amerikan kongresine sunduğu mesajda kendisine bazı yetkilerin verilmesini istemiştir (Şahin, 2011:117).

Eisenhower'ın Amerikan kongresine sunduğu mesaj da Ortadoğu ülkelerine kalınma amaçlı ekonomik yardım, bölge ülkelerinin istemeleri halinde askeri yardım, herhangi bir ülkenin komünizm işgaline uğraması halinde ABD askerinin kullanılması ve bunların gerçekleşmesi için üç yıl geçerli her yıl 200 bin dolarlık ödeneğin başkanın emrine verilmesi konuları yer almaktaydı. Kongre ve kongre sonrası Senato da en çok ABD askerinin kullanılması konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Tüm bu tartışmalara rağmen Başkan Eisenhower'a istediği yetkiler verilmiştir (Şahin, 2011:118).

Bu doktrin ile ABD Ortadoğu bölgesindeki etki alanını genişletme fırsatı elde etmiştir. Aslında ABD bu bölgeye Truman Doktrini ile girmiş olsa da Truman

Doktrini askerin bölgede kullanılmasını öngörmeyip sadece Türkiye ve Yunanistan’a askeri yardımda bulunmaktan bahsetmiştir. Ama Eisenhower Doktrini ise bütün Ortadoğu bölgesinde askerin kullanılmasını içermektedir. Bu doktrin ile Süveyş Krizi sonrasında bölgede oluşan boşluğu kendisi doldurup Sovyetler Birliği’nin karşısına direk kendi çıkıyordu. ABD bu doktrin ile Ortadoğu bölgesine fiilen ve kesin olarak girmiş oldu. Bu süreçten sonra ABD bölgede aktif ve ağırlıklı bir aktör olmuştur (Şahin, 2011:119).

3.1.2.3. Richard Nixon Doktrini

Vietnam Savaşı’nın etkisiyle ABD etkili olduğu körfez bölgesinde politika değişikliklerine gitti. Dünya konjonktürü değiştiği için Amerika’da bu sistemdeki rolünü değiştirmeliydi. Doktrinin içinde yer alan “özgür ulusların savunulması” fikrini tek başına değil müttefikler ile yürütmek istediğini beyan etti. Bölgesel çatışmalara askeri müdahalede bulunmayıp bunun yerine ekonomik ve mali yardımlarda bulunacağını belirtmiştir. Bu doktrin neticesinde İran ve Suudi Arabistan’a silah satışı yapılmıştır. 1979 İran Devrimi’ne kadar bu doktrin uygulanmıştır (Kansu, 2014:66).

3.1.2.4. Jimmy Carter Doktrini

1976 yılında ABD başkanlık seçimlerini kazanan Jimmy Carter’in dış politika söylemi insan haklarına saygı temeline dayanmaktaydı. Başkanlık dönemi dünyada bir yumuşamanın olduğu zamana denk gelmişti. Soğuk Savaş tarafları arasında görece daha barışa dayalı bir ilişki yürütülmeye çalışılmaktaydı. Bu dönemde slogan insan hakları olduğu için, bu kurala uymayan ülkelere yapılan yardımın kesilmesi gibi yasalar gündeme gelmiştir. ABD bu dönemde çıkarlarını askeri müdahaleler yerine ekonomik ve politik argümanlar ile korumuştur (Bostanoğlu, 2008:305). Tüm bu yaklaşımlara tezat bir biçimde 1980 yılında Carter Doktrini yayınlanmıştır. Doktrine göre körfez bölgelerindeki herhangi bir saldırının ABD’ye yönelik olduğu kabul edilip askeri müdahale dahil ter türlü yol denenecekti. Yumuşama döneminden tekrar sert söylemlere geçilmesinin nedeni 1979 da gerçekleşen İran İslam Devrimi, Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ve Arap-İsrail anlaşmazlığından dolayı Ortadoğu coğrafyasının çalkantılı süreçlerden geçmesiydi. Bu sürecin en büyük başarısı Mısır ile İsrail arasında barışın sağlanmasıdır.

3.1.2.5. Ronald Reagan Doktrini

Anti- komünist kişiliğiyle tanınan Başkan Ronald Reagan yayınladığı doktrinde anti komünist hareketlere destek vereceklerini açıkladı. Nitekim başkanlığı süresince de bu görüşünü Amerikan siyasetine yansıtmıştır. Doktrin ile kendi kaderini tayin etme, insan hakları ve demokrasi için terörizme karşı kuvvet kullanmanın gerekli olduğu vurgulanmış ve komünizmin önlenmesi amaçlanmıştır. Bu süreçte üçüncü dünya ülkeleriyle özellikle ilgilenilmiş ve ABD bu doktrini bahane ederek Panama'ya müdahale etmiştir. Bu işgale sebep olarak orada yaşayan Amerikan vatandaşlarının şiddet görmesini ve bölgeye demokrasi götürme hedefini dillendirmiştir (Batır, 2011:121).

3.1.2.6. George W. Bush Doktrini

11 Eylül olaylarından sonra ABD başkanı Bush'un 2002 yılında ulusal güvenlik stratejileri için önleyici meşru müdafaa hakkı diye bir düşüncesini temele olarak oluşturduğu doktrindir. Bush' dan önceki yönetimler çok taraflılığı ön plana alırken, Bush ve ekibi dış politikada tek taraflılığı ve önleyici müdahaleyi ön plana almıştır (Aksoy, 2016: 2-5). Temel çıkış noktası başka ülkelerde zulüm vardı ve ABD bu zulmü önlemeliydi. 11 Eylül saldırıları sonrasında çevreleme ve caydırıcılık yerine önleyici kuvvet kullanımını getirerek terörist gördüğü her bölgeye saldırabilme hakkını kendisi için meşrulaştırmıştır. Bush doktrini ile ulusal çıkarların korunması için realizm fikri dış politikada etkili olmuştur.

3.1.3. ABD Politikalarını Şekillendiren Jeopolitik Hakimiyet Teorileri

Siyasi ve ekonomik güç için önemli olan petrole dayalı gerçekleştirilen dış politikaların kavramsal altyapısını hakimiyet teorileri oluşturmaktadır. Bu teoriler dünya sistemindeki güç mücadelesini bilimsel olarak kabul edilebilir kılmıştır. Aynı zamanda petropolitik kavramının bilgisel altyapısının oluşmasını sağlamıştır (Emeklier ve Ergül, 2010 : 63).

3.1.3.1. Mackinder'in kara hakimiyeti teorisi

İngiliz coğrafyacı ve siyaset adamı Halford Mackinder 1094'de yayımlanan *The Geographical Pivot of History* adlı eserinde okyanuslardan ayrı tutulmuş, ulaşımına kapalı ve kara gücünün devamlı bir noktası olarak tanımladığı "Kalpgah"ı jeopolitik bir anlamlandırma yapmıştır. Mackinder'e göre :

“Kalpgah. Stratejik amaçlarından dolayı Baltık Denizini, gidiş geliş elverişli Orta ve aşağı Tuna’yı, Karadeniz’i, Küçük Asya’yı, Ermenistan’ı, İran’ı, Tibet’i ve Moğolistan’ı kapsar. Bu yüzden Kalpgahın içinde Rusya’ya ilaveten -Brandenburg-Prusya ve Avusturya-Macaristan da bulunuyordu- tarihte görülen süvari güçlerine sahip olmayan, askeri güce dayanan büyük bir üçlü. Kalpgah, çağın koşullarında deniz gücüyle ulaşım imkân tanımayan bölgedir.” (Gray ve Sloan, 2003:31).

Kalpgah, çağın şartlarına göre deniz ile ulaşımın mümkün olmadığı yerlerdir. Mackinder teorisinde Kalpgah’ı yönetenin dünyayı yöneteceğine yönelik kuramını oluşturmuştur. Bu teori, Ortadoğu petrollerine ulaşmak için demiryolu projesini başlatan Almanya’nın bu hareketinden sonra oluşturulmuştur (Sevim, 2019:26). Bu teorinin ortaya atıldığı dönemde demiryolu ağı gelişmiş ve Mackinder’in önceliği olan Avrasya’ya ulaşım kolaylaşmıştır. Almanya’nın Bağdat demiryolunu yapması ile Ortadoğu’ya olan ulaşım daha da kolaylaşacaktı. Bölge de üstünlüğü bulunan İngiltere bu davranışı petrol alanlarına yönelik tehdit olarak görmekteydi. İngiltere’nin bu bölgedeki üstünlüğü Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek yerini ABD’ye bırakmıştır. Bu noktada neden Ortadoğu bu alan dışında tutuldu sorusu akıllara gelmektedir. Çünkü İran ve Bakü petrolleri savaş öncesinde elde edilmişti. Henüz o dönemde Ortadoğu’da petrol varlığı bilinmemekle birlikte ülkeler tarafından arama çalışmaları yapılmaktaydı. Bu yüzden ki Mackinder’in teorisinde Ortadoğu’yu iç hilal bölgesi olarak değerlendirip Kalpgah dışında yok saymayıp değerlendirmeye alması petropolitiğin bu teori üzerindeki etkisini göstermektedir (Emeklier ve Ergül, 2010: 68).

3.1.3.2. Hava hakimiyeti teorisi

Askeri sanayi ve hava teknolojisindeki gelişmeler ışığında Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtalyan General Giulio Douhet ve ardından Amerikalı havacılar George T. Runnner ve General William Mitchel tarafından ileri sürülmüştür. Daha sonraki süreçte Alexander P. Ed Seversky tarafından geliştirilerek bu teori oluşturulmuştur. Bu teoriye göre yapılan uçak, füze gibi aletlerle coğrafi zorluklar ortadan kalkmaktadır. Ekonomik ve teknolojik olarak güçlü olan bir ülke coğrafya ve zaman fark etmeksizin dünyaya hâkim olabilir. Kuzey kutbu hava geçiş yolu kıtalar arasındaki en kısa yol olduğu için bu alan

dünyanın Heartland bölgesi olacaktır. Bu çerçevede ABD ve İngiltere çıkarları olan bölgelerde hava üssü kurmuşlar ve bu üslerin kullanımıyla teorisi pratiğe geçirmişlerdir. Tüm bu üsler uzay, haberleşme, istihbarat ve anti-balistik füze yerleştirme gibi donanımlara sahip olarak gelecekte olabilecek her türlü uluslararası senaryo için hazır tutulmaktadır (Ural, 2009: 135-136).

Teori ilk çıktığı dönem itibariyle petropolitiğin izlerini taşımasa da sonradan uygulama alanları incelendiğinde hava hakimiyeti teorisinin petropolitiğe katkı sağladığı görülmektedir. ABD özellikle şu son yüzyılda sahip olduğu hava hakimiyeti ile anında müdahale şansı elde etmiştir. ABD'nin dış politikasında Ortadoğu ve enerji geçiş güzergahlarının kontrol altında olması ekonomik ve siyasi güç olarak önemlidir. ABD hava hakimiyetiyle petrol zengini Ortadoğu üzerinde gücünü sabit tutmaya çalışmaktadır (Kocakenar, 2015: 6-7).

3.1.3.3. Mahan'ın deniz hakimiyeti teorisi

Alfred Thayer Mahan, 1890'da yayımladığı “Deniz Kuvvetlerinin Tarihe Etkisi” eseriyle “Deniz Hakimiyeti Teorisi”nin çerçevesini ve esaslarını belirlemiştir. 19. yüzyılda bir yandan yeni keşifler yapılıyor diğer yandan da ekonomik ilişkiler giderek genişliyordu. Ham madde ve yeni pazar arayışı insanları deniz yollarına doğru daha çok yöneltmiştir. Gelişen teknolojiler ile mesafeler giderek daha kısalmıştır. Tarihi İpek Yolu'nun önemini yitirmeye başladığı dönemde Mahan bu teorisini geliştirmiştir. (Sevim, 2019: 27).

Mahan Deniz Harp okulunu bitirdikten sonra katıldığı bir gezide Asya ve Avrupa'nın birçok bölgesini gördü. Burada en çok onu etkileyen ve teorisini yazmaya yönlendiren neden İngiltere'nin dünyadaki etkisi ve sahip olduğu donanma gücü olmuştur (Tezkan ve Taşar, 2002:27). İngiltere yayılmacı kimliğiyle Panama Kanalı hariç tüm denizlerde hakimdi. Bunu gören Mahan tezinin temeline denizlere hâkim olanın tüm dünyaya hükmedeceği fikrini yerleştirmiştir. Mahan'ın bu düşünceleri ABD ve İngiltere mücadelesinde ABD için yol gösterici olmuştur. Tezinde dikkat çekici noktalardan biri ise kanallara yani dar su yollarına hayati önem yüklemesidir. ABD'nin eksik yanlarını ve yapması gerekenleri görmesi açısından yol gösterici olmuştur. Güçlü bir donanma gücüyle ticaretin daha geniş alanlara yayılacağını belirtmiştir.

Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisi'nin güçlü bir deniz algısını göstermesi donanma olarak İngiltere'nin gerisinde olan ABD'nin o dönmedeki devlet adamlarına toprak ve ticari olarak yayılmak için oluşturacakları girişimlerde teorik bir altyapı oluşturmuştur (Emeklier ve Ergül, 2010:65). Bu teori incelendiğinde dönem itibari ile mücadelenin petrol kaynaklarının paylaşım ve hakimiyeti üzerine olduğu görülmektedir. Bu teori ortaya atıldığı dönemde Standart Oil ve Royal Dutch arasında ciddi bir kaynak mücadelesi vardı. Donanma olarak güçlü olan İngiltere'nin ABD'nin çok yakınına gelerek Latin Amerika ülkesi olan Venezuela'da petrol aramaya başlaması, ABD petrol politikalarının ötesinde ülkenin güvenlik algısı açısından da bir tehdit unsuru olmuştur (Karadağ, 2017:142).

Standart Oil'in daha sonra Kolombiya petrol sahalarını da Royal Dutch grubuna kaptırması kongre yetkilileri üzerindeki baskıyı artırmıştı. Baskının içeriğinde deniz kuvvetlerine önem verilirse kendilerinin de dünya petrollerine hâkim olacakları yer almaktaydı. (Karadağ, 2019:142). Petrol lojistiğinin deniz yolu ile olması, bu teori ve ABD- İngiltere çekişmesi üzerinde daha aydınlatıcı olacaktır. Salt bu teoriyi petropolitiğe indirmek pek doğru olmasa da etkilediğini göz ardı etmek mümkün değildir.

3.1.3.4. Spykman'ın kenar kuşak teorisi

Bu teori Amerikan Bilim Adamı Nicholas j. Spykman tarafından ortaya konulmuş olan bir teoridir. Bu teori özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ABD dış siyaset söylem ve tavırlarında etkili olmuştur. Spykman jeopolitik kavramının coğrafi unsurlarının öneminden çok ABD'nin jeopolitik olarak güvenli olmasına yönelik bir teori geliştirmiştir (Şahin, 2019:50). ABD'nin çıkarları ve stratejileri için bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Kara Hakimiyet teorisinin önemini vurgulamakla birlikte Kalpgâh denilen bölgenin fazlaca abartıldığını düşünmektedir. Spykman kara gücüne önem vermekle birlikte iç hilal ve dış hilalin ihmal edilmesini eleştirmiştir. Dünyanın en önemli yerini, Kara Hâkimiyetinde iç hilal olarak adlandırılan -Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibiry- bölge olduğuna işaret etmiştir (Karabulut, 2005:129). Spykman'ın teorisine göre deniz ve kara kuvvetleri ortasında kalan bölge de oluşacak herhangi bir boşluk Kalpgâh

olarak nitelendirilen bölgenin kaybına neden olacaktır. Kenar kuşağa hükmedenin Avrasya'ya, buraya da hükmedenin tüm dünyaya hükmedeceği fikrini savunmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem göz önüne alındığında bu bölgede boşalan İngiltere'nin hakimiyet koltuğuna ABD'nin oturması için iç hilal denen bölgenin Rusya'ya karşı korunması gerektiğini işaret etmiştir (Emeklier ve Ergül, 2010:69).

Petrol arama ve çıkarma maliyeti olarak diğer bölgelere göre daha avantajlı olan Ortadoğu'nun önemi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da artmıştır. Petrol kadar hiçbir hammadde böylesi bir güç mücadelesine neden olmamıştır. Monroe Doktrini'ni üzerinden tamamen atan ABD uluslararası sahnede, dünya petrolünün büyük bir kısmını sağlayan Ortadoğu bölgesinde söz sahibi olmuştur. Kısacası Spykman teorisi ile ABD'nin jeopolitik olarak hedefinde olması gereken tüm alanları gösterirken, özel de ise İç Hilal bölgesindeki stratejik avantajları ve enerji alanındaki Ortadoğu'nun önemini gözler önüne sermektedir. Bu strateji Soğuk Savaş döneminde popüler olmuş ve bu dönemin bitmesi ile ABD tek başına süper güç olarak kaldığı için güncelliğini yitirmiştir.

3.1.3.5. Francis Fukuyama'nın tarihin sonu tezi

Tarihin sonu tezi Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşturulmuştur. İki kutuplu sistemin bitişi ile Fukuyama dünyanın mutlu sonra ulaştığını ve jeopolitik açıdan evrilme sürecinin tamamlandığını belirtmektedir. Fukuyama'ya göre İnsan doğasına en uygun olan yaşam türü ve toplumsal düzen liberalizmin etkili olduğu düzendir. Tarih boyunca liberalizmi ve buna bağlı kurulacak düzeni kaldırmak isteyenler ile liberal düzeni geliştirmek isteyenler arasında sürekli çatışmalar olmuştur. Monarşik yapılar, imparatorluklar ve dini oluşumlar geçmişten bugüne liberal düşüncüyü ve onu savunan güçleri alt etmek istemiş ancak her seferinde liberalizm üstün gelmiştir. Komünist ve faşist rejimler liberalizmin antitezleri olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Batı Bloğu galip gelmiş, Çin ve Rusya gibi Doğu Bloku ülkeleri batılı sistemlere yönelim göstermişlerdir. Bu durum ise liberalizmin düzeninin galip geldiğini ve bunun dünya için tek yol olduğunu göstermiştir. Batılı değerlerin yayılması ve üçüncü dünya

lkelerinin istikrar sürecine girmeleri belli bir zaman alacak olsa da nihai süreçte liberal düzen tüm dünyaya hâkim olacaktır. Dinsel fanatizm, etnik milliyetçilik ve sol hareketler liberal düzenin en temel tehlikelerindendir (Fkuyama,1999: 70-200).

3.1.3.6. Huntington'un medeniyetler atışması tezi

Soğuk savaş sonrası ortaya atılan mutlu son diye adlandırılan Tarihin Sonu Tezine bir eleştiri olarak çıkmıştır. Samuel Hungtington'a göre yeni dünyada mücadelelerin temel nedeni ekonomik ve ideolojik kaynaklı olmayıp; insanlar arasındaki büyük bölünmeler kültürel kaynaklı olacaktır. Milli devletler dünyada meydana gelen hadiselerdeki rolleri devam etse de global politikaların asıl mücadele alanını farklı medeniyetlere mensup gruplar arasında meydana gelecektir. Medeniyetlerin atışması global politikalara hâkim olacak ve gelecekte giderek daha fazla önem kazanacaktır. Medeniyetler Batı, İşlam, Konfyen, Hint, Latin Amerika, Afrika ve Slav-Ortodoks olarak sınıflanmıştır. Gelecekteki en önemli mücadeleler medeniyetlerin birbirinden ayrıldıkları noktalarda meydana gelecektir (Huntington, 2020:25)

Sovyetler dağıldıktan sonra Balkan ve Kafkas coğrafiyasında meydana gelecek olan boşluğın nasıl doldurulacağı ve bölgeyi bütünleştiren-ayrıştıran unsurların neler olacağı tezin temel konusunu oluşturmaktadır. Teoride bahsedilen bölgeler Kafkasya, Orta Doğ, Güney Amerika ve Afrika gibi petrole sahip olan ya da olma ihtimali yüksek olan alanlardır (Sevim, 2019:31). Bunun yanında bu bölgeler sınırları büyük devletler tarafından çizilip halkları birbirine karıştırılmış coğrafiyalardır. Bu tez çıktığı dönem itibari ile birçok tartışmanın içinde yer almasına rağmen ABD için ortaya çıkan yeni dünya konjonktürüne yönelik stratejiler hazırlama da yardımcı olmuştur. Günümüzde meydana gelen mezhepsel ve kimliğe dayalı çatışmalar tezin pratikteki yansımasıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgede etkisini artırmak isteyen ABD Wilson İlkeleri ile self determinasyon hakkını savunurken; günümüzde de bu tezin gösterdiği medeniyetler çatışmasını kendine temel alıp kendi jeopolitiğini ve müdahale etme gerekçelerini meşrulaştırmaktadır (Emeklier ve Ergül,2010: 73).

3.1.3.7. Enerji jeopolitiği

Jeopolitik kuramların etkisi petrolün dünyada başat enerji kaynağı olmasıyla birlikte enerji politikalarında artmıştır. Petrolün sanayi çağında çıkışı açması neticesinde jeopolitik değişimlerin en çok etkilediği alan enerji jeopolitiği olmuştur. Bunun en önemli nedenleri ise rezerv durumlarıyla ilgili olan sürekli gelişimler, enerji talep değişimleri ve yeni enerji teknolojileridir. Ülkelerin politikalarındaki stratejileri belirleyen en önemli unsur enerjidir. Enerji kaynakları üzerinde hakimiyet sağlayan devlet hem uluslararası alanda söz sahibi olup hem de ülkedeki sosyal ve ekonomik refahı sağlar. Devletler bu yönde enerji politikalarını belirleyip ona yönelik hamlelerde bulunurlar. Enerji ihtiyacı giderek artarken kaynakların kıt olması ülkeleri siyasi bir mücadelenin içine sokmaktadır (Şahin, 2019:56).

İçinde bulunduğumuz dönemde Asya Pasifik ülkelerinin enerji taleplerindeki yoğun artış ve petrol bölgeleri içinde rezervleri yüksek olan Ortadoğu bölgesinde meydana gelen yapısal değişimler, enerji jeopolitiğinin yeniden açıklanmasını ve diğer jeopolitik teorilerden daha popüler olmasını sağlamıştır. Kaynak coğrafya enerji jeopolitiğindeki ilk basamaktır. Yerkürede kaynaklar farklı bölgelere dağılım göstermiştir. Enerji jeopolitiğinde her kaynağa önem verilmez. Onun için önemli olan küresel olarak talebe cevap verecek olan kaynaklardır. Enerji jeopolitiği her yeni bulunan rezerv ile güncellendiği için dinamik bir yapıya sahiptir. Enerji jeopolitiği öncelikli olarak rezerv bölgeleri, enerji nakil coğrafyası ve talep eden coğrafyaya odaklanmaktadır. Temelde enerji kaynağı coğrafyasındaki ülkeler talep bölgelerini, talep coğrafyasında olanlar ise kaynak bölgelerini çeşitlendirmek istemektedir (Sevim, 2019:23-24).

Ülkeler enerji politikalarını uzun vadeli olarak dünya enerji piyasasına göre yapıp ve acil durumlar harici dışında bu politikaları değiştirmezler. Enerji politikalarını ülke ölçeğinde değerlendirip karara varmak yanlıştır. Çünkü enerji alanı şirketleri, uluslararası kuruluşları ve devletleri içine alan kompleks bir yapıdır. 21.yüzyılın süper gücü ABD'nin bu alandaki baskın rolü devletlerin tek başına politika belirlemelerinde engeldir. Bir politika oluşturulurken geçmiş durum ve şimdiki durum göz önüne alınarak

varsayımlara dayalı senaryolar geliştirilir. Petrol, oluşturulan bu senaryolar içinde en baskın role sahip olan enerjidir. 1973 Petrol Krizi devletleri farklı enerji kaynaklarına yöneltse de petrol başat konumunu hala korumaktadır. Enerji politikaları hazırlanırken petrolün güvenliği ülkeler için en önemli hususlardan biri olmaktadır. Günümüz enerji politikaları incelendiğinde, enerji talebinin gelişmekte olan ülkeler tarafından giderek arttığı gözlenmektedir. Çin ve Hindistan gibi sanayileşme hızı artan bununla birlikte nüfus yoğunluğu da fazla olan bu alanların gelecekte enerji taleplerinin daha da aratacağı öngörüsünden yola çıkarak gelecekte enerji jeopolitiğinin de değişim göstereceği varsayılmaktadır.

3.2. Suudi Arabistan

3.2.1. Genel Bilgiler

Suudi Arabistan ile ilgili genel bilgiler **Tablo 3.1**'de verilmiştir.

İ Adı: Suudi Arabistan Krallığı
İtim Şekli: Teokratik Mutlak Monarşi
İt Başkanı: Kral Salman bin Abdulaziz
Ölçümü: 1,960,582 km ²
İm Nüfus: 33 milyon
İ Artış Hızı: % 2.1
İşlenen Diller: Arapça, İngilizce
İa Büyük Şehirler: Riyad, Cidde, Medine, Ad Dammam, Taif
İ Dağılımı(Etnik-Dini): Yüzde 90'ı Arap nüfusun yüzde 10'unu Afrikalı ve ular oluşturmaktadır.Büyük çoğunluğu man olan nüfusun %85'i Sünni, %15'i

Tablo 3.1: Suudi Arabistan'ın Coğrafi Görünümü ve Genel Bilgileri

Kaynak: <https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf> (12.10.202).

3.2.2. Tarihsel Arka Plan

Suudi Arabistan ile ilgili genel bilgiler **Tablo 3.1**'de verilmiştir. Suudi Arabistan 1.960.582 km² yüz ölçümü ile neredeyse Arap yarımadasının tamamını kaplayan geniş topraklara sahip bir Ortadoğu ülkesidir. Kuzeybatısında Ürdün, kuzeydoğusunda Irak, doğusunda Katar- Bahreyn- Kuveyt ve BAE, güneydoğusunda ise Umman, güneyinde Yemen, kuzeydoğusunda Basra Körfezi ve batısında ise Kızıldeniz vardır. Körfez terminalleri ile Asya ülkelerine, Kızıldeniz bölgesindeki limanlar vasıtasıyla da Afrika ve Avrupa ülkelerine geçiş yapabilmektedir.

Arap yarımadası semavi dinlerden İslamiyet'in çıktığı topraklardır. Bölge İslam'ın yayılmasıyla birlikte dönem içinde çeşitli kavimlerin iktidar mücadelesine sahne olmuştur. Arabistan yarımadasında bir Vahhabi devletinin kurulma fikri oldukça eskiye dayanmaktadır. Suudi Arabistan'ın modern tarihi 18. yüzyılda yapılan bir ittifak ile şekillenmiştir. Bu bağlamda 1744'te Nejd Emiri Muhammed İbn-i Suud ve Muhammed İbn-i Abdulvahhap arasında yapılan ittifak ile Vahhabi inancına dayalı bir devlet kurmanın ilk adımları atılmıştır. Böylece Vahhabizm siyasi bir destek, Suudlar ise Osmanlıya karşı kullanacakları bir ideolojik argüman elde etmişlerdir. 1802 ve 1803 yıllarında Mekke ve Medine'yi alsalar da bu çok kısa sürmüş ve Osmanlı Devleti yeniden denetim altına almak için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa görevlendirmiştir. Mehmet Ali Paşa önce 1811'de bölgeye askeri güç yollamış ve bölgeyi 1813'te tekrar Osmanlı kontrolü altına almıştır. 1818 yılında uzun bir kuşatma sonrası Osmanlı güçleri Suudların başkenti Daraiya'yı ele geçirmiş olmasına rağmen Osmanlı kuvvetleri Nejd'de kalamadıkları için Suudlar Riyad'ı yeni başkent yapıp varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1830'larda Osmanlı Devleti ile arası bozulan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa 1837 ve 1838 yıllarında Suudileri yenilgiye uğratıp Suudi lider Faysal bin Türki'yi esir almıştır. 1841 yılında Osmanlı Devleti ile anlaşılan Mehmet Ali Paşa bölgeden çekilmiş ve El-Türki otoritesini yeniden sağlamıştır. 1865'te El-Türki'nin ölümü üzerine oğulları arasında iktidar mücadelesi yaşanmış ve bunu fırsat bilen Raşid hanedanı bölgeyi kontrol altına alarak Suudi egemenliğine son vermiştir. Suudi egemenliğinin bölgede yeniden tesisi 1902 yılında El-Türki'nin torunu

Abdülaziz bin Abdurrahman'ın yeniden başa gelip Nejd ve Riyad denetimini ele almasıyla gerçekleşmiştir. İngiltere 1913 yılında Osmanlı egemenliği altında olan doğu illerinin denetimini ele alan Suud varlığını tanımıştır (Arı, 2008:178-179).

1902 ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki süreçte Abdül Aziz (İbn-i Suud) bölgedeki Arap kabileler üzerinde otorite sağlarken Vahhabizm mezhep anlayışını temele almıştır. Abdül Aziz askeri başarılar neticesinde oluşan bağlılığın işler tersine döndüğünde aynı hızla gerileyeceğini bildiği için dini temelli bağlılığı esas alarak süreklilik sağlamak istemiştir. Bu amaçla kendine bağlı kabilelere din bilginleri gönderme, cami yapımları için parasal destek verme ve bazen zor kullanma gibi çeşitli yöntemlere başvurmuştur. 1912 yılında bedevi gönüllülerden oluşan İhvan (Kardeşler) adlı ordu Vahhabizmin benimsetilmesi ve kabilelerin sadakatinin sağlanması için çaba sarf etmiştir (Arı, 2008:180).

Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonucu oluşan Türkiye Cumhuriyeti devleti 3 Mart 1924 yılında Türkiye'de halifeliği kaldırdığını duyurmuştur. Bunun üzerine 7 Mart tarihinde Hicaz Emiri Şerif Hüseyin kendisini İslam dünyasının halifesi ilan etmiştir. Şerif Hüseyin'in kendisini halife ilan etmesi Abdülaziz'in istemediği bir durumdur. Çünkü geçmişten gelen Haşimi husumeti nedeniyle bölgede onların siyasi olarak Halife kimliğini kullanıp üstün olmasını istememekteydi. Şerif Hüseyin'in halifeliğine ilk tepki Nejd Emiri Abdül Aziz gelmiş ve yapılan mücadele sonunda 25 Aralık 1925'te Mekke'yi işgal ederek Şerif Hüseyin egemenliğine son vermiştir (Şahin, 2011:27-28). Abdül Aziz kendini Hicaz Kralı ve Nejd Sultanı ilan edince; 1927 yılında yapılan Cidde Anlaşması'yla İngiltere kendi çizeceği sınırlar içinde bu unvanı tanımıştır (Arı, 2008:181). İktidara geçen Abdülaziz yeni kurumlar kurup; otomobil, radyo ve telgraf gibi icatların ülkeye gelmesini sağlayarak siyasi ve iktisadi merkezîyetçilik sürecini başlatmıştır (Owen ve Pamuk, 2002:109). 1932 yılında devletin ismi Suudi Arabistan Krallığı olarak değiştirilmiş ve aynı yıllarda Milletler Cemiyeti'ne üyeliği kabul edilmiştir (Arı, 2008: 181).

3.2.3. Siyasi ve Toplumsal Yapı

Kral, Suud kontrolü altında olan topluluklar üzerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Onları aşiret konfederasyonu yerine merkezi bir devlet çatısı altında toplamıştır. Fakat bunu yaparken ataerkil yönetim sistemini devam ettirip tüm süreci kendine bağlayarak bir monarşi oluşturmuştur. Öldüğü zaman oluşturduğu devlet modern anlamda bir ulus devlet değildi. Anayasa, siyasal parti gibi demokratik unsurlar yoktu. Suud ailesi yönetim meşruiyetini İslam'dan almaktaydı. (Clevand, 2008: 497).

Suudi Arabistan Ortadoğu bölgesinin en önemli güçlerinden biridir. Bunun ekonomik ve dini temelli iki nedeni vardır. Ekonomik olarak bölgedeki en büyük petrol rezervlerine sahip olması ve dini olarak da İslamiyet'in doğduğu toprakları ve kutsal mekanları elinde tutmasıdır. Kutsal toprakların yönetiminin Suudi Arabistan kontrolünde olmasından kaynaklı kendini Müslüman dünyasının lideri olarak görmektedir (Efegil, 2013: 109). Ülkenin siyasal ideolojisi Vahhabilik anlayışı üzerine olup, İslam'ın öze dönmesi gerektiğini savunmaktadır. İslamiyet ilk doğduğu zamandan uzaklaşıp bid'atlar ile dolduğu için eskiye dönüşün sağlanması, bu bid'atlar ile mücadeleye bağlıdır. Şiilik gibi farklı görüş ve yaklaşımlar bid'at sayılmakta ve onlarla mücadele edilmesi gerektiğine inanılmaktadır (Bodur, 2003:11). Ortadoğu coğrafyasındaki Arap halklarının çoğu kendilerini Arap Birliği düşüncesiyle bağdaştırırken, Suudiler laik Arap milliyetçiliğini reddedip dini ve kan bağı temelli milliyetçiliği esas almaktadır (Efegil, 2013:109).

Ülkenin yönetim biçimi Suud ailesi tarafından kontrol edilen İslami monarşi rejimidir. Devlet başı olarak Kral tek başına karar veremez yönetimde olan aile üyelerinden izin almak zorundadır. Hükümete ilişkin tüm idari yapılar, aile üyelerinin yönetimindedir. Ülkedeki modern anlamdaki bürokratikleşme ve örgütlenme karşısındaki en büyük engel bedevi kabilelerdir. Batı tarzı yönetim organizasyonlarının bid'at olduğunu düşündüklerinden ülke içinde bu organizasyonların oluşması zorluklarla karşılaşmaktadır. (Akbal, 2019:180).

Suudi Arabistan dış politikasının iki adet amacı vardır; birincisi ülkeyi işgal ve yabancı hakimiyetine karşı koruma, ikincisi ise ülke sınırları içinde

istikrar ve devamlılığı sağlamaktır. Dönemsel olarak farklı dış politika stratejileri ile hareket edilse de temel politika Suud ailesinin ve rejimin devamlılığıdır. Dış politikada en büyük müttefik ülke ABD'dir. ABD ile olan bu müttefiklik ona askeri ve ekonomik menfaatle birlikte bölge içinde Amerikan şemsiyesi altında korunma imkânı vermektedir. ABD ile olan bu ilişkisi dönemsel olarak değişikliğe uğrayıp bölge ülkeleri tarafından pek hoş karşılanmamaktadır (Efegil, 2013: 105-106).

Statükocu bir devlet yapısına sahip olan Suudi Arabistan bölgede düzeni koruma yanlısı olup dış politikasını buna göre düzenlemektedir. Çevresindeki herhangi bir devletin bölgesel olarak düzeni bozacak hallerde olması durumunda Suudi Arabistan bölge adına düzeni koruma adımlarını kararlılıkla atmaktadır. Bağımsızlık ve egemenliğini korumak için çaba göstermekte ve çeşitli ittifaklar yaparak kendini koruma altına alıp; bölgesel ve uluslararası birçok kuruluşa üye olmaktadır. Çünkü Suud ailesi için monarşinin sürdürülmesi aşiretin devamlılığı için hayati bir meseledir. Ülkede oluşturulan İslami siyasi kültür monarşi devamlılığına katkı sağlamaktadır. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır döneminde önderlik ettiği milliyetçilik fikrinin giderek yayılması ve bölgedeki küresel güçleri destekleyen monarşilerin devrilmesi gerektiğinin çağrısı Suudi Arabistan ve diğer monarşik devletleri huzursuz etmiştir. Bu milliyetçilik karşısında Pan-İslamist politikaları ve "ümme" fikrini kullanarak milletin devlete olan bağı artırılmaya çalışılmıştır. Faysal yönetimi kutsal şehirlerin de Suudi Devleti bünyesinde olduğuna vurgu yaparak konumunu güçlendirmiştir (Darwich, 2014:12).

Ülke yönetiminde kullanılan Şeriat; Kuran-ı Kerim ve hadis esaslarından oluşmaktadır. 1953 yılında ilk defa bakanlar kurulu kurulmuştur. Bakanlar kurulunu kral atar ve atadığı kişiler kendisine karşı sorumludur. Seçilmiş bir parlamento, siyasi partiler ve seçim sistemi yoktur. Adalet mekanizmasında sıkıntılar olması ve yabancılara yönelik eşitsiz muamele bölgeye yönelik eleştirileri artırmaktadır. Şer'i meseleler şeriat mahkemelerinde, günlük hayatı ilgilendiren vergi, gaz, su gibi meselelere de idari mahkemeler tarafından yürütülmektedir. Cezalar şeriatın katı cezaları olunca suçta caydırıcılık oranı yüksektir. Yerel mahkemenin ağır suç dışındaki

kararlarının temyiz mercisi Adalet bakanlığı iken ağır cezaların ki üç hâkimden oluşan bir kuruldur. Ülkede toplam üç adet temyiz mahkemesi vardır. İdam cezası hariç tüm davalar temyize gidebilirken idam cezasına kral karar vermektedir (deik.org.tr,2021).

Suudi Arabistan dışardan bakıldığında homojen bir yapıya sahip gibi gözükse de Arap coğrafyasındaki diğer devletlerde olduğu gibi bu bir yanılgıdır. Ülke çok çeşitli kültürleri, mezhepleri, etnik grupları ve dini mezhepleri içermektedir. Ülkedeki sosyal yapının oluşumunda gelenekler çok önemli bir yapıya sahiptir. Krallığın doğu bölgesinde diğer ülkelerde yer alan Şii nüfusla kültürel bağı olan Şii bir topluluk yaşamaktadır. Diğer bölgelerde ise komşu ülkeler ile kültürel bağları olan başka gruplar da yaşamaktadır (<http://countrystudies.us/saudi-arabia/20.htm> erişim 10.11.2021).

Birçok Arap devletinde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da toplumsal sınıf ayrımı var olup üç ana sınıftan oluşmaktadır. Üst sınıf kraliyet ailesi olup, krallıkta olan kıdemli ailelerden oluşmaktadır. Orta sınıf ise devlet kurumlarında çalışan memurlar, askeri güçler ve orta düzey iş adamlarından oluşmaktadır. Alt tabakada ise işçiler ve fakirler yer almaktadır. Amerikalı ve Avrupalı yabancı çalışan nüfus ise üst sınıf olarak görülmektedir. Suudi Arabistan toplumsal yapısında bireyden daha çok gruplara önem verilmektedir. Aile ve aşiret yapılanmaları toplumsal hayatın merkezindedir. Büyük ailelere sahip olma toplumsal yapının içindeki etkileşim ve sosyal hayat için önemli görülmektedir (Fischer ve Manstead, 2000:71-94). Sosyal yapının şekillenmesinde ikinci önemli güç ise dindir. Semavi dinlerden İslamiyet'in doğduğu yer olması ve kutsal olarak kabul edilen yerlerin bu ülkede olması ona ayrıcalıklı bir statü vermektedir. Ülke nüfusunun çoğunluğu Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır. Şiiler ise ikinci önemli nüfus topluluğudur. Fakat Suudi Arabistan veriler konusunda şeffaf olmadığı için net rakamlar bilinmemektedir. Ülkenin doğusunda yaşayan Şiiler devlet olanaklarından yeteri kadar faydalanamamaktadırlar. Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı bu bölge ülkenin en yoğun petrol rezervlerine sahiptir. Bu bağlamda petrol sektöründe çalışan nüfusun çoğunluğunu da Şii halk oluşturmaktadır. Şiiler

muhtemel İran tehdidinden dolayı Suudi Arabistan'ın hassas olduğu bir konudur.

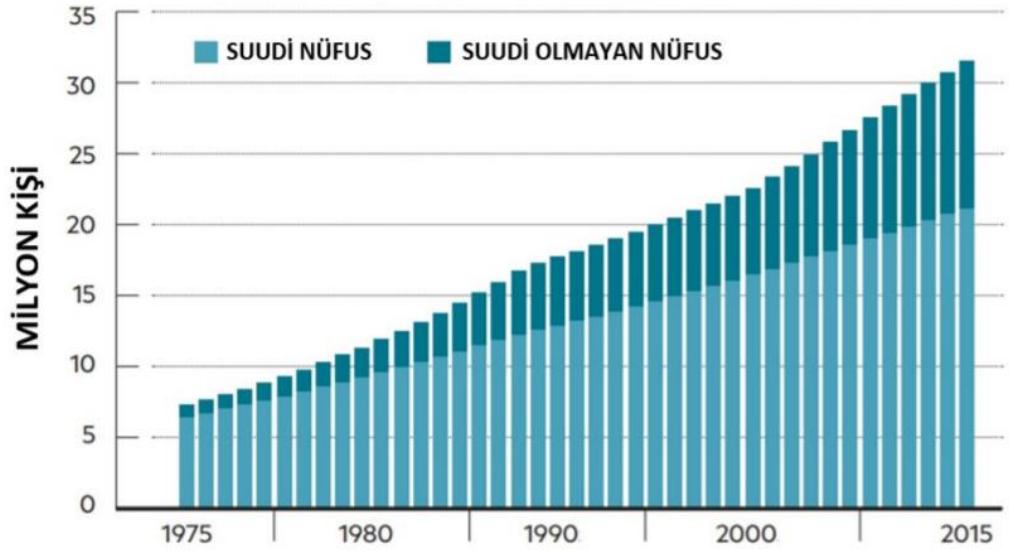
3.2.4. Ekonomik Yapısı

Arabistan yarımadası neredeyse tamamı çöl olan bir toprak parçasıdır. 1918 yılında 6 ya da 7 milyon olan bölge nüfusunun çoğunluğu Kızıl Deniz, Basra Körfezi ve Hint okyanusu civarında yaşamaktaydı. Küçük bir kısım el Hufuf'tan Medine'ye kadar olan vaha bölgesinde yaşıyordu. En yoğun birkaç milyon nüfus ise Yemen'in muson yağmurlarını aldığı bölgede tarımla uğraşıyordu. Bunun yanında Arabistan'da hayvancılık ile uğraşan göçebe bir kesim de mevcuttu (Owen ve Pamuk, 2002:106). Petrolün bulunmasına kadarki süreçte ülke ekonomisi tarımsal ürün (hurma) ihracatına ve hac gelirlerine bağılıydı. Hac mevsiminin ve hurma ihracatının dönemlik olması ekonomik gelir sürekliliği sağlamıyordu. Bahreyn'de ilk petrolün bulunması ile Suudi Arabistan kendi ülke topraklarında da olacağını düşünüp harekete geçmiştir. 1933 yılında Amerikan şirketleri ile 60 yıllığına bir protokol imzalanarak petrol arama çalışmaları başlamıştır (Akbal, 2019:106).

Suudi Arabistan'ın sanayisi petrol ihracatına bağılı olduğu için doğu kıyılarında yoğunlaşmış ve Kızıldeniz kıyındaki Cidde limanı en önemli ticaret alanıdır. Kamu gelirlerinin %85-90'ı, ihracat gelirlerinin de %90'ı petrol piyasasından temin edilmektedir. Küresel enerji piyasasında sahip olduğu petrol rezervleri sayesinde ihracatçı konumda olup birçok ülkenin enerji tedarikçisidir. 266.2 milyon varil kanıtlanmış ham petrol rezervi ile dünyada rezerv bakımında ikinci sırada yer almaktadır (Şahin, 2019:101).

Suudi Arabistan ekonomisinin dönüm noktası 1948 yılı olmuştur. Petrol ülkede 1938 yılında keşfedilmiş olmasına rağmen, çıkarılıp piyasaya sürülme süreci İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda olmuştur. 1948 de petrol gelirlerinin artmasıyla birlikte Suudi Arabistan rantier devlet olarak siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda attığı adımlarla birçok dönüşüm yaşamıştır. 1946-1948 yılları arasında ülkenin yıllık geliri 14-16 milyon dolar seviyesindeyken, 1948'de bu gelir 53 milyon dolara ve 1950 yılında ise 100 milyon doları geçmiştir (Niblock, 2006:38). İkinci Dünya Savaşı sonrası petrol endüstrisinden elde edilen gelir hac ve hurma ziyaretinden daha fazla olmuştur.

Savaş sonrası hızla gelişen petrol sektörü iş gücü açığı ortaya çıkarmış ve bu açık ilk olarak konargöçer bedeviler ile kapatılmaya çalışılmıştır. Fakat ihtiyacın devam etmesi sonucunda artan iş gücü talebini karşılamak için yurt dışından vasıfsız işçi getirilmiş ve birçok sektörde istihdam edilerek Suudi Arabistan ekonomisinin ilerlemesine katkı sağlamıştır. Petrol sektörü geliştikçe yıllar içinde ülkeye gelen göçmen nüfus artma eğiliminde olmuştur. **Şekil 3.1**'de görüldüğü gibi ülke nüfusu içindeki yabancı oranı her geçen yıl artarak devam etmiştir. Göçmen nüfusun artışının temel sebebi petrol sanayisinin varlığıdır.

Şekil 3.1: Suudi Arabistan'da Suudi ve Suudi Olmayan Nüfusların Büyüme Eğilimi, 1975-2015. *Kaynak :MLSD (2016).*

Ülke ekonomisinin geçmişi hakkında rakamlar vermek oldukça zordur. Çünkü monarşi ile yönetilen ülkenin hazine anahtarı kralın elindedir. Suudi Arabistan ekonomisinde petrol gelirlerinin hızla arttığı bilinmektedir. Bölgede petrolün ilk keşfi sonrası elde edilen gelirler artsa bile bu durumdan sadece belli bir kesimin yararlanması ve toplumun geri kalanına bu gelirin hizmet ve pay olarak yansıtılmaması neticesinde birtakım huzursuzluklar baş göstermiştir. 1960 yılından itibaren petrol gelirlerinin ekonomik kalkınmaya yönelik payında artırma yapılmıştır. Daha önceleri petrol gelirleri artmakta fakat hükümetin aldığı pay değişmemekteydi. Aramco ile görüşen Kral Faysal hükümet payını artırmıştır. Bu durumda kalkınmaya ayrılan bütçede artmaktaydı. OPEC'in kuruluşu ve sonrasında meydana gelen millileştirme ile

kendi ülkesindeki petrol üzerinde daha çok söz sahibi olmuştur (Niblock ve Malik, 2007:40-50). Petrol krizinin ardından gelen süreçte fiyatların çok artmasıyla birlikte kalkınma için daha çok pay ayrılmıştır. **Tablo 3.2**'de görüldüğü gibi 1974'te bir önceki yıla göre petrol fiyatı dört kat artmıştır. Devam eden yıllarsa ise petrolün varil fiyatı giderek artmaya devam etmiştir. Bu durum devlet gelirlerinde de yükselme sağladığı için kalkınmaya ayrılan bütçede artmıştır.

Yıl	Varil Başına Fiyat (\$)	Toplam	Değişim Yüzdesi	Günlük Ortalama	Toplam İhracat
1962	1,80	599,8	10,96	1,64	501,3
1963	1,80	651,7	8,66	1,79	544,83
1964	1,80	694,1	6,51	1,9	587,21
1965	1,80	804,9	15,96	2,21	678,83
1966	1,80	948,6	17,84	2,6	829,31
1967	1,80	1023,8	7,94	2,81	888,57
1968	1,80	1113,7	8,78	3,04	968,3
1969	1,80	1173,9	5,40	3,22	1020,05
1970	1,80	1386,7	18,13	3,8	1174,17
1971	1,65	1740,7	25,23	4,77	1528,19
1972	1,90	2202,0	26,5	6,02	1992,53
1973	2,70	2772,6	25,92	7,6	2560,34
1974	9,76	3095,1	11,63	8,48	2891,68
1975	10,72	2582,5	-16,56	7,08	2409,39
1976	11,51	3139,3	21,56	8,58	2939,64
1977	12,40	3358,0	6,97	9,2	3142,04
1978	12,70	3029,9	-9,77	8,3	2812,7
1979	17,26	3479,2	14,83	9,53	3218,47
1980	28,67	3623,8	4,16	9,9	3375,47
1981	34,23	3579,9	-1,21	9,81	3291,54
1982	31,71	2366,4	-33,90	6,48	2058,4
1983	28,77	1656,9	-29,98	4,54	1431,08
1984	28,06	1492,9	-9,90	4,08	1167,89
1985	27,52	1158,8	-22,38	3,17	780,72

Tablo 3.2: Suudi Arabistan Ham Petrol Fiyatları, Üretim ve İhracat, 1962-1970 (milyon Varil) *Kaynak: World Bank. "Prices from World Bank (1970-1985)", Commodity Price Trends, Other Data from Saudi Arabia Monetary Agency, Annual Surveys, Washington. 2013.*

1973 yılında dünya geneli petrol fiyatlarının artması ile ekonomisi büyük çoğunlukla petrole dayalı Suudi Arabistan'ın gelirleri de ciddi oranda artış göstermiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise petrol fiyatlarında ciddi düşüşler olmuştur. Gelirler düşüş yaşayınca kalkınma planları tekrar çıkmaza girmiştir. Petrolün kırılgan yapısı tekrar ortaya çıkmış petrolden gelir elde eden ülkelerde fiyat

istikrarı ve öngörülebilirliğin ne kadar hayati olduğu bir kere daha anlaşılmıştır. Petrol krizi döneminde enerji sıkıntısı çeken ülkeler farklı kaynaklara ve bölgelere yönelim sağlamıştır.

Yıl	Petrol Gelirleri	Diğer Gelirler	Toplam
1969	5119	549	5668
1970	7122	818	7940
1971	9685	1435	11120
1972	13480	1888	15368
1973	39285	2420	41705
1974	91190	5913	1000103
1975	93481	9903	1030284
1976	1210191	14766	1350957
1977	1140042	16617	1300659
1978	1150078	16427	1310305
1979	1890295	21901	3110196
1980	3190305	28795	3480100
1981	3280594	39412	3680006
1982	1860006	60176	2460182
1983	1450123	61296	2060419
1984	1210348	50161	1710509
1985	88425	45140	1330565

Tablo 3.3: Suudi Arabistan Devlet Gelirleri 1969-1985 (Milyon Suudi Riyalı)

Kaynak: Saudi Arabian Monetary Agency, "Twenty Seventh Annual Report&Saudi Araiban Monetary Agency", Forty-First Annual Report, Riyadlı; SAMA, 2015

Tablo 3.3'de görüldüğü gibi petrol gelirlerinde 1960'tan 1980'lere kadar ciddi oranlarda artışlar olmuştur. 1980'den sonra ise petrol gelirleri tekrar düşüş eğilimine geçmiştir. Petrol fiyatlarında düşüşler meydana gelince ülkenin ekonomik gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine çalışılmıştır. Bu süreçte kalkınma programları hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Kalkınma programlarının içeriğinde etik değerlerin korunması, krallığın istikrarı ve bölge savunması, ülke geneli dengeli bir ekonomik kalkınmanın sağlanması, eğitim- öğretimin sağlanması, petrol harici sektörün canlandırılması, yeni üretim ve istihdam alanlarının açılması gibi hedefler konulmuştur. Bunların tam olarak uygulanması mümkün olmamıştır. Bölgenin sürekli karışık olması, bitmeyen gerilimler ve dış güçlerin enerji güvenliği argümanı ile sürekli bölgeye müdahale etmesi petrol fiyatlarında istikrarsızlık yaratmıştır. Suudi Arabistan rantiyer bir devlet olarak vergi toplamadığı için artan kamu harcamaları ciddi bütçe açıklarına neden olmaktadır. Vergi politikasızlığı nedeniyle halktan gelir alamayınca dış borçlanmaya ve özel sektörün önünü açmaya

gitmiştir (Aslan, 2020:100). Tüm bunların yanında hükümetin bu konuda pek hevesli olmadığı da görülmektedir.

Yüksek miktarlarda gelen petrol parası vergi zorunluluğunu kaldırmıştır. Vergi olmayınca devletin denetime tabi olmaması siyasi sonuçlarla birlikte ekonomik sonuçlar da doğurmaktadır. Milli gelirin ezici çoğunluğunun petrol ve ona bağlı sanayilerden elde edilmesi ekonomik gelir kaynağı çeşitliliğinde adımların yavaş atılmasına neden olmaktadır. Petrol tükenebilme ihtimali olan bir hammadde. Kaynak artırımı ve çeşitliliğinin yakın vadede tesis edilmemesi gelecekte Suudi Arabistan için sıkıntı olacaktır. Suudi Arabistan'da liberal anlamda tam rekabetçi piyasa sistemi yoktur. Piyasa tekelleşmiştir. Piyasanın dinamiklerini rejim desteği, bölge ve mezhebi bağlar temellendirmektedir. Yerel yatırımcı desteği olmadığı için özel sektör üretmek yerine dışardan getirdiğini sattığı bir ticarete yönelmiştir. Ulusal ve uluslararası gelişmeler Suudi Arabistan petrol gelirlerini etkilemektedir. Petrol ekonomi politikalarının temel belirleyicisidir. Petrol gelirlere yıllara göre dalgalansa da gelen gelir hiç de azımsanacak kadar değildir. Doğru kullanım ve yatırım olmadığı için ülke içinde sosyal tabakalar ve yoksul nüfus artmaktadır. Bununla birlikte ülke halkının çalışmayı sevmemesi ve oluşan iş gücü açığının göçmen nüfusla tamamlanması ülkenin bir diğer handikabıdır.

4. ÇIKARLAR DOĞRULTUSUNDA GELİŞEN ABD-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNE PETROLÜN YANSIMASI

ABD ve Suudi Arabistan ilişkisi karşılıklı bağımlılık ve çıkarlar doğrultusunda ilerlemektedir. Karşılıklı bağımlılık analitik bir sözcük olarak, bir sistemin farklı yerlerindeki aktör veya olayların birbirlerini etkilediği duruma denmektedir. En basit kelime anlamı ile iki tarafın da birbirine bağımlı olması demektir. Böyle bir durum kendi içinde ne iyi ne kötüdür. Bağımlılığın az olma durumu gibi çok olma durumu da olabilir. Ülkeler arası bu bağımlılıkta bazen iyi bazen kötü günlerde olabilir. 18.yüzyıl düşünürlerinden Jean-Jacques Rousseau karşılıklı bağımlılığın sürtüşme ve çatışmayı da getirdiğini vurgulamıştır. Rousseau'ya göre çözüm izolasyon olsa da günümüzdeki küresel yapıda bu mümkün değildir (Jr ve Welch,2015:361). İki ülke ilişkileri dönemsel iniş çıkışlar yaşamalarına rağmen birbirlerine bağımlıdırlar. Karşılıklı bağımlılığın temel tutucu unsuru bölgede var olan enerji kaynaklarıdır.

ABD'nin Ortadoğu bölgesine olan yönelimi Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlamıştır. Amerikan menşeli şirketlerin yatırımı artmış ve elde edilen petro-dolarların tekrar Amerikan sermayesine dahil olmasıyla birlikte bölge giderek hayati bir önem arz etmeye başlamıştır. Petrol ihraç eden ülkelerin millileştirme politikalarına kadar petrol çoğunlukla ABD şirketlerinin denetimindeydi. Petrol üzerindeki egemenlik kaybı, ABD için bölgeyi kontrol altında tutmayı hedef haline getirmiştir. Petrolün varlığı ve güvenliği ABD'nin askeri ve siyasal politikalarında ana gündem maddesi olmuştur (Arı,2001:295).

Suudi Arabistan ve ABD ilişkileri petrolün bulunması ile birlikte gelişen askeri, siyasi ve stratejik alanlarda her iki ülkenin de maksimum çıkarını gözeterek şekilde gelişmektedir. Petrol gelirleri ile zenginleşen krallık özgürlüğünü koruyup küresel güçlerden gelen sömürgeci eğilimleri ülkesinden uzak tutma çabasıdır. Diğer taraftan da kendi içinde bulunan kabilelerin çıkar çatışmasıyla iç karışıklık çıkmasına ve huzurun bozulmasına karşı önlemler almaktadır. Bu süreçte iç ve dış tehditlere karşı ABD ile ittifak içerisinde hareket edilmektedir. Ülkelerin doğası gereği tamamen birbirinden farklı yapılanmalara sahip bu iki ülke inişli çıkışlı bir ilişki seyri çizmiştir. Daha önce bölgede hâkim güç olan İngiltere'nin iki dünya savaşının art arda gelmesi ve Avrupa kıtasında yaşanan karışıklardan dolayı bölgeyle

olan bağı giderek azalmıştır. İngilizlerden kalan boşluğu doldurmak isteyen ABD bölgede kendine müttefik portföyünü oluşturmaya başlamıştır. Bu portföy içinde hiç şüphesiz en başı çeken ülke Suudi Arabistan'dır. ABD bölgedeki ilk nüfusunu petrol şirketleri ile kurmaya başlamıştır. Petrol arzını güvence altına almaya çalışan İngiltere, Fransa veya diğer ülkelerin yaptığı gibi ulusal petrol şirketleri kurmayıp bölgede arama ve avantaj isteyen özel girişimlere kolaylık sağlamıştır. ABD dış politikası ile petrol çıkarları arasında kalıcı ortaklık vardır (Noreng, 2004:105).

ABD bölgede Suudi Arabistan'ın güvenliği için garantör devlet gibi hareket etmektedir. Bu bağlamda Suudi Arabistan Ortadoğu bölgesinde yaşanan tüm darbe, savaş ve çalkantılardan bölge ülkelerinin birçoğuna göre daha az etkilenecek günümüze kadar gelmiştir. Bölge güvenliğinin sağlanması enerji arzıyla yakından ilişkilidir. Petrol kaynakları asimetrik dağılım yapısından dolayı dünyanın büyük oranlı rezervleri daha önce de üzerinde durulduğu sıklıkla durulduğu üzere en çok Ortadoğu bölgesinde hatta bölgenin özeline inilecek olursa en çok Körfez bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgelerdeki enerji kaynaklarının çıkarılmasından pazar aşamasına kadar olan tüm süreçlerin güvenliği dünya siyaseti için önemli bir konudur. Bu yüzden dünyanın egemen süper gücü ABD açısından bölgenin kontrolü ve güvenliği kırmızı çizgidir. ABD ve Suudi Arabistan arasında Karşılıklı çıkarlar neticesinde iş birliği giderek artmaktadır. İki ülke ilişkilerini şekillendiren iki temel konu vardır. Birincisi Suudi Arabistan'ın güvenlik ve rejim devamlılığı kaygıları, ikincisi ise ülke iktisadi hayatının temel yapı taşı olan petrol ihraç ve gelirleridir (Yılmaz, 2016:117-124).

4.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem

ABD kökenli Socal (şimdiki adı ile Chevron) şirketinin 20.yüzyılın başında bölgede petrol aramak istemesine karşı çıkan İngiltere 1930'dan itibaren bu itirazını sona erdirmiştir. Petrol şirketi, Suudi yönetimle 29 Mayıs 1933 yılında 60 yıl süreli bir imtiyaz anlaşması imzalamış ve ödediği 175 bin dolar karşılığında ülkenin doğusunda imtiyaz elde ettiği alanda araştırmalar yaparak 1938'de ilk petrolü bulmuştur (Dedekoca, 2016). ABD'li Socal ve Texaco şirketleri yaptıkları saha araştırmasında daha çok petrol yatağı tespit ettikleri için Suudi Arabistan ile yapılan imtiyaz anlaşmalarının devamlılığına hayati önem vermektedirler.

4.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi

ABD, Birinci Dünya Savaşı sonrasında elde ettiği ekonomik avantajları, Asya-Pasifik bölgesinde güçlenen Japonya'ya karşı kaybetmek istemediğinden İkinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Savaş dünya geneline yayılınca Ortadoğu bölgesi de bu durumdan etkilenmiştir. Suudi Arabistan'ın Müttefik devletlerden ABD ve İngiltere'ye olan yakınlığı onu Mihver devletlerin saldırılarına maruz bırakmıştır. Saldırı ve baskılar sonucu Müttefik devletlerin petrol alanlarını kaybetme ihtimalleri ABD'nin bu bölgede bir savunma hattı kurmasının önem ve gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ekim 1940'ta İtalya'nın Bahreyn ve Suudi Arabistan'ın Zahran bölgesine yaptığı saldırı petrol kaynaklı başlayan ABD-Suudi Arabistan ilişkilerini askeri ve güvenlik alanlarına kaynamasının başlangıcı olmuştur. ABD hava kuvvetlerine ait bombardıman uçakları petrol bölgeleri üzerinde koruma uçuşları yapmışlardır. Yapılan bu koruma uçuşları daha sonra Suudi Arabistan'da hava üssünün kurulmasına gerekçe oluşturmuştur. ABD Başkanı Franklin Roosevelt 16 Şubat 1943'te "Suudi Arabistan'ın savunması, ABD'nin savunması için hayatidir." açıklamasını yaparak ABD'nin savaş sonrası bölgeye yönelik olan güvenlik algısının ipuçlarını vermiştir (Akbal, 2019: 106-107). İki ülke arasındaki karşılıklı çıkarları belirleyen ana faktör her zamanki gibi petrol olmuştur. ABD'nin dünya geneli ekonomik ve siyasi gücünün devam ihtiyacı ile Suudi Arabistan'ın tek gelir kaynağı olan petrolün güvenliği, iki ülke arası ilişkilerin karşılıklı bağımlı olduğunun göstergesidir.

Suudi Arabistan'ın büyük petrol sahalarına sahip olmasıyla birlikte; üretilen petrolün ekonomik ve askeri alanda kullanılması ülkenin bölge aktörleri arasındaki konumunu güçlendirmekteydi. ABD- Suudi Arabistan'ın petrole dayalı ekonomik ilişki yönü artarken İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile ilişkilere güvenlik boyutu da dahil olmuştur (Akbal,2019:106). Casoc bünyesindeki Socal ve Texaco adlı şirketlerin elde ettiği imtiyazın korunması ve sürdürülmesi için ABD hükümeti şirketin üçte bir hissesini satın almıştır. ABD bu hamlesi ile Suudi petroleri üzerinde imtiyaz sahibi olmuş ve Yalta Konferansından hemen sonra 1945 yılında ABD Başkanı Roosevelt ile Suudi Arabistan Kralı Abdülaziz, Kızıldeniz'de konuşlanmış bir gemide bir araya gelmişler ve ABD'nin sahip olduğu imtiyazları daha da güçlendiren anlaşmaya varmışlardır (Ayhan, 2006:171).

Suudi Arabistan'ı diğer Arap devletlerinde olduğu gibi rahatsız eden bölgede bir Yahudi devletinin kurulmasıdır. Yalta Konferansı sırasında Kızıldeniz'de bulunan gemide görüşen Suudi Arabistan Kralı Abdülaziz ile ABD Başkanı Roosevelt bu konu hakkında da konuşmuşlardır. Roosevelt, Suudi Kral'a Filistin'de bağımsız bir Yahudi devletini desteklemeye yönelik bir girişimde bulunmadan önce Suudi Arabistan ile görüşeceğinin sözünü vermiştir. ABD daha sonra bu konuda ikircikli davranmış ve bağımsız Yahudi devletinin kurulmasına göz yummuştur. ABD'nin yeni kurulan devleti tanınması önemli bir kırılma noktası olarak iki ülke ilişkilerini, tarihin en gergin noktalarından birisine getirmiştir. İki ülke arasındaki bu gerginlik dönemsel olarak ortak çıkarlar çerçevesinde yumuşamıştır (Akbal, 2019:108).

4.3. Soğuk Savaş Dönemi

İkinci Dünya Savaşının bitmesi ile dünya siyasetinin merkezi olan Avrupa güç erozyonuna uğramış ve kabuğuna çekilmiştir. Böyle bir ortamda tek başına kalan Sovyetler Birliği ve ABD iki kutuplu soğuk savaş dönemini başlatmışlardır. Bu süreçte diğer devletler bu iki güç arasında konumlanmayı tercih etmiş ve bu savaşın yansımaları kısa süre içinde Ortadoğu da hissedilmeye başlamıştır. Enerji geçiş noktalarının ortasında yer alması ve önemli rezervlere sahip olması nedeniyle ABD ve Sovyet Birliği için önemli bir mücadele alanıydı. Bu süreçte Amerika'nın İsrail'e destek vermesi ve Suudi Arabistan'ın Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ihtimali bu iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD stratejileri neticesinde bağımlı hale gelen Suudi Arabistan, Sovyetler Birliği'nin bölgeye yönelik oluşturduğu açılma politikaları neticesinde bir seçenek elde etmiştir. Sovyetler Birliği'nin bölgeye yayılma ve petrol kaynaklarına erişme politikaları Soğuk Savaş sürecinde ABD ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu coğrafyasındaki mücadele alanlarını oluşturmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte savaş esnasında müttefik olarak hareket eden ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği petrol alanları konusunda ayrılıklara düşmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya yanlısı Şah ile mücadele için İran'a giren ABD, savaş sonrası kendi ordusunu çekerken Sovyetler Birliği ordusunu çekmek istemeyip direnmiştir. ABD ise bu durum karşısında Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuzunu azaltmak için Mısır, İran, Suudi Arabistan gibi ülkelerin ittifak kurmasını teşvik etmiştir. Soğuk Savaş sürecince ABD-Suudi Arabistan ilişkileri Sovyetler Birliği'nin engellenmesi

doğrultusunda gelişmekteydi. Bu çerçevede Eisenhower döneminde Suudi Arabistan'a askeri ve ekonomik yardımlar yapılmıştır. Sovyetler Birliği de bölgede buna benzer askeri ve ekonomik yardım stratejileri uygulamıştır. Mısır'ın Çekoslovakya'dan 200 milyon dolarlık yardım alması bölgedeki kontrol anlamındaki ABD ve Sovyetler Birliği yarışı daha da hızlanmıştır. Suudi Arabistan, ABD için sadece petrol kaynağı olmasının ötesinde kendi güvenlik politikalarının devamı için hayati derecede önemli bir aktör haline gelmiştir (Akbal, 2019:109-111).

Soğuk savaş döneminde bölgede milliyetçi söylemler popülerlik kazanmıştı. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır tüm Arapların birlik olmasını ve emperyalist güçlerin bölgeden uzaklaştırılmasını istemekte ve gün geçtikçe bölgede söylemleri daha çok kabul görmekteydi. Tamda bu noktada Suudi Arabistan için iki handicap vardı. Bunlardan birincisi Suudi Arabistan milliyetçilik fikrinden ziyade din temelli oluşan bir devlet olması; ikincisi ise ABD ve batılı güçlerin İsrail'e göz yummasına rağmen Suudi Arabistan'ın bu ülkeler ile ilişkisinin devam etmesiydi. Bu iki handicap Suudi Arabistan'da Nasır'ın söylemlerine hedef olma ve rejimin bozulması kaygısı yaratmaktaydı. ABD ise Nasır'ın Sovyet Rusya ile olan yakınlığından rahatsız olmuştur. Nasır'ın Ortadoğu coğrafyasında en çok popülerlik kazandığı konular İsrail'e karşı olan tutumu ve Arap milliyetçisi söylemleridir. Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi sonucu çıkarları tehlikeye düşen İngiltere ve Fransa ABD'den gizli İsrail'le bir anlaşma yapıp savaş açmışlardır. Yapılan gizli anlaşma gereği İsrail Süveyş Kanalına saldıracak ve İngiltere ile Fransa'nın açıkladığı ultimatomu kabul edecekti. İsrail plandaki gibi saldırıda bulunup açıklanan ultimatomu kabul ederken Mısır ise reddetmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına İngiltere ve Fransa karşı çıkmıştır. Askeri sevkiyat yapan İngiltere ve Fransa'nın bu durumundan rahatsız olan Sovyetler Birliği, ABD'ye gönderdiği bir mesajda bu duruma karşı birlikte hareket etmelerini teklif etmiştir. Bu mesajdan tedirgin olan ABD, İngiltere ve Fransa üzerinde baskıda bulunarak Süveyş Krizini sona erdirmiştir. Mısır Hükümeti 24 Nisan 1957'de açıkladığı bildiriyle Süveyş tekrardan trafiğe açılmıştır. Bölgede İngiltere ve Fransa'nın çekilmesiyle oluşan boşluk ABD ve Sovyetler birliği için yeni bir çekişme alanı olmaktadır (Şahin, 2011:113-116). Nasır'ın Çekoslovakya'dan borç alması, Süveyş Krizi ile bölgeye Sovyetler Birliği'nin yerleşme çabaları, aşırı milliyetçi söylemleri ve Yemen'de 1952 darbesiyle başa gelen Sallal yönetimini ve Cumhuriyetçileri desteklemesi Suudi

Arabistan ve ABD ilişkilerini daha da yakınlaştırmıştır. Nasır'ın Yemen'deki darbeyi desteklemesinin nedenlerinden biri darbe yapanların muhafazakarlığı yıkıp Nasır'ın Arap milliyetçiliğini örnek alması, ikinci neden ise Süveyş savaşı sonrası kaybettiği askeri prestiji tekrar kazanma isteğiydi. Daha önce iyi ilişkiler içinde olduğu Suudi Arabistan ile arası bozulmuş ve karşı karşıya gelmişlerdir. Nasır Cumhuriyetçileri ve Suudi Arabistan ise Kralcılarını desteklemekteydi. Kısa sürede büyüyen iç savaş neticesinde ABD Mısır'ın kazanmasının Suudi Arabistan'daki kendi petrol çıkarlarını tehlikeye sokacağını bildiğinden iki ülke arasında uzlaşma sağlamıştır (Şahin, 2011:145).

Yemende ortaya çıkan iç savaş karşısında Suudi ordusunun müdahale gücünün caydırıcı olmadığı anlaşıncı Krallık, askeri altyapıyı artıracak yoğun bir programa başlamıştır. 1970'te savunmaya ayrılan geliri 2 milyar dolar yapmış ve daha sonraki yıllarda ise ayrılan gelir artarak devam etmiştir. 1970'li yıllarda ülke gelirlerinin %35-40'ını savunma ve güvenlik işlerine ayırmıştır. Her yıl daha da artarak devam eden Suudi gelirlerinin içindeki savunma sanayi oranı sabit kaldığından ayrılan bütçenin parasal karşılığı her geçen gün artmaktaydı. Hükümet dünyada var olan en gelişmiş teknolojilere sahip olmak isteyip ve buna yönelik adımlar atmıştır. Suudi Arabistan özellikle hava kuvvetlerine geçmişten bugüne çok ciddi paralar harcamıştır. ABD elinde silah ve savunma teknolojisini bulundurduğu ve Suudi Arabistan'ın en yakın müttefiki olduğu için petrodolarları tekrar ülkesine kazandırarak bu süreçten karlı çıkmıştır (Cleveland, 2008:500).

1969 yılında Richard Nixon'un ABD başkanı seçilmesiyle Suudi Arabistan ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının merkezinde yer almıştır. Nixon'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissenger (1969-1975) tarafından çerçevesi belirlenen Nixon Doktrini ile müttefik ve dost ülkelerin gelişmelerine ve savunmalarına yardım edeceğini duyurmuştur. Sovyetler Birliği'nin bölgeye girmesini engellemek için Suudi Arabistan ve İran'ı destekleyip bölgesel çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bu süreçte Çift Sütun (Twin pillar) politikası ile Suudi Arabistan'ın petrole endeksli güçlü finans kaynakları ile İran'ın büyüyen askeri gücünü birleştirerek Körfez'de Amerikan politikalarını uygulayacak bir araç tesis etmeye çalışmıştır (Bölme, 2012:133). Bu doktrin ile bölgesel güvenlik girişimleri Suudi Arabistan ve İran ile sağlanmaya çalışılsa da Ortadoğu coğrafyasının karışık durumu nedeniyle istenilen

düzeyde etkili olamamıştır. İsrail'in toprak genişliğini Arap devletlerini rahatsız edecek düzeye ulaşmış ve bu durum Suudi Arabistan ile diğer Arap devletlerinin çeşitli ölçeklerde tepkisine neden olmuştur (Akbal, 2019:114). Bu bağlamda Arap ülkeleri ve İsrail arasında 1973 yılında yapılan savaş küresel ölçekte bir krizi tetiklediği için diğer Arap- İsrail savaşlarından farklı konumdadır. 6 Ekim 1973 yılında İsrail'in elinde bulunan Golan Tepeleri ve Sina Yarımadası üzerindeki hakimiyeti kaldırmak için Mısır ve Suriye önderliğindeki Arap koalisyonu tarafından başlatılmıştır. 6-25 Ekim 1973 tarihleri arasında süren savaş İsrail'in kısa sürede hava üstünlüğü sağlayıp Mısır hava kuvvetlerini büyük zayıyata uğratmasıyla sonuçlanmıştır (Akbal, 2019:115). Savaş sürecinde ABD'nin İsrail'e destek vermesine tepki olarak 15 Ekim 1973'te Suudi Arabistan'ın üye olduğu OPEC üyeleriyle Mısır ve Suriye'nin üye olduğu OAPEC üyeleri Kuveyt'te bir araya gelip petrol ambargosu kararı alarak üretimde kısıtlamaya gidilmiştir. Petrol üreten ülkeler uluslararası siyasette ilk defa petrolü yönlendirici olarak kullanmışlardır. Bütün dünyanın petrol krizine sürüklendiği süreçte ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinde önemli sorunlar meydana gelmiştir.

Petrol ambargosu sonucunda petrolün varil fiyatında meydana gelen artışlar tüm dünya ülkelerinin iktisadi yapısını etkileyecek sorunlar doğurmuştur. Hızlı sanayileşme içinde olan Avrupalı devletler ve Japonya bu süreçte ekonomik yapılarının zarar görmemesi için birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Ortak Pazar adıyla Avrupa İktisadi birliği 6 Kasım 1973 yılındaki bildiride İsrail'in 1967' de işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini vurgulayarak her ülkenin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı duyulması gerektiğini belirtmişlerdir. Avrupalılar bu süreçte ABD'den yollarını ayırıp, Arap ülkeleri ve OPEC ile iş birliğine gitmişlerdir. Bu durum Arap ihracatçılarının Arap yanlısı beyanda bulunan Avrupalıları ambargodan muaf tutmasını sağlamıştır (Armaoğlu, 2017:726). Bölgede çıkarlarının tehlikeye gireceğini hisseden ABD hemen harekete geçmiştir. 18 Ocak 1974'te Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Ortadoğu bölgesindeki görüşmeler ve özellikle Kudüs-Şam arasında 33 gün süren "Mekik Diplomasi" sonucunda başarıya ulaşmış ve Golan Tepeleri'ndeki Suriye ve İsrail kuvvetleri 29 Mayıs'ta ateşkes ilan etmişlerdir (Giritli, 1975:13). Hafız Esad, Enver Sedat ve Kral Faysal ABD'nin yapıcı hareket ettiği sürece ambargonun kalkacağını bildirip 13 Mart 1974'te ABD'ye yönelik ambargoyu kaldırmışlardır (Ayhan, 2006:276). Ambargo sonunda

tüm dünyada etkisini gösteren şey 1973'ten sonra petrol fiyatlarının giderek artış göstermesidir. 1973 yılının son üç ayında petrol fiyatları %370 yükselmiştir. Ambargo kalksa bile fiyat artışları devam etmiştir (Kocaoğlu, 1997:59). Kriz petrol fiyatlarını artırmakla birlikte üretici ülke ile imtiyazlı şirketler arasındaki ilişkileri de değiştirmiştir. 1973 yılında Suudi Arabistan Aramco'nun %25, 1975 yılında %60 ve 1976 yılında ise %100 hissesine sahip olmuştur. Fakat uygulama olarak Aramco'nun tam olarak millileşmesi 1980'lerin sonunda olmuştur. 1988 yılında Suudi Aramco adı ile petrolü çıkartan ve çıkardığını satan milli bir petrol şirketi olmuştur (Ayhan, 2006:293).

Petrol Krizi aşıldıktan sonra 1974 yılının haziran ayında Başkan Nixon Suudi Arabistan'a ziyaret düzenleyen ilk ABD başkanı olmuştur. ABD ve Suudi Arabistan arasındaki görüşmeler sonucunda Suudiler elde ettikleri gelirleri yabancı piyasalara yatırıp karşılığında silah satın almışlardır. Askeri ilişkiler 1975-1979 arasında çok fazla yoğunlaşmış ve o dönem Suudi Arabistan'ın aldığı silahların %79'u ABD kaynaklıdır (Rıhda, 2018:101). Ortadoğu coğrafyasındaki kaotik ortamın sürekli tekrar etmesi Suudi Arabistan'ı güvenlik noktasında savunma sanayine yatırım yapmaya sevk etmiştir. ABD'nin petrol alırken ödediği paralar, Suudi Arabistan'a satılan teknoloji ve silah sanayisi ile ABD'ye ihracat geliri olarak geri dönmüştür.

1973 Petrol Krizinden sonra Suudi Arabistan-ABD ilişkilerini etkileyen iki önemli gelişme 1979 yılında cereyan etmiştir: Şubat ayında İran İslam Devrimi ve aralık ayında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali. İran'da Şah Rıza Pehlevi karşıtı gösterilerin şiddetlendiği 1978 yılında ülkenin petrol ihracatı 1 milyon varile gerileyip daha sonra durma noktasına gelmesi uluslararası ekonomik ve siyasi dengeleri etkilemiştir (Ayhan, 2006:299). Devrime giden süreçte Şah'ın uygulamaya çalıştığı laik, çağdaş toplum yapısına yönelik reformların başarısız olması ve 1973 yılındaki Petrol Krizi önemli rol oynamıştır. İlk başlarda petrol gelirleri hızla artmış ve bundan cesaret alan Şah, İran'ı bölgenin en büyük askeri gücü yapma girişimleri sonucunda ABD'ye milyarlarca dolarlık siparişler vermiştir. Petrolden gelen paranın lüks mallara ve ithalata harcanması sonucunda ülke içinde adaletsiz bir gelir dağılımı oluşmuştur. Gelir dağılımındaki adaletsizlikle beraber halkın çoğunluğunun ve din adamlarının toplumsal hayatta yapılmaya çalışılan reformlara tepkili olması neticesinde Şah karşıtı gösteriler başlamıştır. 1979 yılında Ayetullah Humeyni

önderliğinde Şah tahttan indirilerek İran İslam Devrimi gerçekleşmiştir (Şahin, 2011:246-251). İran’ da İslam devrimiyle birlikte Şii devlet anlayışının hâkim olması ülkesi içinde Şii nüfus barındıran komşu ülkelerde rahatsızlık yaratmıştır. Suudi Arabistan hem dini hem de siyasi yapısı için İran’ı bir tehdit olarak görmekteydi.

Basra Körfezi ABD’nin ekonomik ve güvenlik çıkarları açısından en önemli bölgelerden biridir. İngiltere’nin Körfez’den çekilmesiyle birlikte boşalan üslere ve limanlara doğrudan ABD yerleşmiştir. ABD bölgedeki çıkarlarını korumak adına askeri güç konumlandırmış, İran ve Suudi Arabistan’a ise bölgenin jandarması olma görevi verilmişti. 1970’lerde Körfezin kontrolü Şah tarafından sağlamaktaydı. 1977’de Tahran’ı Ziyaret eden Başkan Carter Şah’a olan desteğini tekrarlamıştır. Şah devrildikten sonra yeni İran devleti ile ABD yetkilileri görüşmüş ve ABD diyalog yollarının açık kalmasını istemiştir. Tüm çabalara rağmen yeni rejim petrol kaynaklarını millileştirme, ABD çıkarlarının bölgedeki jandarmalığını reddetme ve Körfez ülkelerine devrim politikaları ihraç etme gibi girişimlerde ısrarcı davranmıştır. Yeni yönetimin bu eylemleri ABD tarafından hoşnutsuzluğa neden olmuştur. ABD 1970’lerin sonunda ham petrol ihtiyacının %35’ini Ortadoğu’dan sağlamaktaydı. İran, Şah döneminde ABD petrol ithalatında önemli bir bölgeydi. Devrimden kaynaklı istikrarsızlık ABD enerji güvenliğini ciddi düzeyde etkileyebilirdi. Yeni rejimin kurulması ardından tekrar petrol satmaya çalışan Tahran hükümeti Şah dönemindeki kadar petrol üretimi yapılmayacağını duyurmuştur. Bu durum petrol piyasalarında yeni bir fiyat artışına neden olmuştur. Bu süreçte ABD ile İran arasındaki rehin krizi, ambargo ve İran mal varlığına el koyma hadiseleri iki ülke arasındaki ilişkileri tamamen çıkmaza sokmuştur. Bu süreçte dünya piyasaları bu gelişmelerden etkilenmiş ve artan petrol fiyatları Suudi Arabistan’ın fazla petrol üretilip düşük fiyata satmasıyla tekrar düşüşe geçmiştir. Bu bağlamda Başkan Carter Amerikan kongresinde yaptığı konuşmada Körfezdeki yabancı bir ülke müdahalesinin ABD çıkarları için hayati sayılıp askeri güç dahil her türlü yaptırımın gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu düşünce çerçevesinde Suudi Arabistan’a verdiği desteği artırmış ve Körfezdeki askeri gücünü çoğaltmıştır (Ayhan, 2006: 304-307).

ABD tarafından Şah döneminde yapılan askeri ticaret neticesinde güçlü hale gelen İran, devrim sonrası ABD için bir tehdit unsuru olmuştur. Suudi Arabistan’ da ise Şii nüfus ve tarihsel düşmanlıklar nedeniyle devrim sonrası endişeler artmıştır.

İran Devrimi sonrası meydana gelen 1980 İran-İrak Savaşı başladığında Suudi yönetim bu sebeple Irak'tan yana tavır sergilemiştir. Suudi Arabistan Irak'a 25 milyar dolar borç verip; BAE, Bahreyn ve Kuveyt gibi diğer körfez ülkelerinin de Irak'a destek olmalarını sağlamıştır. Suudi politikaları İran ile ilişkileri kopan ABD'nin Körfezdeki politikalarıyla uyumludur (Rıdha, 2018:103).

İran İslam Devrimi ile aynı süreçte meydana gelen Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ABD ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilere yön veren hadiselerden biri olmuştur. Bu iki ülke güvenlik ortak paydasında buluşmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ABD'nin çevreleme politikasını tehdit ederken, Suudi Arabistan'da petrol güvenliğini, Vahhabi rejim devamlılığı ve var olan çıkarlarının sürekliliği konusunda endişe taşımaktaydı. ABD bu işgal karşısında Afganistan'daki Mücahitleri Sovyetler Birliği'ne karşı askeri ve mali olarak desteklemiştir. ABD'nin bu stratejisinin uygulanmasındaki en önemli müttefik ise Suudi Arabistan'dır. Mücahit adlı devlet dışı ve meşruiyeti tartışılır bu yapıya Suudi Arabistan 4 milyar dolar resmi yardımda bulunmuştur. ABD ve Suudi Arabistan ekonomik çıkarlar ve enerji güvenliği noktasında pragmatist yaklaşmışlardır. (Akbal, 2019:119).

ABD ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri ve bölgedeki çıkarlarını etkileyen olaylardan bir diğeri de İran Devriminden bir yıl sonra gerçekleşen 1980 İran-İrak Savaşı'dır. İki ülke arasında geçmişten gelen Şattü'l Arap su yolu sınır uyuşmazlığı, Mısır Başkanı Nasır'ın İsrail ile anlaşma yapması sonucunda bölgede boşalan liderlik koltuğu yarışı ve İran'ın devrim ihracı iki ülke arasındaki savaşın temelini oluşturmaktadır. Savaş, Irak lideri Saddam Hüseyin'in 1975 yılında imzalanan Cezayir anlaşmasındaki Şattü'l Arap sınır taksimini kabul etmediğini açıklamasıyla 22 Eylül 1980'de başlamıştır. Bu su yolu hem İran hem Irak petrollerinin taşınmasında önemli bir güzergahtı. Zengin petrol kaynaklarına sahip Irak'ın en büyük handikabı güvenli petrol yollarına sahip olmayışydı. Irak Başkanı Saddam Hüseyin, ABD'nin tüm desteğini yitirmiş olan İran'ı yenilgiye uğratarak hem güvenli geçiş yollarına hem de İran'ın petrol kaynaklarına sahip olmak istemekteydi. 1980 yılında oluşturulan Acil Müdahale Gücü'nün amacı körfezdeki enerji alanlarına saldırı olmasını engellemekti. Savaş devam ederken ABD müttefiki 6 Körfez ülkesi (Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, BAE, Umman ve Katar) 25

Mayıs 1981’de Abu Dabi’de bir araya gelerek bölgenin ilk kolektif güvenlik sistemi olan KİK’i (Körfez İşbirliği Konseyi) kurmuşlardır. Körfez ülkeleri arasında sosyal, kültürel ve ekonomik iş birliğini artırmak için kurulduğu söylenilse de asıl amaç petrol rezerv alanlarının korunması ve ihracat güvenliğinin sağlanmasında ABD’nin öncülük ettiği bir güvenlik sisteminin şemsiyesi altına girmektir (Ayhan, 2006:308-316). İran-Irak savaşı sürecince ABD ve Suudi Arabistan ile birlikte diğer müttefik körfez ülkeleri de Irak’a yardım ederek İran’ın kazanmasını engellemişlerdir.

4.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

İran- Irak Savaşının ateşkes ile sonuçlanmasının ardından bölge farklı bir kaotik ortama sürüklenmiştir. Savaş esnasında İran’a karşı ABD tarafından cömertçe silahlandırılan Irak yeni güç haline gelerek bölgenin petrol sevkiyatını ve güvenliğini etkileme endişesi yaratmaktaydı (Şahin, 2011:302). Bu bağlamda Kuveyt petrollerini aldıktan sonra Irak petrol rezervlerinin dünyada ikinci sıraya yükselmesi, ABD tarafından istenilen bir durum değildi. Irak lideri Saddam Hüseyin 2 Ağustos 1990’da Kuveyt ile olan sınır sorunu, Kuveyt’in petrol kaynakları ve OPEC kotasının üzerinde üretim yaparak varil başı petrol fiyatlarını düşürmesini bahane ederek Kuveyt’i işgal etmiştir. Kuveyt’in işgal edilip Irak tarafından 19. vilayet olarak açıklanması ilk önce Suudi Arabistan’ı endişelendirmiştir (Rıdha, 2018:113). ABD-Suudi Arabistan ilişkileri Birinci Körfez Savaşı ile başka bir boyuta taşınmıştır. Daha önceden bölgede meydana gelen olaylarda Suudi Arabistan ekonomik gücü ile yönlendirici rol üstlenirken, Birinci Körfez Savaşı ile doğrudan savaşın bir parçası olmuştur. Suudi Arabistan’ın rolündeki değişikliğin nedeni Hafci Muharebesi olmuştur. Bu muharebe hem modern savaş tekniklerinin denenmesi hem de ABD’nin Suudi Arabistan ve Katar ile ortak operasyon yapması nedeniyle önemlidir. ABD hava kuvvetlerine ait uçaklar ile Suudi ve Katar birlikleri Irak karşısında birlikte hareket etmişlerdir. Suudi Arabistan bu savaşta ABD’nin yanında küresel mali aktör ve bölgesel nitelikte bir askeri güç olarak yer almıştır (Akbal, 2019:122).

21. yüzyıla girildiğinde Ortadoğu’daki gelişmeler oldukça farklı bir yöne evrilmeye başlamıştır. Dönüm noktasını ise 11 Eylül olayları oluşturmaktadır. 11 Eylül 2001’de ABD’nin New York eyaletindeki Dünya Ticaret Merkezi ve Washington’daki Pentagon’a yapılan terör saldırıları, ABD’nin bölgedeki politikalarında değişiklik meydana getirmiştir. 11 Eylül eylemlerini ABD yönetimi

kendi varlığına bir tehdit olarak görmüş ve terör ile mücadeleyi başlatmıştır. Önleyici Müdahale Teziyle sorun olarak görülen bölgelerden, karşı atak gelmese bile ABD'nin onlara saldırmasına izin verilmekteydi (Şahin, 2011:330). Terör saldırısını İslami bir grup olan El-Kaide'nin üstlenmesi neticesinde ortaya çıkan İslamafobi, Batılı ülkelerin Ortadoğu'ya olan bakışlarında ciddi değişmelere neden olmuştur. Bir dönem Sovyet Rusya'ya karşı birlikte destekledikleri Radikal İslami Örgütler şimdi iki ülke arasında problemlere neden olmaktaydı. Suudi Arabistan ve ABD ilişkileri ilk kuruldukları günden itibaren önce ekonomik ardından da ekonomik kaynakların korunması bağlı güvenlik eksenli ilerlemiştir. Ancak 11 Eylül terör saldırısı yapıldıktan sonra Batı'nın bölge ülkelerine olan bakış açısı değişmiştir. ABD toplumunda Suudi Arabistan'daki radikal görüşlerin varlığı kabul edilmiş ve burada yapılacak mücadelenin İslam dinine karşı olmadığı belirtilmiştir. Suudi Arabistan siyasi açıdan ABD müttefiki olarak hareket etse de sosyal açıdan radikal örgütlerin insan kaynağı toplamasını engelleyememiştir. Bu bağlamda petrole dayalı iki ülke ilişkisi yeniden değerlendirilip, bazı ABD'li uzmanlar Suudi petrol kaynaklarına mesafeli olunması gerektiğini savunmuştur. İki ülke arasında 11 Eylül sonrası bir gerginlik yaşansa da güvenlik ve mali temelli işbirlikleri kesintiye uğramamıştır (Akbal, 2019:123-124).

11 Eylül terör saldırıları sonucunda ABD yönetimi tarafından Irak, kitle imha silahlarını bulunduran ve onları El- Kaide'ye verme ihtimali olan bir ülke olarak görülmekteydi. Önleyici Müdahale Tezini dış politikada benimseyen ABD Mart 2003'te Irak'a karşı savaş açmıştır. Saddam'ın devrilmesi sonucunda Irak'a barış ve demokrasi gelmedi. Tam tersine ortaya çıkan istikrarsız kaotik ortam bölge ülkelerini etkilemekteydi. ABD'nin başarılı olmayan faaliyetleri neticesinde Irak'ta büyük bir güvenlik boşluğu oluştu. Bu süreçten en kazançlı çıkan ülke hiç şüphesiz İran olmuştur. Saddam'ın düşmesiyle Basra Körfezinde İran'ın tek güç kalması ve Irak yönetimine Müslüman nüfusun %65'ini oluşturan Şiilerin gelmesi İran'ın elini güçlendirmiştir (Şahin, 2011:330-338). İran'ın Irak'taki Şii nüfusla işbirliği yapması Suudi Arabistan tarafından güvenlik problemi olarak görülmektedir. Bunun nedeni ise kendi ülkesindeki Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerin petrol açısından zengin yataklara sahip olmasıdır. İran Suudi Arabistan için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. İkisi de bölge devletleri arasında askeri ve ekonomik olarak büyüktürler ve ikisinin de körfezdeki petrol alanlarına nüfus etme isteği vardır. İkisi

arasındaki bu güç mücadelesinde kullandıkları silahlardan biri ise mezhep politikalarıdır (Pehlivan, 2018:116).

Ortadoğu coğrafyası sürekli çalkantılar yaşayan; bir sorun bitmeden diğer bir sorunun başladığı bir alandır. 2010 yılında işsizlik ve demokratik yoksunluklardan dolayı bölgedeki insanlarda oluşan rahatsızlıklar, yönetimlere karşı isyanlar olarak ortaya çıkmıştır. Arap Baharı denilen süreçte Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'in liderlerinin değişmesi, monarşik yönetim yapısına sahip Suudi Arabistan'da tedirginlik yaratmıştır. Suudi yönetim halkın isteklerini göz önünde bulundurarak bazı reformlar yapmışlardır. Suudi Arabistan Arap Baharı sürecinde dış politikasını iki temel konu oluşturmaktadır. Bunlardan biri Müslüman Kardeşlerin yükselişini ikinci olarak da İran'ın genişlemesini engellemektir (Pehlivan, 2018:109). Mısır ve Bayreyn ile ilgili açıklamalarda demokrasiyi ve halkın taleplerini destekleyen ABD söylemleri Suudi yönetimini rahatsız etmiştir (Özkan, 2019:45). Suriye iç savaşının başlaması ile Suudi Arabistan ve ABD arasındaki görüş ayrılıkları daha da belirgin olmuştur. ABD, Suriye'de IŞID ile mücadeleyi merkeze alırken, Suudi Arabistan ise İran etkisindeki Esad rejimini düşürmeyi amaçlamaktadır. Suudi Arabistan İran'ın bölgedeki yayılmacı tutumunu kendi ülke bütünlüğü ve ekonomik varlığı için tehdit olarak tanımlamaktadır Her iki ülkede Ortadoğu coğrafyasında hakimiyet alanı oluşturup ülke istikrarlarını korumak istemektedirler. Güç mücadelesi olarak ortaya çıkan süreçte kaynak kontrolüyle birlikte bölgedeki kendi ideolojilerini yayma düşüncesiyle hareket etmektedirler. Suudi Arabistan İran'ın bölgedeki yayılmacı tutumunu kendi ülke bütünlüğü ve ekonomik varlığı için tehdit olarak tanımlamaktadır. Suudi Arabistan, İran ve ABD arasındaki ilişkileri yakından takip etmektedir. Suriye'deki vekalet savaşlarında İran yönetiminin etkisi ve bölgesel olarak oluşacak Rusya-Mısır-İran ittifakı Suudi Arabistan'ı endişelendirmektedir. Arap Baharı'nın yarattığı kaos ortamı ve ABD'nin bölgedeki politikalarının oluşturduğu boşluk İran için avantajlı bir durum yaratmıştır (Pehlivan, 2018:116-117). Bu bağlamda Başkan Barack Obama'nın Suriye savaşına müdahale isteksizliği, İran ile yapılmaya çalışılan nükleer anlaşma ve Esad'ın kimyasal silah kullanımına göz yumma gibi gelişmeler Suudi Arabistan'ı dış politika stratejilerini değiştirmesine zorlamıştır. Bu stratejilerin başında ise uzun yıllardır müttefiki ve silah tedarikçisi olan ABD'nin dışında başka silah tedarikçileri bulma gelmektedir (Oktav, 2019:178).

ABD-Suudi Arabistan ilişkilerini son dönemde Katar Krizi, Kaşıkçı Cinayeti ve Yemen İç Savaşı da etkilemektedir. 2017 yılında Katar Krizi olarak dünya kamuoyuna yansıyan olayın temelleri daha önceki yıllara dayanmaktadır. Katar'ın 1991'den itibaren İsrail ile oluşturduğu ekonomik ve siyasi ilişki bölgesel lider olma iddiası taşıyan Suudi Arabistan'ın tepkisini çekmiştir. 1996 yılında ise Katar'ın İsrail Ticaret Temsilciliğine izin vermesi bölgedeki gerginliği iyice artırmıştır. 1995'te KİK zirvesindeki konsey genel sekreterliği seçim krizi ve 1996 yılında kurulan el-Cezire kanalının kurulması iki ülke arasındaki gerilimi artıran diğer nedenlerdir. Suudi Arabistan kurulan el-Cezire kanalının kendi ülkesindeki toplulukları kışkırtacağını düşünüp karışı çıkmaktaydı. 2008 yılında Suudi Veliaht Prens Sultan bin Abdülaziz'in Katar'ı ziyareti ile başlayan yumuşama süreci 2014'te Müslüman Kardeşler yüzünden yeniden bozulmaya başlamıştır (Akbal, 2019:163-165). Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşlere tavrı kendi ülkesinde nüfusu oldukça fazla olan Sahva grubuyla ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Mısır'da Müslüman Kardeşlerin elde ettikleri başarının Sahva grubunu etkileyip Suudi Arabistan'da da demokratikleşme isteklerinin baş göstermesinde korkmaktadır. Bu yüzden Suudi Arabistan başta Mısır olmak üzere tüm bölgedeki Müslüman Kardeşleri silmek istemektedir. Hizbullah ve Hamas'ın İran ile olan işbirliğinden dolayı Suudi Arabistan Hamas'ı da bölgede kendine tehdit olarak görmektedir. Katar ise Müslüman Kardeşler'e ve Hamas'a açık destek verdiği için Suudi Arabistan tarafından terör destekçisi olarak görülmektedir (Pehlivan, 2018:119). Katar Krizi ABD ve Suudi Arabistan ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. ABD'nin Merkez Komutanlığı bünyesinde yapılan hava saldırılarının önemli bir bölümü El Ubeyd Üssü'nden yapılmaktadır. El Ubeyd Üssü ABD Merkez Komutanlığı'nın karargâhı olarak 2002'de Suudi Arabistan'dan Katar'a taşınmıştır. Bu askeri üssün kapatılma meselesi ABD ve Suudi Arabistan arasındaki ihtilaflı konulardan biridir. (Akbal, 2019: 168).

Muhalf ve sürgünde yaşayan Suudi gazeteci Kaşıkçı'nın İstanbul'daki Suudi Arabistan Başkonsolosluğu'ndaki şüpheli ölümü dünya kamuoyunu meşgul eden önemli bir hadisedir. Kaşıkçı Krizi, Katar Krizi'nin bir devamı gibidir. Katar Krizi sürecinde Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Selman ülkede kontrolü ele geçirmiş ve kendi aile üyelerinden bir kısmını yolsuzluk isnadıyla tutuklamıştır. ABD Başkanı Donald Trump'ın danışmanı Greenbatt'ın Suudi Arabistan'ı

ziyaretiyle tarihinde hiç olmadığı kadar Suudi Arabistan, İsrail ile yakınlaşmıştır. Yeni bir İsrail-Filistin barış planları yapılmıştır. Başkan Trump Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımış ve ABD'nin İsrail Büyükelçiliğini Kudüs'e taşımıştır. Bu süreç Suudiler ile reform yanlısı Müslüman Kardeşlerin arasını iyice açmıştır. ABD-Suudi Arabistan arasındaki sıkı işbirliği bölgesel düzeydeki kutuplaştırmayı artırmış ve güçler dengesinin derinden sarsmıştır. Ortadoğu bölgesinde İsrail'in Araplara üstün gelme süreci daha da hızlanmıştır. Bu bağlamda Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler düşmanlığı dış politikasının yanlış olduğunu dillendiren muhalif ve liberal eğitilmiş yazarlardan biri olan Kaşıkçı bu süreçte cinayete uğramıştır. Bu durum Suudi Arabistan'ın bölgesel düzeyde itibarını sarsmıştır (Oktav, 2018:183-184).

Suudi Arabistan için Yemen, tıpkı Irak gibi Şii nüfusunun yayılmasını önlemek amaçlı önem verdiği çatışma alanıdır. Suudi Arabistan'ın Yemen'i kontrol etmek istemesinin önemli nedenlerinden biri İran'ın yayılmacı politikası diğeri ise Bab'ül Mendeb 'tır. Kızıldeniz'i Aden Körfezi'ne bağlayan ve dünya geneli gemi ile taşınan petrolün %8'nin geçtiği bu boğaz Yemen'de yer almaktadır. Bu dar geçit Süveyş'ten çıkan tüm gemiler için önemlidir. Yemen Suudi Arabistan için sınırların güvenliği, kendi ülkesindeki Şii nüfusun kontrol altında tutulması ve petrol yol güzergahı açısından önemlidir. Yemen konusunda Suudi Arabistan ve İran güç mücadelesindedirler. İran için Irak ve Suriye'de Şii hükümetlerin başa gelmesi, Sünni bölge ülkeleri ile arasında tampon bölgenin oluşması anlamına gelmektedir. Burada Yemen'in kontrol altına alınması Suudi Arabistan'dan gelebilecek tehlikeleri önlemeye fayda sağlayacaktır. 2015'te Yemen'de bu nedenler ile başlayan savaş giderek Suudi Arabistan için yıpratıcı olmuştur. Bu süreçte savaşın bitirilmesi konusunda ABD desteği istenilmiştir. ABD son dönem politikalarında bölgedeki çatışmaları bastırmaktan ziyade güç boşluğunun oluşmasına göz yummaktadır. Oluşan güç boşluğunu doldurma çabalarının ve uzayan savaşların ABD'nin kendi çıkarlarına zarar vermediği düşünülmektedir (Oktav. 2019:190-195).

Genel hatlarıyla bakıldığında Suudi Arabistan iç yapısından kaynaklı avantajları ile birlikte kırılmaya müsait bir yapısı vardır. Suud ailesi için yönetimin elde tutulması önemli bir önceliktir. İslam'ın kutsal şehirlerinin bu ülkede olması hem dini hem ekonomik yönden birçok avantaj sağlamaktadır. ABD ve Suudi Arabistan arasında geçmişten bugüne inişli çıkışlı bir ilişki süreci yaşanmıştır. Petrol

şirketlerinin Arabistan’ da imtiyaz aldıkları günden itibaren karşılıklı çıkarlar gözetilerek hareket edilmeye çalışılmış olmasına rağmen Arap baharından sonraki süreçte birçok konuda Suudi Arabistan ile ABD yönetimi karşı karşıya gelmişlerdir. Geçmişten günümüze iki ülke arasındaki ilişkiler petrolün güvenliği ekseninde gelişim göstermiştir. Son yıllarda arada yaşanan sorunlar Suudi Arabistan’ın politikasında çok taraflılığa gitmesine neden olmuştur. Yetmiş yıldır bölgede jeostratejik çıkarları her seferinde korunan ABD yerine, bazı konularda doğuya bakma kuralını kullanıp Suriye meselesinde Rusya ile yakınlaşma olmuştur. Suudi Arabistan 2016 yılında Vizyon 2030 programını ilan etmiştir. Bu programa göre sürekli ABD direktifi ile düşük tutulan fiyat ve kriz dönemlerindeki kota artırma mecburiyetinden ve sadece petrole dayalı ekonomiden kurtulmak gerekliliği vurgulanmıştır. Aramco’nun halka arzı kararı alınıp %52’den azı satılarak borsaya kayıtlı olacağı bildirilmiştir. 2014’te petrolde yaşanan sert düşüşler ile azalan gelirler, arap baharı etkisi ile halktan gelen talepler, Suriye savaşında korunmak için yapılan silah anlaşmaları ve hidrokarbon enerjide meydana gelen teknolojik gelişmeler 2030 vizyonu için tetikleyici olmuştur. Petrol yerine alternatif bir kaynak olarak kaya gazının bulunması Suudi enerji piyasalarını denge üreten rolden çıkarıp sıradan petrol ithali yapan piyasa rolüne büründürmektedir. Kaya gazı üretimi artan ABD’nin muhtemel senaryolarda bölgedeki petrole ihtiyacının pek kalmayacağı belirtilmektedir. Suudi petrol ithalatı giderek azalmakta ve ABD yaptığı ithalatın yedi katını üretmektedir. Bölgeye olan mecburiyeti giderek azalan ABD de Trump yönetimi Suriye için ayrılan fonu gereksiz bulmuş ve bölgenin korunması için gerekli ödemeyi bölgedeki zengin ülkelerin ödemesi gerektiğini vurgulamıştır (Oktav, 2019:198-200).

Gelecek senaryoları çok farklı temeller üzerine kurulacak gibi gözükse de şuan petrol enerjisi hali hazırda hala dünya için önemli bir hammaddestir. 1930’lardan günümüze kadar olan süreçte ABD ve Suudi Arabistan ilişkileri karşılıklı çıkarlar üzerine pragmatist bir yaklaşımla ilerlemiştir. ABD petrol ithal etmiş Suudi Arabistan ise askeri sanayi ve teknoloji ithal etmiştir. İki ülkenin ilişkilerinde temel belirleyici faktör petrol olmuştur.

5. SONUÇ

Enerji ve enerji kaynakları geçmişten günümüze insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Çok eski dönemlerde enerji günlük işler için gerekli iken günümüzde ise kullanımı hayati derecede önemli hale gelmiştir. Enerji yaşamın her alanına nüfus etmekte ve tüketim miktarı ise ülkeler için gelişmişliğin göstergesi sayılmaktadır. Kıt kaynaklar dünya siyasetini belirleyen başat bir aktör olmuştur. Enerji çok değişik şekillerde doğada var olup birinden diğerine dönüştürülebilmektedir. Sanayi devrimi sonrasında bireylerin üretim ve tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimler enerji kaynaklarına olan talebi giderek artırmıştır. Enerji insani bir ihtiyaç olmanın ötesinde devletlerin politikalarını da etkileyen bir aktördür. Ülkeler enerji kaynaklarını çeşitlendirerek uygun fiyatla ve güvenli bir şekilde iç talebi karşılamak istemektedirler.

Enerji çok çeşitli formlarda karşımıza çıkabilir. Yenilenebilir enerji kaynakları kullanıldığında bitmeyen tekrardan enerjinin elde edilebildiği kaynaklardır. Yenilenemeyen enerji kaynakları ise karbon kökenlidir. Oluşumu milyarlarca yıl sürdüğü için tekrar oluşması çok uzun zamanlar istemektedir. Ülkeler her iki türden enerjiyi temin etmeye yönelik iç ve dış siyaset yürütmektedirler. Yenilenebilir enerji kurumları ekonomik olarak ağır yük getirirse de dünya üzerinde yayılımı yıllar içinde artmaktadır. Tam olarak yakın gelecekte karbon kaynaklarının yerine tamamen geçeceği öngörülmemektedir.

Kömür yer küreye daha homojen dağılım göstermiştir. Sanayi devrimi sürecinde başat enerji kaynağı kömürün çağı petrol kullanımının daha avantajlı olduğu anlaşıncaya yerini petrol çağına bırakmıştır. Petrolün tarihi çok eski olmasına rağmen ilk ciddi anlamda kullanım ve pazarlaması 19.yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Amerika da çıkarılan petrol aydınlanma alanında kullanılmıştır. Ülke içindeki kontrolsüz üretimden dolayı elde oluşan fazla malın eritilmesi düşüncesi ile keşfini takip eden bir yıl sonunda ihraç edilerek uluslararası dolaşıma açılmıştır. Bu süreçten sonra petrol dünya sahnesine güçlü bir aktör olarak ilk adımını atmıştır. İçten yanmalı motorların keşfi ve İngiliz donanmasının petrolü yakıt olarak gemilerde kullanımı ile süreç farklı bir boyuta evrilmiştir. Dönemin süper güçleri dünya geneline araştırmacılar göndererek raporlar toplamış ve buna yönelik stratejiler geliştirmişlerdir. Gelen raporlar neticesinde petrol rezerv çoğunluğunun

Osmanlı topraklarında olması ile gözler Ortadoğu denilen bölgeye dikilmiştir. Petrol tarihi açısından günümüze kadar gelen sıkıntılı süreçlerin hepsi petrolün Ortadoğu'daki keşfinden sonra olmuştur.

Petrol yerkürede asimetrik dağılım gösteren bir emtiadır. En çok bulunduğu bölge ise Ortadoğu coğrafyasıdır. Petrol bulunduğu andan itibaren kimi zaman doğrudan kimi zaman ise dolaylı olarak dünya ve bölge siyasetinin içinde olmuştur. Tarihsel süreç içinde meydana gelen dünya savaşları, körfez krizleri, petrol krizleri, darbeler, ilan edilen doktrinler ve oluşturulan hakimiyet teorilerinin hepsi enerji eksenli gelişmiştir. Bu süreçlerin hepsindeki rolü dikkate alındığında, petrolün politik araç olarak kullanıldığı gözükmemektedir. Devletlerin varlığı ve ülkelerdeki insanların refah seviyesi enerji ile yakın ilgilidir. Petrolün önemine erken uyanan ve giderek güçlenen devletler ellerindeki hakimiyetin gitmemesi için ter türlü yöntemi denemişlerdir. Birinci bölümde bahsedilen örneklerden birinin ele alınması daha doğru olacaktır. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce bölgede meydana gelen olaylar ve savaşın çıkması ile gizlice yapılan paylaşım haritalarının varlığı petrolün bir politik araç olarak savaşa etki ettiğini göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgenin Osmanlı'dan kaybı ve bu ülkelerin başka ülkeler tarafından kontrol edilmesiyle bölgede baş döndüren bir hızda imtiyaz mücadelesi ve petrol arama faaliyetleri başlamıştır. Daha sonra paylaşımından memnun olmayan ülkeler birincinin yaraları sarılmadan ikinci bir savaşa girmişlerdir. Tüm bu süreçlerde ABD yalnızlık politikası gereği kabuğunda yaşamıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde Amerika'nın rezervlerinin azaldığının ortaya çıkması ve pazar arayışları ABD petrol şirketlerini de bölgeden pay almak için sahneye çıkarmıştır. ABD Avrupa kolonisi iken isyan edip kendi iç dinamikleri ile oluşan bağımsız bir devlettir. Benimsediği yalnızlık politikasını, büyüyen İngiliz petrol şirketleri karşısında rekabet şansı azalan Amerikan petrol şirketlerinin baskısı ve dönemin bilim adamlarının hakimiyet teorilerinin bulguları ışığında terk etmiştir. Petrol giderek artan bir öneme sahiptir. Ortadoğu'nun en fazla rezervlerine sahip ülkesi Suudi Arabistan ile diplomatik ilişkileri de petrol kaynaklı başlamıştır. Suudi Arabistan ilk anlaşmalarını ABD ile yapmış ve yaklaşık 80 yıldır süregelen ittifak alt yapıları petrol eksenli kurulmuştur. İki ülke ilişkileri karşılıklı bağımlılık ve çıkar üzerinedir. Suudi Arabistan devletleşme süreci başlangıcında ekonomik kalkınma ve devletin akıbeti için paraya

ihtiyaç duymuştur. ABD ise bölgede gücünü artırmak ve kendi enerji politikalarının gerektirdiklerini yapmak istemiştir.

İki ülkede kuruluş dinamikleri ve toplumsal yapısı açısından farklıdır. Bu iki ülkeyi ilişkilerinin tarihsel süreci birlikte hareket etmeye iten güç petrol olmuştur. Suudi petrollerinin yakın olmasından dolayı üretim ve sondaj çalışmaları başka bölgelere göre daha ekonomiktir. Ayrıca dünya petrol rezervleri bakımından Suudi Arabistan'ın dünyada ikinci sırada yer alması konumunu güçlendirmektedir. Ayrıca önemli enerji geçiş güzergahları içinde olduğundan ABD'nin dünya hakimiyeti için önemlidir. Suudi Arabistan ise bulunduğu coğrafya ve önemli enerji kaynakları nedeniyle iç ve dış tehditlere açıktır. Ülke yönetimi monarşi olan Suudi yöneticiler, çevre ülke tehditlerine karşı korunmak için ABD'nin enerji güvenliği şemsiyesi altına girmişlerdir. Nitekim bölgeye demokrasi götürmek için savaşlar yapan ABD söz konusu Arabistan gibi baskıcı bir ülke olunca aynı tavrı ona sergilememektedir. Suudi Arabistan için ABD; petrolünü sattığı pazar, silah ve teknoloji satın aldığı bir müttefik, petro-dolarlarını güvence altına aldığı bir banka ve güvenliğini sağlayan bir korumadır. ABD için Suudi Arabistan ise bölgenin ılımlı çocuğu ve kendi varlığının bölgede bulunmasını kolaylaştıran bir yapıtadır. 80 yılı aşkın bir süredir ilişkiler karşılıklı çıkar doğrultusunda inişli çıkışlı bir seyir izleyerek günümüze kadar gelmiştir.

11 Eylül saldırıları ile ikili ilişkiler büyük bir baskı altına girmiştir. Değişen ABD stratejisi ve bölgeye yapılan müdahaleler süreci farklı bir yöne sürüklemiştir. Arap baharı ile bölgede işler daha karışık bir hale gelmiştir. ABD'nin ikircikli tutumu ve Suudi Arabistan'ın rejim endişesi bazı noktalarda çatışmıştır. ABD'nin kaya gazı gelişimi de petrol ile kurdukları ilişkiye bir darbe niteliğinde olmuştur. ABD yıllık olarak Suudi Arabistan'dan ithal ettiği petrolün daha fazlasını kaya gazından elde etmesi ile bölge petrolüne olan ihtiyacı giderek azalmaktadır. Fakat ABD'nin bölgeden tamamen çekilmesi günümüz şartlarında pek mümkün değildir. Uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı gereği bölgede başka bir gücün varlığına ABD yakın bir gelecekte müsaade etmeyecektir. Batı eksenli ekonomi merkezi giderek Asya pasifik merkezli bir yönelim yaşamaktadır. Gelişen sanayileriyle birlikte artan enerjileri onları da Ortadoğu bölgesine yönlendirmektedir. Bölgede büyük güçlerin enerji mücadelesi uzun bir süre devam edecek gibi gözükmektedir. ABD karşısında

Rusya ve Çin gibi ülkelerinde süper güç olmaya namzet olmaları Suudi Arabistan ve bölgedeki diğer ülkeleri bu iki devlete yönlendirmektedir. ABD gücünü diğer ülkelere bırakmamak adına bölgede varlığını sürdürecektir gibi gözükmektedir.

Petrol iki ülke ilişkilerinde başat bir aktör ve yaklaşık iki yüz yıllık serüveninde ise önemli bir politik araç olarak günümüze kadar gelmiştir. Yakın gelecekte de bu rolünün devam edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acaroğlu, M. (2013), *Alternatif Enerji Kaynakları (3. Baskı)*, Ankara, Nobel Yayın
- Akbal, Ö. (2019), *ABD-Suudi Arabistan Siyasal İlişkileri*, Nobel Yayınevi, Ankara
- Aksoy, M. (2016), *Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı Bağlamında Bush Doktrini ve ABD'nin Irak'ı İşgali*. İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi Yayınları.
- Altay, H.ve Nugay, U. (2013), ‘Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21.Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi’, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 15, 1-35.
- Altunışık, M. (2009), ‘Orta Doğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken’,Orta Doğu Etütleri Dergisi, sayı 1, cilt 1, syf 69-81.
- Arı, T. (2008), *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş Diplomasi*, Mkm Yayıncılık, Bursa
- Arı, T.(2001), *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul
- Armaoğlu, F. (2017), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Timaş Yayınevi, İstanbul
- Aslan, N. (2020), *ABD Enerji Stratejileri Kapsamında Suudi Arabistan ve Venezuela Analizi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi
- Aydın, F.F.(2010), “Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme”, Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,sayı 35, syf 317-340
- Ayhan, V. (2006), *İmparatorluk Yolu-Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu*, Nobel Yayınları, Ankara
- Ayten, A. (2003), “Eski Düzen; Yeni Dönem: Uluslararası Sistemin Doğası İçinde Ortadoğu ve ABD Politikası”, İletişim Fakültesi Dergisi, sayı 17, cilt 0,
- Balkanlı, A. O. (2002), “Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine”, UÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2).
- Batır, K. (2011), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, Yönetim Bilimleri Dergisi, cilt 9, sayı 1,117-137.
- Bayraç, N. (2010), “Enerji Kullanmanın Küresel Isınmaya Etkisi ve Önleyici Politikalar”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 11, sayı 2, syf 235
- Bodur, H.E. (2003), “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 2, cilt 2, syf 7-20
- Bostanoğlu, B. (2008), *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge kitabevi, 2.baskı. İstanbul
- Bölme, Selin M. (2012), *İncirlik Üssü ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*. 1. Basım, İstanbul
- Clevand, W. (2008), *Modern Ortadoğu Tarihi (çev. M. Harmancı)*, Agora Kitaplığı, İstanbul
- Çoban, M.K, (2009), *Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyeti'nde Petrol Aramaları ve Dünyadaki Yönelimler*, Ankara
- Darwich, M. (2014), “The Ontological (In) security of Similarity: Wahhabism Versus İslam in Saudi Foreign Policy”, *Institute of Middle East Studies*, GIGA Work Papers, no.263, s1-26
- Dedekoca, Ersin (2016), *Ekonomi-Politik Temelli Bir İş Birliği*, Anka Enstitüsü,
- DEİK “ Suudi Arabistan Ülke Profili” <https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>
- Dersan Orhan, D.(2013)., “Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 3, cilt(1-2), syf 17-29.

- Diversity and Social Stratification, Saudi Arabia County Studies <http://countrystudies.us/saudi-arabia/20.htm>, (10.05.2022)
- Doğanay, R. (2015), “ Enerji Savaşları Güncelinde Bir Atıf: Chester Projesi”, Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları Dergisi, sayı 10, cilt 9, syf 169-192
- Dursun K., T. (1965), *Bir Damla Kan , Bir Damla Petrol Dünyada ve Türkiyede Petrol İçin Gizli Savaş*, Kurul Yayınevi (derleme), İstanbul
- Efegil, E. (2013), “Suudi Arabistan’ın Politikasını Şekillendiren Faktörler”, Ortadoğu Analiz Dergisi, 5 (53), syf, 104-113
- Emeklier, B. ve Ergül, N. (2010), ‘Petrol’ün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik’, Bilge Strateji Dergisi, cilt 2, sayı 3, 59-86
- Engdahl, W. (2008)., *Petrol, Para, İktidar, Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni* (Çev. Ertuğrul Bilal), Alfa Yayınları, İstanbul
- Ertan “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, Ortadoğu Analiz, 5(53), 2013
- FISCHER A; MANSTEAD, Anthony (2000), *The Relation Between Gender and Emotions in Different Cultures*, Cambridge University press, Cambridge, s,71-94
- Fischer, A and Mansread, A., *The Relation Between Gender and Emotions in Different Cultures*, Cambridge University press, Cambridge 2000, s.71-94
- Fukuyama, F. (1999), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev.Zülfü Dicleli), Profil Kitap,
- Giritli, İ. (1975), *Ortadoğu, Petrol, Kıbrıs ve Türkiye*, İstanbul: Menteş Matbaası, s.13
- Giritli, İ. (1978), *Kara Altın Kavgası- Petrol ve Politika*, Toker Yayınları, İstanbul
- Göçer,İ. ve Çınar,S. (2015), “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, sayı 6, cilt 10, syf 51-68
- Harunoğulları, M. (2017), “Ortadoğu jeopolitiği ve küresel güçlerin enerji mücadelesi” Humanitas Dergisi, sayı 5 (9), syf 121-137
- Huntington, S.(2020), “Medeniyetler Çatışması” , Yılmaz,M.(Der.), Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington, Vadi Yayıncılık, İstanbul
- IEA Consistent, accurate and timely energy data and statistics 2020 <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/average-annual-energy-investment-in-end-use-the-sustainable-development-scenario-2015-2030>
- İncil-Tevrat-Zebur Kutsal Kitap, “Tekvin 6/14”, <https://incil.info/YC2009/arama/Tekvin+6:14>, (15.10.2021)
- Joseph,S.Nye. Jr ve Welch, D.A.(2015), *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* (ÇEV.R.Akman), İş Bnkası Yayınları, İstanbul
- Kablamacı, B.(2011), *Petrol ve Ekonomi, Derin Yayınları*, İstanbul 2011
- Kahveci, H. (2019), “Petrol” içinde Şahin, M. (Ed.), Ortadoğu Aktörler Unsurlar ve Sistemler
- Kansu, Z.N. (2014), *1960-1980 Dönemi Petrol Üreticisi Firmalar Ekseninde ABD-Arap Ülkeleri Ekonomi Politigi*. Marmara Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Karabulut, Bilal. (2005), *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*, Platin Yayınları, Ankara
- Karadağ, R. (2019), *Petrol Fırtınası*, Truva yayınları. İstanbul
- Kocakenar, M. (2015) “Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler”, TASAM Yayınları, s.1-23.
- Kocaoğlu A (1997), *Petro-Strateji*, 1.Basım, Türkeli Yayınlar, Ankara
- Kocaoğlu A. (1997), *Petro-Strateji*, 1.Basım, Ankara: Türkeli Yayınlar

- Koç, E. ve Kaya, K. (2015), “*Enerji Kaynakları-Yenilenebilir Enerji Durumu*”, Mühendis ve Makine Dergisi, cilt 56, sayı 668, 36-47
- Lewis, B. (2003), *Ortadoğu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara
- MLSD (Ministry of Labor and Social Development) (2016), Saudi Arabia Labor Market Report 2016. 3rd edition, Suudi Arabistan.
- Niblock T. and Malik, M. (2007), *The political economy of Saudi Arabia*. Routledge.
- Achcar, Gilbert.(2004), *Kaynayan Orta Doğu / Marksist Aynada Orta Doğu*, (Çeviren: Rida Şimşekel). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Niblock, T. (2006), *Suudi Arabia: Power, Legitimacy ve Survival*. Routledge: New York
- Noreng,Q (2004), *Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı*(çev.N.Durmuş), Elips Kitap, Ankara
- Oğuzlu, T. (2011), “*Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler*”, Ortadoğu analiz , cilt:3, sayı:30, sayfa 33-40
- Oktav, Ö.Z.(2019),*Küresel Bölge Güçlerin Ortadoğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası*, (Ed. Tarık Oğuz ve Ceyhun Çiçekçi)Nobel yayınevi, Ankara
- Owen, R. Ve Pamuk, Ş.(2002), *20.yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Ölmez, A. (1998), *Petrol’ün Perde Arkası (1.Baskı)*, Antalya
- Ölmez,A. (1998), *Petrolün Perde Arkası*, Antalya
- Paksoy, S., Paksoy, H. ve Alancıoğlu,E. (2013), “Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı” , Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 12, s. 169-182
- Pala, C. (2007), *20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD-Petrol-Dolar*, Yasak Elma, İstanbul
- Parlar, S. (2003), *Barbarlığın Kaynağı Petrol (1.Baskı)*, Anka Yayınları, İstanbul
- Parlar, S.(2003), *Barbarlığın Kaynağı Petrol*, Anka Yayınları, İstanbul
- Pehlivan Bülbül, B. (2018), “*Suudi Arabistan’ın Ulusal Güvenlik Politikaları*”, içinde Kurt, V.(Ed.9), Ortadoğu’da Ulusal Güvenlik Stratejileri, SETA Yayınları, İstanbul
- Pehlivan, S.S. (2018), “*Suudi Arabistan’ın Ulusal Güvenlik Politikaları*”, (Ed.Veyssel Kurt), Ankara, SETA Kitapları
- Rıdha, Ş. (2018), *Güvenlikleştirme Perspektifinden ABD-Suudi Arabistan İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi* , Marmara Üniversitesi
- Sander, O. (2019), *Siyasi Tarih, İmge Kitabevi*, Ankara
- Saudi Arabian Monetary Agency, “Twenty Seventh Annual Report&Saudi Araiban Monetary Agency”, Forty-First Annual Report, Riyadh; SAMA, 2015
- Sevim, C.(2019), *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Seçkin Yayıncılık , Ankara
- Sloan, G. (2003). “*Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı*”. içinde Gray Colin S. ve Sloan Geoffrey (Ed.) “Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya”, ASAM Yayınları. Ankara. Ankara, 2003, syf.1-31.
- Şahin Yılmaz, T. (2011), *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Barış Kitap , Ankara
- Şahin, S. (2019), *Küresel Enerji Politikalarının Kısacasında Ortadoğu*”, Astana Yayınları,
- Şahin,S.(2019)*Küresel Enerji Politikalarının Kısacasında Ortadoğu*, Astana Yayınları,ANKARA

- Taşpınar, A. (2011), *Amerika Birleşik Devletleri'nin Petrol Politikası / Ortadoğu Örneği (1950-1990)*, Pamukkale Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli
- Taşpınar, H. (2009), “*Amerika Birleşik Devletleri'nin Petrol Politikası –Ortadoğu Örneği- (1950-1990)*”, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- TMMOB Makine Mühendisleri Odası, “*Türkiye'nin Doğal Gaz Temin ve Tüketim Politikalarının Değerlendirme Raporu*”, 20.11.2021
https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/gonderi_dosya_ekleri/180cffd6a8e829d_ek.pdf
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “enerji tanımı”, <https://sozluk.gov.tr/>, (10.09.2021)
- Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, Ankara, (2016)
<https://www.elder.org.tr/Content/yayinlar/enerji%20bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20yay%C4%B1n.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, Ankara, 2017
- Türkiye Petrolleri A.O. 2020 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu
- Uluğbay, H. (2008), *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, DEKİ basım, Ankara
- Ural, Abdullah. (2009), “*ABD'nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi*” Akademik Orta Doğu, Cilt:3 sayı:2
- Üşümezsoy, Ş.(2006), *Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası*, İleri Yayınları, İstanbul
- World Bank. “Prices from World Bank (1970-1985)”, **Commodity Price Trends**, Other Data from Saudi Arabia Monetary Agency, Annual Surveys, Washington. 2013.
- Yalçın, O. (2013), “*Amerikan Toplumun Oluşumu ve Güç Merkezi Olma Stratejisi*”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 6, sayı 3, syf 419-449
- Yergin, D.(2017), *Petrol Para ve Güç Çekişmesinin Epik Öyküsü*, İş Bankası Yayınları, İstanbul
- Yılmaz, H.İ. (2016), “*Ortadoğu'nun Jeoekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri*”, Tesam Akademi Dergisi, 3(1), syf 99-128
- Yılmaz, T. (2004), *Uluslararası Politikada Orta Doğu-Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'ye, (1.Baskı)*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Yüce, K.Ç. (2013), “*21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri'nin Yeri ve Önemi*”, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, cilt 5, sayı 17

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Tezcan, Ümmügülsüm
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Faks :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Atatürk Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği	Mayıs 2012
Lise	Nevzat Karabağ Anadolu Öğretmen Lisesi	Haziran 2007

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012-2019	Pasinler Mehmet Akif Ersoy İlkokul	Okul öncesi öğretmenliği
2019-	Pendik Kavakpınar İlkokulu	Okul öncesi öğretmenliği

Yabancı Dil

İngilizce (Orta seviye), Almanca (Orta)

Yayınlar

.....

Hobiler

Müzik, tiyatro, opera

